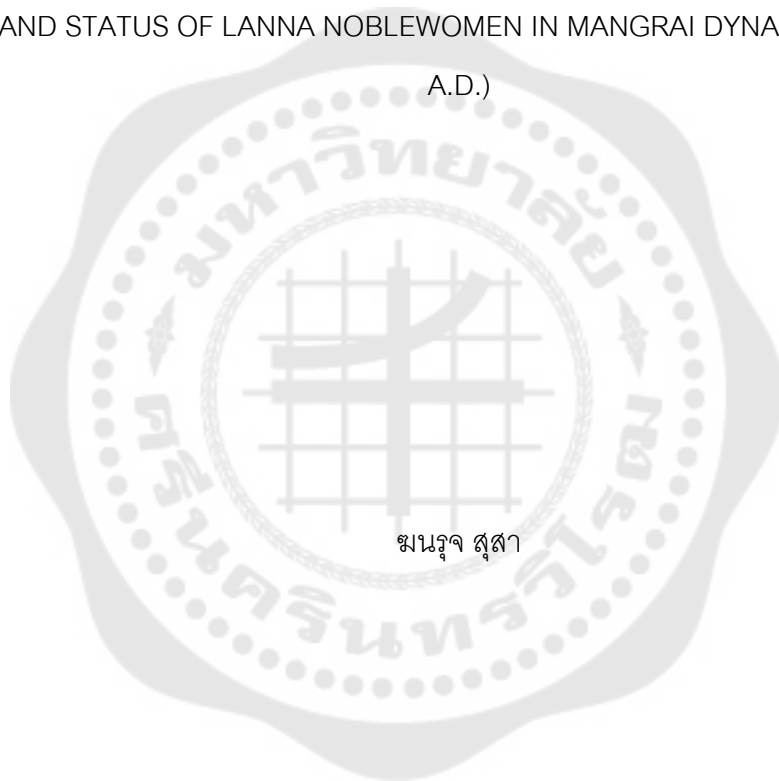

บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงในล้านนาศักราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1839 - 2121)
ROLE AND STATUS OF LANNA NOBLEWOMEN IN MANGRAI DYNASTY (1296 – 1578
A.D.)

ธนรุจ สุสา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2565

บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงในล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1839 - 2121)

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ROLE AND STATUS OF LANNA NOBLEWOMEN IN MANGRAI DYNASTY (1296 – 1578
A.D.)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of MASTER OF ARTS
(History)

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

2022

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญาานิพนธ์

เรื่อง

บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงในล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1839 - 2121)

ของ

ฉนวนจุ สุสา

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญาานิพนธ์

ที่ปรึกษาหลัก

(อาจารย์ ดร.ปิยะนาถ อังควาณิชกุล)

ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวพร ภู่งศ์พันธุ์)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โดม ไกรปกรณ์)

ชื่อเรื่อง	บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงในล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1839 - 2121)
ผู้วิจัย	ชนนรุจ สุสา
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
ปีการศึกษา	2565
อาจารย์ที่ปรึกษา	อาจารย์ ดร. ปิยะนาถ อังควาณิชกุล

งานวิจัยนี้จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาบทบาทและสถานภาพทางการเมืองและสังคมของสตรีล้านนาในสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1839-2121) ซึ่งเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการปกครอง สถาปนาโดยพระยามังรายในพ.ศ.1839 สิ้นสุดสมัยของพระนางวิสุทธิเทวีพ.ศ.2121 กษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์มังรายพระองค์สุดท้าย เนื่องจากอาณาจักรล้านนาตกเป็นอาณานิคมของอาณาจักรพม่า ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ทางเครือญาติฝ่ายแม่ส่งผลให้การลำดับญาติของชนชั้นปกครองในราชวงศ์มังรายสามารถสืบสันดานได้ทั้งทายาทฝ่ายชายและทายาทฝ่ายหญิง อีกทั้งจารีตดั้งเดิมของล้านนาที่ขุนนางไม่สามารถตั้งตนเป็นกษัตริย์ได้ ทำให้กลุ่มขุนนางสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับราชวงศ์มังรายโดยการส่งสตรีในกลุ่มตระกูลของตนเข้ามาอภิเษกสมรสกับกษัตริย์ในราชวงศ์มังราย และอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาตินี้ในการส่งสมอำนาจทางการเมืองของกลุ่มตน ดังนั้นจึงทำให้สตรีที่ถูกส่งเข้ามาอภิเษกกับกษัตริย์ราชวงศ์มังรายเปรียบเสมือนตัวแทนอำนาจของขุนนางกลุ่มนั้น ๆ จึงทำให้สตรีในตำแหน่งพระมเหสีมีสถานภาพและบทบาททางการเมืองสูงมาก เนื่องจากพระนางเป็นพระราชมารดาของกษัตริย์และเป็นผู้กุมอำนาจคำจุนราชบัลลังก์ โดยพบว่าเริ่มตั้งสมัยพระนางจિตรามหาเทวีและสิ้นสุดในสมัยของพระนางวิสุทธิเทวี เนื่องจากอาณาจักรล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรพม่า นอกจากนี้ยังพบว่าสตรีชั้นสูงในราชวงศ์มังรายมีบทบาททางด้านสังคมสูงมากโดยเฉพาะบทบาททางการเมืองทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : อาณาจักรล้านนา, ราชวงศ์มังราย, สตรีชั้นสูง

Title	ROLE AND STATUS OF LANNA NOBLEWOMEN IN MANGRAI DYNASTY (1296 – 1578 A.D.)
Author	KANARUJ SUSA
Degree	MASTER OF ARTS
Academic Year	2022
Thesis Advisor	Dr. Piyanard Ungkawanichakul

This research studies the role and socio-political status of women in the Lanna Kingdom during the Mangrai Dynasty (1839-2121 BE). Chiang Mai was the central governing city, established by Phraya Mangrai in 1839 BE and ended during the reign of Queen Wisutthi Devi in 2121 BE. The lineage of the final king of the Mangrai Dynasty came to an end. This occurred because the Lanna Kingdom eventually fell under the control of the Burmese kingdom. The results of the research revealed that maternal kinship influenced the hierarchical order of succession in the Mangrai Dynasty, in terms of both male and female heirs. Additionally, the traditional customs of the Lanna people prevented noble from ascending to the throne themselves. As a result, the group of noble established kinship relationships with the Mangrai Dynasty by sending women from their lineage to marry the kings of the dynasty. They relied on these kinship relationships to exert political influence within their group, allowing the women who were married to the kings of the Mangrai Dynasty to serve as representatives of power for their noble group. Consequently, women in the position of the Queen Mother held significant political status and played a prominent role because they were both the mothers of the kings and wielded power to support the royal lineage. This practice was observed from the reign of Queen Chiraprabha Mahadevi to the end of the reign of Queen Wisutthi Devi, as the Lanna Kingdom eventually came under the control of the Burmese Kingdom. Furthermore, noblewomen in the Mangrai Dynasty had a significant role in society, particularly in upholding and nurturing Buddhism.

Keyword : Lanna Kingdom, Mangrai dynasty, Noblewomen

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสะดวกตากรุณาช่วยเหลือและความเอาใจใส่อย่างดียิ่งตลอดจนการให้คำแนะนำ และข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการปรับแก้ไขข้อบกพร่องจากคณะกรรมการผู้ควบคุมปริญญานิพนธ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ อ.ดร.ปิยะนาถ อังควาณิชกุล ที่ได้ให้ความกรุณาเป็นที่ปรึกษา และให้ความช่วยเหลือชี้แนะแนวทางในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและการทำปริญญานิพนธ์นี้ด้วยความเอาใจใส่ตลอดมา รวมทั้ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วราพร ภู่วงศ์พันธุ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โดม ไกรปกรณ์ ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพิ่มเติมแก่ผู้วิจัย ทำให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์และกรรมการบริหารหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทุกท่าน ที่ได้กรุณาประสิทธิประสาทความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ผู้วิจัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือในการทำวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่ เพื่อนร่วมงาน ที่บัณฑิตวิทยาลัยสำหรับข้อมูลตัวอย่างที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ รวมถึงความช่วยเหลือและกำลังใจให้กับผู้วิจัยตลอดมา

ขอขอบคุณพี่ ๆ และเพื่อน ๆ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ รวมถึงบุคคลอีกหลายท่านที่ไม่ได้กล่าวนามไว้ ณ ที่นี้ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจให้กับผู้วิจัยมาโดยตลอด สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอน้อมรำลึกถึงคุณของบิดามารดาและครูอาจารย์ที่อบรมสั่งสอนให้ความรู้เป็นกำลังใจและให้การสนับสนุนผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา

ธนรจ สุสา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ภูมิหลัง	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	7
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	7
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.5 ขอบเขตของการวิจัย	7
1.6 วิธีการศึกษาวิจัย	7
1.7 นิยามศัพท์	8
1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
1.8.1 เอกสารที่ศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายและโครงสร้างสังคมล้านนา.....	8
1.8.2 เอกสารที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติแบบมาตุพงศ์.....	12
1.8.3 เอกสารที่ศึกษาเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับล้านนา	14
1.9 แหล่งข้อมูล	16
บทที่ 2 บทบาทและสถานภาพของผู้หญิงล้านนาในสมัยสร้างบ้านแบ่งเมือง	17
พญามังราย-พญาผาญ (พ.ศ. 1839-พ.ศ. 1898)	17
2.1 บ้านเมืองล้านนาในยุคแคว้น.....	17
2.1.1 บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำกก : ชุมชนชาวลัวะ.....	17

2.1.2 การเข้ามาของกลุ่มชาวไท ภายใต้การนำของสิงหนวัติกุมาร	17
2.1.2 บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำปิงและลุ่มน้ำวัง	19
2.1.2.1 ชุมชนชาวลัวะ	19
2.1.2.2 การเข้ามาของกลุ่มคนจากแคว้นละโว้	24
2.1.2.3 การสถาปนาแคว้นหริภุญไชย	25
2.1.3 บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำอิง: การสถาปนาแคว้นภูกามยาว พะเยา.....	27
2.1.4 บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำยม : การสถาปนาแคว้นแพร์	28
2.1.5 บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำน่าน : การสถาปนาแคว้นน่าน	29
2.2. ลักษณะทางสังคม-วัฒนธรรมของผู้คนในดินแดนล้านนา	31
2.2.1 ความเชื่อ : การนับถือผี.....	31
2.2.2 การรับพุทธศาสนานิกายมอญจากหริภุญไชย.....	32
2.2.3 แนวคิด/ความเชื่อเกี่ยวกับบทบาท สถานภาพของผู้หญิงในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	32
2.2.4 “แม่” และ “เพศหญิง” ในคติศาสนาท้องถิ่น.....	34
2.3.5 แนวคิดผู้หญิงเป็นใหญ่ในวัฒนธรรมความเชื่อการนับถือผี	35
2.2.6 แนวคิดเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษที่ส่งผลต่อการจัดการสังคมและความสัมพันธ์ ระหว่างชายและหญิงในสังคมแบบมาตุพงศ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในล้านนา... 36	
2.3 บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงในดินแดนล้านนายุคแคว้น : ร่องรอยจาก หลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทตำนาน	37
2.3.1 ลักษณะทั่วไปของตำนานล้านนาและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์จากหลักฐาน ประเภทตำนานโดยนักประวัติศาสตร์	37
2.3.2 บทบาทของสตรีในฐานะผู้ปกครองบ้านเมือง : ร่องรอยจาก: ตำนาน จารึก และ หลักฐานอื่น ๆ ก่อนการสร้างเมืองเชียงใหม่.....	38
2.3.2.1 นางพญาแม่ท้าวคำเป็น.....	39

2.3.2.2	นางอัมมิ่งจอมเมือง หรือนางอัมมิ่งเชียงแสน หรือ นางพญาบัวอัมมิม	39
2.3.2.3	นางจามเทวี (วิเคราะห์พระนางจามเทวีในฐานะกษัตริย์)	42
2.4	อาณาจักรล้านนาในยุคสร้างบ้านแปงเมืองสมัยราชวงศ์มังราย	43
2.4.1	การก่อตั้งอาณาจักรล้านนาโดยพญามังรายและการสืบต่ออาณาจักรโดยกษัตริย์ พระองค์ต่อ ๆ มาถึงพญาผายู	43
2.4.2	ลักษณะทางสังคมของคนในอาณาจักรล้านนา	48
2.4.2.1	ความเชื่อและศาสนาสู่การสร้างระบบศักดินาในการควบคุมกำลังคน	48
2.5	บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงในยุคแรกเริ่ม : ข้อมูลจากเอกสารประเภทตำนานฝ่าย วัดและตำนานฝ่ายเมือง	50
2.5.2.1	นางอัมมิ่งเวียงไชย	50
2.5.2.2	นางปายโค	51
บทที่ 3	บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงล้านนาในสมัยรัฐรวมศูนย์อำนาจ พญากือนา-พญา แก้ว (พ.ศ.1929-พ.ศ.2068)	53
3.1	ความรุ่งเรืองทางศาสนาและการเมืองของอาณาจักรล้านนา สมัยพญากือนา – พญาออด เชียงราย	53
3.1.1	ความเข้มแข็งทางการเมืองและการสถาปนาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ในสมัย พญากือนา	53
3.1.2	การขยายอำนาจทางการเมืองของล้านนาในสมัยพญาแสนเมืองมา -พญาสามฝั่ง แกน	56
3.1.3	การขยายอำนาจทางการเมืองของล้านนาและการสังคายนาพระไตรปิฎกในพระเจ้า ติโลกราช	56
3.1.4	การขยายอำนาจทางการเมืองของล้านนาในสมัยพระยอดเชียงราย – พญาแก้ว	57
3.2	บทบาทของสตรีในฐานะผู้ปกครอง : ข้อมูลจากตำนานฝ่ายเมือง	58
3.2.1	ติโลกจุฑาเทวี	58
3.2.2	พระแม่พิลกพระมหาเทวี	60

3.2.3 พระนางอินชามหาเทวี.....	63
3.2.4 นางเมืองมารดาหมื่นหาญแต่ท้อง.....	65
3.3 บทบาทของสตรีชั้นชั้นฎกปกครอง : กรณีศึกษาของนางศรีโสภะและม้าโรงสีน	66
3.4 ปัจจัยทางด้านกฎหมายที่ทำให้สตรีล้านนามีบทบาททางการเมืองและสังคม	68
บทที่ 4 บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงล้านนาในสมัยเสื่อมของอาณาจักรล้านนาสมัยพระ เกษเมืองเกล้า - สมัยพระมหาเทวีวิสุทธิเทวี (พ.ศ.2068-พ.ศ2121)	72
4.1 การเข้าสู่สมัยเสื่อมของอาณาจักรล้านนา	72
4.2 บทบาทของสตรีชั้นสูงในฐานะผู้ปกครองอาณาจักร : ร่องรอยจากตำนานฝ่ายเมือง	78
4.2.1 พระมหาเทวีจิรประภาในฐานะผู้ปกครองล้านนา	78
4.2.2 พระมหาเทวีวิสุทธิเทวีในฐานะผู้ปกครองล้านนา	81
4.3 อิทธิพลของกลุ่มเครือญาติฝ่ายหญิงที่ส่งผลให้สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชมาปกครอง ล้านนา	82
4.4 บทบาทของสตรีชั้นสูงในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา : ข้อมูลจากจารึก.....	84
บทที่ 5 บทสรุป	88
บรรณานุกรม.....	92
ประวัติผู้เขียน.....	99

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

ลักษณะทางสังคมของล้านนาก่อนการสร้างบ้านแปงเมืองนั้น มีวิวัฒนาการทางสังคม เช่นเดียวกับชาติอื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือเป็นสังคมที่เพศหญิงและเพศชาย ไม่มีความเหลื่อมล้ำในลักษณะของการกดขี่กัน เนื่องจากวัฒนธรรมการดำรงชีวิตเป็นการอยู่ ร่วมกันแบบการนับถือกันตามลำดับอาวุโส(2562)¹ สืบสายสกุลทั้งฝ่ายมารดาและบิดา แต่มักจะมีการจัดที่อยู่อาศัยโดยอาศัยความสัมพันธ์ข้างฝ่ายหญิงเป็นหลัก คือเมื่อมีการแต่งงานฝ่ายชาย จะต้องย้ายเข้ามาอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิง ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้ผู้หญิงมีสถานภาพทาง สังคมที่ทัดเทียมกับผู้ชาย เนื่องจากผู้ชายมีสถานภาพเสมือนเป็นผู้อาศัย ผู้หญิงมีสถานภาพเป็น เจ้าของบ้าน ประกอบกับกิจการงานของผู้ชายส่วนใหญ่จะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ดังนั้น ผู้หญิงจึงมีหน้าที่ในการบริหารจัดการบ้าน ดูแลบริวาร ตลอดจนบริหารจัดการทรัพย์สินต่าง ๆ ภายในครอบครัว อีกทั้งผู้หญิงยังเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ให้กำเนิดสมาชิกใหม่ของครอบครัว มีหน้าที่ใน การอบรมเลี้ยงดูบุตรและกรรมสิทธิ์ทางพุดินนัยในการปกครองบุตรจึงเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ซึ่ง ลักษณะทางสังคมดังที่กล่าวมานั้น สามารถพบได้ทั่วไปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใน สังคมที่มีการจัดระเบียบที่มีความเชื่อเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษเป็นแกนสำคัญ

การนับถือผีบรรพบุรุษในสังคมล้านนาและสังคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน การรับวัฒนธรรมอินเดียมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน จากการศึกษาพบว่าแนวคิดเรื่องการนับถือผี บรรพบุรุษทำให้เกิดการวางโครงสร้างทางครอบครัวและกลุ่มเครือญาติเป็นแบบ “มาตุพงศ์ (Matrilocal Residence)”² คือ การที่กลุ่มครัวเรือนซึ่งเกี่ยวดองทางสายเลือดและสืบเชื้อสาย ร่วมกันทางแม่ มักจะอาศัยอยู่รวมกันในละแวกเดียวกันของหมู่บ้าน โดยบทบาทและฐานะของ ผู้หญิงในกลุ่มเครือญาติแบบมาตุพงศ์ได้รับการตอกย้ำให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านความเชื่อเรื่อง การนับถือผีบรรพบุรุษในสังคมต่าง ๆ เช่น ในสังคมล้านนามีการนับถือ“ผีปู่ย่า” ในเขมรมีความเชื่อ เรื่อง “เนียะตา”³ ในลาวมีความเชื่อเรื่อง “ผีฟ้าพญาแถน”⁴ เป็นต้น ซึ่งผีบรรพบุรุษเหล่านี้ มีหน้าที่ คอยปกป้องคุ้มครองสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติให้อยู่เย็นเป็นสุข หรืออาจจะทำให้เกิดทุกข์

¹ปราณี วงษ์เทศ. (2549). *เพศสภาพในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์) = Gender in Southeast Asia*. หน้า 42-43.

²ยศ สันสมบัติ. (2540). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. หน้า 112.

³ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2559). *ผีผู้หญิง: รัฐ กับการจัดการความเชื่อร่องรอยของศาสนาผี ร่องรอยอำนาจของผู้หญิง*.

ใน *พลังผู้หญิง แม่ เมีย และเทพสตรี : ความจริง และภาพแทน*. หน้า 40.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 35.

เชิญแก่ครอบครัวหรือเครือญาติหากสมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่งหรือทั้งหมดทำให้ผีบรรพบุรุษไม่พอใจ ซึ่งหน้าที่ในการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาตินี้จะเป็นของผู้หญิงที่มีอาวุโสสูงสุดในกลุ่มเครือญาติและส่งต่อหน้าที่ให้กับสมาชิกเพศหญิงที่เป็นทายาทของผู้อาวุโสท่านนั้น ทำให้ผู้หญิงที่รับหน้าที่ในติดต่อกับผีบรรพบุรุษเปรียบเสมือนเป็นแกนกลางของครอบครัวและเครือญาติ มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ ของครัวเรือน ดังนั้นผู้หญิงจึงมีสถานภาพทางสังคมที่มากกว่าผู้ชาย อีกทั้งการกำหนดให้ผู้ชายแต่งงานเข้ามาอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิง ทำให้ผู้หญิงได้รับการปกป้องจากครอบครัวและเครือญาติในขณะที่ผู้ชายมีสถานะเป็นคนนอกที่แต่งงานเข้ามาอยู่ในครอบครัว ทำให้อำนาจต่อรองภายในในกลุ่มเครือญาติมีน้อย บทบาทและฐานะของผู้หญิงจึงมีความเข้มแข็งและมีหลักประกันที่แน่นอนกว่า

จากการค้นคว้าเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองต่าง ๆ พบว่า ผู้หญิงล้านนามีบทบาททางด้านสังคมและการเมืองการปกครองที่ค่อนข้างชัดเจนซึ่งอาจเป็นผลมาจากอิทธิพลของกลุ่มเครือญาติฝ่ายหญิง ที่ส่งผลให้ผู้หญิงล้านนามีบทบาททางการเมืองและสถานภาพทางสังคมที่เด่นชัดซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารชั้นต้นประเภทตำนาน เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานมูลศาสนา จามเทวีวงศ์ ตำนานพญาเจือง นอกจากนี้ผู้วิจัยยังศึกษาจากเอกสารประเภทกฎหมาย คำสอนและวรรณกรรม เช่น ธรรมศาสตร์ราชกือนา กฎหมายมังรายศาสตร์ คองอันเป็นฉิบหาย โคลงวิทูร สอนโลก โคลงปู่เฒ่าสอนหลาน เป็นต้น จากการศึกษาบทบาทของผู้หญิงในชนชั้นปกครอง พบว่า อิทธิพลของเครือญาติฝ่ายหญิงและโครงสร้างทางสังคมเครือญาติของล้านนา ได้สร้างสิทธิธรรมให้ผู้หญิงในชนชั้นปกครองมีบทบาททางการเมืองรวมถึงเป็นผู้ปกครองอาณาจักร ในหลักฐานชั้นต้นจึงได้กล่าวถึงบทบาททางการเมืองของผู้หญิงอยู่บ่อยครั้ง และจากการศึกษาบทบาทของผู้หญิงที่มีบทบาททางการเมืองล้านนาแต่ละบุคคลพบว่า บทบาททางการเมืองของผู้หญิงมีความเปลี่ยนแปลงควบคู่ไปกับการพัฒนาของรัฐ ดังนั้นผู้วิจัยจึงแบ่งการศึกษาบทบาททางการเมืองของผู้หญิงล้านนาในชนชั้นปกครองออกเป็น 3 สมัยตามการพัฒนารัฐ ดังนี้

สมัยแรก พญามังราย-พญาผายู (พ.ศ.1839- พ.ศ.1898) สมัยสร้างบ้านแปงเมือง เป็นช่วงที่ล้านนาขยายอิทธิพลจากลุ่มน้ำกกลงมายังลุ่มน้ำปิง โดยการทำสงครามและอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ใช้มังรายศาสตร์และจารีตดั้งเดิมเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษข้างแม่ ในการจัดระเบียบสังคม ผู้หญิงจึงได้รับความคุ้มครองจากทั้งกฎหมายและครอบครัวของตน เป็นผลให้ผู้หญิงมีบทบาทในฐานะของผู้สืบทอดวงศ์ตระกูล ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและอิทธิพลของจารีตเรื่องการนับถือผีฝ่ายแม่ ทำให้ผู้หญิงล้านนามีสถานภาพทางการเมือง

ทัดเทียมกับผู้ชาย กล่าวคือ การสร้างเมืองในช่วงต้นผู้หญิงสามารถเป็นผู้ปกครองเมือง เช่น นางพญาแม่ท้าวคำเป็นมหาเทวีกษัตริย์ราชวงศ์ภูคาลำดับที่ 3 ที่ได้ครองเมืองบัวต่อจากพระสวามี นางพญาบัว(อัวลิ้ม) พระชายาของพญาจำเมืองซึ่งพญาจำเมืองโปรดฯให้ครองเมืองบัวหลังจากที่พระองค์ตีเมืองได้สำเร็จ⁵ เป็นต้น

สมัยที่ 2 พญากือนา-พญาแก้ว (พ.ศ.1929-พ.ศ.2068) สมัยรัฐรวมศูนย์อำนาจ เป็นสมัยที่อาณาจักรล้านนามีความเจริญสูงสุด เป็นผลมาจากการรับแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามาใช้ในการจัดระเบียบสังคม โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการปกครอง ทำให้อำนาจในการปกครองของพระมหากษัตริย์มีเสถียรภาพมากขึ้น การรับพระพุทธศาสนาจากสุโขทัยเข้ามาในสังคมล้านนาเป็นกระบวนการสำคัญที่พญากือนาใช้เพื่อการปฏิรูปโครงสร้างทางสังคมล้านนา โดยเป็นความพยายามดึงอำนาจจากเจ้านครรัฐต่าง ๆ เข้าสู่ศูนย์กลางของอาณาจักร เนื่องจากศาสนาใหม่ที่รับเข้ามาได้สร้างความชอบธรรมในเชิงพิธีกรรมที่ส่งผลให้เพศชายเป็นใหญ่ในสังคม ซึ่งนักสังคมวิทยาได้กล่าวว่าเป็นสังคมแบบ “ปิตาธิปไตย”⁶ ที่มีผู้ชายเป็นผู้ปกครองอาณาจักรและเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีการสร้างพื้นที่เฉพาะสำหรับผู้ชายและแปลกแยกผู้หญิงออกจากพื้นที่เฉพาะนี้ เช่น การห้ามผู้หญิงเข้าถึงพระธาตุ การห้ามผู้หญิงนำสวดมนต์ การให้ผู้หญิงใส่บาตรหลังผู้ชาย การห้ามผู้หญิงประกอบพิธีกรรมทางศาสนาบนวิหาร เป็นต้น แนวคิดเรื่องความเหลื่อมล้ำทางเพศได้ปรากฏขึ้นในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแพร่หลาย ตัวอย่างเช่น ในวรรณกรรมจักรวาลที่ป็นี่ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นรองของพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในอาณาจักรล้านนา โดยพระสิริมังคลาจารย์แต่งขึ้นในราว พ.ศ. 2063 ตรงกับสมัยของพญาแก้ว ได้กล่าวถึง “...เจ้าหญิงโคปิยา ผู้เป็นธิดาแห่งศากยวงศ์ กรุงกบิลพัสดุ์ มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าว่าอยากเป็นเพศชาย เหตุที่นางได้ฟังเทศน์บ่อย พบว่าผู้หญิงไม่อาจบรรลุปัจเจกโพธิญาณ และสัมผัสสัมโพธิญาณได้ กล่าวคือ สตรีไม่สามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้ และสตรีไม่สามารถเป็นท้าวสักกะได้...”⁷

การที่ผู้หญิงไม่สามารถเป็นพระพุทธเจ้าหรือท้าวสักกะเทวราชแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของผู้หญิงที่ต่ำกว่าผู้ชายอย่างชัดเจน ทำให้ผู้หญิงเป็นผู้ที่ถูกปกครองโดยผู้ชาย มีหน้าที่ดูแลปรนนิบัติสามี ไม่เช่นนั้นจะต้องตกนรก ซึ่งในจักรวาลที่ป็นี่ในส่วนของสังกัจจายดาได้กล่าวถึงนรกไว้ 10 ขุม โดยมีขุมที่ 5-6 และขุมที่ 7 เป็นขุมนรกสำหรับสตรีที่ประพฤติดีผิดต่อสามี โดยเฉพาะขุมที่

⁵ประชุมพงศาวดารภาคที่ 10 เรื่องราชวงศ์พระนาง พงศาวดารเมืองน่าน. (2463). หน้า 79.

⁶ณรงค์ฤทธิ์ รอดทรัพย์. (2555). ปิตาธิปไตย : ภาพสะท้อนแห่งความไม่เสมอภาค ระหว่างชายหญิงในสังคมเอเชีย. ในวารสารวิชาการ ราชภัฏบุรีรัมย์ ฉบับ 2 วันที่ กรกฎาคม-ธันวาคม 2555. หน้า 31-32.

⁷เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2560,ธันวาคม). 500 ปี วรรณกรรมที่ป็นี่ของพระสิริมังคลาจารย์. ใน มติชนสุดสัปดาห์. (ออนไลน์).

7 ซึ่งเป็นนรกขุมที่จะลงโทษหญิงผู้มักค่าและบริภาษสามี แนวคิดดังกล่าวทำให้โครงสร้างครอบครัวแบบมาตุพงศ์ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปโดยส่งผลให้สถานภาพของผู้หญิงถูกลดบทบาทลง และส่งผลให้ผู้ชายเปลี่ยนสถานภาพมาเป็นผู้นำครอบครัวแทน โดยผู้ชายมีบทบาทและหน้าในการดูแลสมาชิกในครอบครัว ทำให้สถานภาพของผู้หญิงจำเป็นต้องได้รับการคุ้มครองจากผู้ชาย ผู้หญิงมีหน้าที่ในการปรนนิบัติรับใช้สมาชิกชายในครอบครัว กล่าวคือ ผู้หญิงในสถานภาพแม่มีหน้าที่ต้องดูแลลูกและอยู่ในความคุ้มครองของลูกชาย ผู้หญิงในสถานภาพภรรยาต้องปรนนิบัติรับใช้สามีและอยู่ในความคุ้มครองของสามี ผู้หญิงในสถานภาพลูกมีหน้าที่ดูแลรับใช้และอยู่ในความคุ้มครองของพ่อ ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่าการรับพุทธศาสนาจากสุโขทัยทำให้โครงสร้างทางสังคมแบบมาตุพงศ์ของล้านนาค่อย ๆ ลดบทบาทและความสำคัญลง แต่ก็ไม่ได้สูญหายไปจากสังคม โครงสร้างทางสังคมดังกล่าวกลายเป็นโครงสร้างทางสังคมย่อยที่ถูกซ้อนทับด้วยโครงสร้างทางสังคมแบบปิตาธิปไตย ซึ่งเป็นผลผลิตจากวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่เข้ามาใหม่ กล่าวคือ โครงสร้างทางวัฒนธรรมของล้านนาในชนชั้นปกครองเป็นโครงสร้างที่มีผู้ชายเป็นใหญ่ แต่ภายใต้สังคมชายเป็นใหญ่ แนวคิดเรื่องการจัดความสัมพันธ์ในครอบครัวแบบมาตุพงศ์ ยังมีความสำคัญต่อชนชั้นที่ถูกปกครองอยู่

แม้ว่าการรับพระพุทธศาสนาเข้ามาในสมัยพญากือนาจะทำให้เกิดการแบ่งแยกพื้นที่เฉพาะสำหรับชายและหญิง แต่จากการศึกษาบทบาททางการเมืองของผู้หญิงชนชั้นปกครองในช่วงเวลานี้ พบว่าผู้หญิงมีบทบาททางการเมืองที่เด่นชัดและเป็นไปในลักษณะของการสืบทอดอำนาจต่อกันโดยอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติฝ่ายหญิง ยกตัวอย่างเช่น จิตราทวีพระราชมารดาของพญากือนา โดยพระนางได้สนับสนุนยสุนทรท้าวเทวีให้เป็นราชชายาของพญากือนา เนื่องจากพระนางยสุนทรท้าวเทวีมีศักดิ์เป็นเครือญาติของพระนาง^๑ จากนั้นพระนางยสุนทรท้าวเทวีได้ประสูติพญาแสนเมืองมา พระนางจิตรามหาเทวีและพระนางยสุนทรท้าวเทวีร่วมกันผลักดันให้พญาแสนเมืองมาครองราชย์ต่อจากพญากือนา พญาแสนเมืองมาจึงแต่งตั้งยสุนทรท้าวเทวีเป็นพระมहाเทวี และพระนางจิตรามหาเทวีเป็น พระมहाเทวีต้นยา และเมื่อพระนางจิตรามหาเทวีเสด็จสวรรคต เพื่อรักษาอำนาจของตนเอง พระนางยสุนทรท้าวเทวีได้เลือกพระนางติโลกจุฑาทวีซึ่งเป็นเครือญาติของพระนาง^๑ มาเป็นพระสนมของพญาแสนเมืองมา และผลักดันให้พระโอรสของติโลกจุฑาทวีคือ พญาสามฝั่งแกนเป็นพระมหากษัตริย์ต่อจากพญาแสนเมืองมา แต่ด้วยพญาสามฝั่งแกนมีพระชันษาเพียง 13 ชันษาพระนางติโลกจุฑาทวีจึงเป็นผู้สำเร็จราชการแทน การสืบทอด

^๑เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี. (2559). ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองของล้านนาและสุโขทัย ข้อคิดใหม่และข้อสังเกตบางประการ. หน้า 6.

^๑แหล่งเดิม. หน้า 48.

ตำแหน่งพระมหาเทวีตั้งแต่ พระนางจิตรมหาเทวีจนถึงพระนางติโลกจุฑามหาเทวีแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางเครือญาติฝ่ายหญิงที่ทำให้ผู้หญิงมีบทบาททางการเมืองอย่างชัดเจน โดยเฉพาะบทบาทด้านการเลือกผู้สืบทอดราชสมบัติ

สมัยที่ 3 พระเกษเมืองเกล้า-พระมหาเทวีวิสุทธิเทวี (พ.ศ.2068-พ.ศ.2121) สมัยเสื่อม เป็นสมัยที่อาณาจักรล้านนาเริ่มเสื่อมเป็นผลมาจากการแย่งชิงอำนาจของขุนนางกลุ่มต่าง ๆ และอำนาจของพระเกษเมืองเกล้าไม่มั่นคง อีกทั้งยังขาดแรงสนับสนุนจากคณะสงฆ์ นอกจากนี้พระองค์มีนโยบายในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับขุนนางกลุ่มต่าง ๆ ประกอบกับการขยายอิทธิพลของอาณาจักรพม่าและอาณาจักรอยุธยาเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้อำนาจของกษัตริย์ล้านนาไม่มั่นคง ส่งผลให้ขุนนางต่างแย่งชิงอำนาจกัน และในการแย่งชิงอำนาจของขุนนางนี้ทำให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครองในฐานะหัวหน้ากลุ่มอำนาจอยู่หลายท่าน เช่น พระนางสิริยศวดีหรือนางโป่งน้อยพระราชมารดาของพระเมืองแก้วและพระมหาเทวีต้นยาในพระเกษเมืองเกล้า ซึ่งมีอำนาจทางการเมืองมากโดยพระนางเป็นผู้ควบคุมขุนนางราชสำนักในขณะนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าการที่พระนางสามารถควบคุมราชสำนักในเวลานั้นได้เป็นผลมาจากแรงสนับสนุนจากกลุ่มเครือญาติของพระนาง จึงทำให้ราชบัลลังก์ของพญาเกษเมืองเกล้ามีความมั่นคง เนื่องจากพระนางสิริยศวดีมหาเทวีเป็นผู้สนับสนุนพญาเกษเมืองเกล้าให้เป็นผู้ครองราชย์ต่อจากพระเมืองแก้ว แต่เมื่อพระนางสิริยศวดีเสด็จสวรรคต กลุ่มขุนนางที่คอยสนับสนุนพระนางต่างไปสนับสนุนเจ้านายพระองค์อื่น โดยเฉพาะกลุ่มของพระมหาเทวีจิรประภา ซึ่งพระนางเป็นผู้นำของกลุ่มขุนนางเมืองเชียงแสน อันประกอบไปด้วยเจ้าเมืองเชียงราย เมืองลำปาง และเมืองพาน ซึ่งทั้งสามเมืองนี้มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกันและมีความเป็นไปได้ที่จะเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกันกับพระมหาเทวีจิรประภา ทำให้หลังจากกลุ่มเมืองเชียงแสนได้จัดการความวุ่นวายในอาณาจักรสำเร็จแล้ว จึงเชิญพระมหาเทวีจิรประภาครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ปกครองอาณาจักรล้านนา ในช่วง พ.ศ.2088 –พ.ศ. 2089¹⁰ ซึ่งเป็นช่วงที่บ้านเมืองกำลังแตกแยกและเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่สมเด็จพระไชยราชาแห่งอยุธยา ยกทัพมาตีอาณาจักรล้านนา การที่พระมหาเทวีจิรประภาครองราชย์ในฐานะกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย เป็นสถานการณ์ที่ไม่ปรากฏขึ้นในสังคมในลุ่มน้ำเจ้าพระยา ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติเฉพาะของล้านนา โดยผู้วิจัยได้ศึกษาบทบาททางการเมืองของสตรีในสังคมลุ่มน้ำเจ้าพระยาในช่วงเวลาเดียวกัน พบว่าไม่ปรากฏลักษณะของสตรีที่ครองราชย์ในฐานะกษัตริย์ แม้กระทั่ง

¹⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2547). บทบาททางการเมืองของพระมหาเทวีจิรประภา กษัตริย์พระองค์แรกแห่งราชวงศ์มังราย. ใน ขัตติยยานีศรีล้านนา. หน้า 31-57.

ท้าวศรีสุดาจันทร์ สตรีที่มีบทบาทมากในราชสำนักอยุธยาในช่วงเวลาใกล้เคียงกับพระมหาเทวี จิระประภา โดยทรงเป็นพระเทวีมเหสีของพระไชยราชาและ ขุนวรวงศาธิราช อีกทั้งยังเป็น พระราชชนนีของพระยอดฟ้าและเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์¹¹ ท้าวศรีสุดาจันทร์เป็นผู้หญิง ที่มีอำนาจมากในราชสำนักอยุธยา แต่พระนางก็ไม่สามารถเสวยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ เนื่องจากขุนนางทั้งหลายต่างไม่ยอมรับ ด้วยเป็นเพราะจารีตและธรรมเนียมปฏิบัติของราชสำนัก อยุธยาเป็นแนวคิดการสืบสันตติวงศ์ภายใต้สังคัมที่มีรูปแบบการปกครองแบบ “ปีตาธิปไตย”ซึ่งมี ความแตกต่างจากสังคัมล้านนาที่แม้จะมีการปกครองด้วยแนวคิดเดียวกัน แต่ความสัมพันธ์ของ กลุ่มเครือญาติแบบมาตุพงศ์ ได้ส่งผลทำให้ผู้หญิงในตำแหน่งพระมหาเทวี เข้ามีบทบาททาง การเมืองหรือเป็นกษัตริย์เป็นเรื่องที่สามารถยอมรับได้ ไม่ขัดกับจารีตประเพณี และไม่ทำลาย โครงสร้างทางวัฒนธรรมทางสังคัมของล้านนาแต่อย่างใด

จากการศึกษาบทบาทของผู้หญิงในชนชั้นถูกปกครอง พบว่า อิทธิพลของเครือญาติแบบ มาตุพงศ์และโครงสร้างทางสังคัมเครือญาติของล้านนา ได้ส่งผลให้สถานการณ์ทางสังคัมของ ผู้หญิงได้รับการยอมรับกฎหมายของล้านนาอย่างชัดเจน เนื่องจากกฎหมายล้านนามีลักษณะ สำคัญคือมาจากจารีตประเพณีและใช้จัดระเบียบสังคัมมาโดยตลอด สาระสำคัญของกฎหมายจึง มีความสืบเนื่องสูงจนสะท้อนสภาพสังคัมได้ดีในระดับหนึ่ง ดังเช่นบทบัญญัติในกฎหมาย ที่กำหนดให้ผู้หญิงในฐานะบุตรต้องอยู่ในความคุ้มครองของบิดามารดา ในฐานะภรรยากับมารดา ต้องอยู่ในความคุ้มครองของสามีและลูกเป็นต้น สาระสำคัญของกฎหมายยังได้มีข้อกำหนดถึง บทลงโทษต่าง ๆ เช่น การละเมิดจารีตประเพณีที่เป็นการประพฤดิเสื่อมเสียทางเพศ เป็นที่น่าสนใจ ว่ากฎหมายโบราณต่าง ๆ ของล้านนาได้ให้สิทธิและคุ้มครองสิทธิสภาพบางประการไว้สูงมากไม่ว่า จะเป็นการหมั้น การหย่า การแบ่งสมบัติ และการแต่งงานใหม่ ทำให้เห็นว่ากฎหมายล้านนา ค่อนข้างยอมรับจารีตประเพณีที่ให้การยอมรับสถานะของผู้หญิง ซึ่งการที่กฎหมายต่าง ๆ มี บทบัญญัติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าจารีตประเพณีของล้านนามีอิทธิพลต่อแนวคิดทางกฎหมาย อย่างเห็นได้ชัดเจน กฎหมายล้านนาจึงมีลักษณะเด่นคือ เป็นกฎหมายที่มีความยืดหยุ่นสูง ทำให้ เห็นภาพในอดีตของล้านนาได้ว่าเป็นสังคัมที่ไม่ค่อยเข้มงวดเท่าไรนัก¹² มีการใช้บทบัญญัติ บังคับเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกัน ผู้ใดฝ่าฝืนต้องได้รับโทษ หรือต้องถูกบังคับให้ปฏิบัติตาม ข้อบัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสตรี ในกฎหมายล้านนาโดยส่วนใหญ่มีบทบัญญัติ

¹¹นิพัทธ์พงศ์ พุมมา และณรงค์กรรณ์ ยอดทรัพย์. (2555). นางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์: ผู้หญิงกับอำนาจเชิงพื้นที่ใน หลากหลายมิติ. ใน วารสารมจร.วิชาการ ฉบับวันที่ 30 มกราคม -มิถุนายน 2555. หน้า 86.

¹²พิณชัย ไชยแสงสุขกุล และ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2519). รายงานการวิจัยเรื่องกฎหมายล้านนาโบราณ : วิเคราะห์ บทโครงสร้างและเนื้อหาบทบัญญัติที่จารในใบลาน. หน้า 73.

ที่คล้ายกัน จะแตกต่างกันออกไปบ้างก็เฉพาะข้อปลีกย่อยบางส่วนเท่านั้น ซึ่งข้อปลีกย่อยที่ต่างกัน เป็นผลมาจากการจัดบันทึกในช่วงเวลาที่ต่างกันซึ่งมีโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาการของรัฐ

1.2 คำถามการวิจัย

อะไรเป็นเหตุผลให้สตรีชั้นสูงล้านนาเข้ามามีบทบาทในการเมืองการปกครอง ซึ่งผู้วิจัย คาดว่าเมื่อทำการศึกษาเสร็จสิ้นแล้ว จะทำให้เข้าใจบทบาทและสถานภาพของสตรีล้านนาในด้านการเมืองและสังคม เพื่อใช้เป็นแนวทางศึกษาความรู้เกี่ยวกับล้านนาศึกษาต่อไป

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงล้านนาในสมัย ราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1839- 2121)
2. เพื่อศึกษาบทบาทของสตรีชั้นสูงล้านนาในด้านการเมืองและสังคมในสมัยราชวงศ์ มังราย (พ.ศ.1839-2121)

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อบทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงล้านนาในสมัย ราชวงศ์มังราย (พ.ศ.1839-2121)
2. ทำให้เข้าใจบทบาทของสตรีชั้นสูงล้านนาในด้านการเมืองและสังคมในสมัยราชวงศ์ มังราย (พ.ศ.1839-2121)

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

มุ่งเน้นศึกษาอาณาจักรล้านนา ซึ่งในปัจจุบันหมายถึงดินแดนใน 8 จังหวัดภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน แม่ฮ่องสอน¹³ โดยศึกษาตั้งแต่ พ.ศ.1839 จนถึง พ.ศ. 2121 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ล้านนาปกครองด้วยราชวงศ์มังราย

1.6 วิธีการศึกษาวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาโดยวิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และเสนอ รายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยศึกษาจากข้อมูลที่เป็นเอกสาร ชั้นต้น เช่น ตำนาน พื้นเมืองต่าง ๆ กฎหมายจารีตล้านนา และเอกสารชั้นรอง เช่น หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความต่าง ๆ

¹³ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2561). ประวัติศาสตร์ล้านนาฉบับสมบูรณ์. หน้า 25.

1.7 นิยามศัพท์

1. ความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติฝ่ายแม่ คือ กลุ่มเครือญาติที่มีแม่เป็นศูนย์กลางหรือการนับสายสกุลผ่านทางแม่ (Matrilinal Descent)¹⁴ ซึ่งเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับเพศหญิง ในฐานะแม่ที่เป็นแกนหลักของครอบครัว มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติและลูกสาว ในฐานะผู้สืบทอดตระกูล รวมไปถึงการจัดที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานที่ฝ่ายชายต้องแต่งเข้าบ้านของฝ่ายหญิงและความสัมพันธ์ทางเครือญาติของฝ่ายหญิง

2. อาณาจักรล้านนา คือ อาณาจักรของชาวไทยวน ที่ตั้งอยู่บริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน โดยมีเมืองเชียงใหม่ เป็นราชธานี มีภาษา ตัวหนังสือ วัฒนธรรม และประเพณีเป็นของตนเอง¹⁵

3. สตรีชั้นสูงในล้านนา หมายถึง ผู้หญิงที่มีสถานภาพเป็นพระราชธิดา พระบรมวงศานุวงศ์หรือผู้หญิงที่อภิเษกสมรสกับพระบรมวงศานุวงศ์แห่งราชวงศ์มังราย รวมไปถึงผู้หญิงที่เป็นลูกหลานของขุนนางหรือเป็นภรรยาขุนนาง

1.8 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.8.1 เอกสารที่ศึกษาเกี่ยวกับกฎหมายและโครงสร้างสังคมล้านนา
ชายไทย รักษาชาติ. (2547). **การศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์เชิงอำนาจหญิงชายในกฎหมายมังรายศาสตร์ในมุมมองแนวสตรีนิยม**. ปริญญาโท ศศ.ม. (การวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์เชิงอำนาจจากกฎหมายครอบครัว ในกฎหมายมังรายศาสตร์และประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย โดยชายไทยรักษาชาติได้ตั้งสมมุติฐานว่ากฎหมายทั้ง 2 ฉบับแสดงให้เห็นความไม่เสมอภาคและการกดขี่ผู้หญิงเหมือนกัน ชายไทยรักษาชาติเสนอว่ากฎหมายมังรายศาสตร์มีจุดเด่นในเรื่องการกำหนดระยะเวลาหมั้น การหย่าถ้าไม่มีฝ่ายใดเป็นฝ่ายผิด ผู้หญิงจะได้ส่วนแบ่งในสินสมรสที่มากกว่าผู้ชาย แต่ก็ยังมีข้อกฎหมายที่กดขี่ทางเพศต่อผู้หญิงอยู่มาก ส่วนกฎหมายครอบครัวบรรพ 5 ในเรื่องการหมั้น ข้อกฎหมายได้ทำให้ผู้หญิงเป็นเสมือนสินค้าที่ฝ่ายชายเป็นผู้ซื้อกรรมสิทธิ์ การสมรสก็จะโยงไปสู่ปัญหาที่รัฐไม่คำนึงถึงสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลของผู้หญิงที่จะตรวจสอบสถานะของคู่สมรส คำนานหน้านาม นามสกุลและสาเหตุของการฟ้องหย่า มีเงื่อนไขที่แตกต่างกันระหว่างเพศกฎหมายมังรายศาสตร์มีที่มาจากอำนาจของกษัตริย์ จารีตสังคม และพุทธศาสนา ส่วนกฎหมาย

¹⁴ปราณี วงษ์เทศ. (2549). เล่มเดิม. หน้า 105.

¹⁵สรวิศ อ่องสกุล. (2561). เล่มเดิม. หน้า 25.

ครอบครัวบรรพ 5 มีที่มาจากหลักการเรื่องสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมกันทางเพศ ชายไทยรักษาชาติมองว่ากฎหมายทั้ง 2 ฉบับมีนัยที่เหมือนกันคือ การกดขี่และการเอาเปรียบผู้หญิง มีข้อกฎหมายก็ยังมี การเลือกปฏิบัติระหว่างเพศ ซึ่งกฎหมายทั้ง 2 ฉบับเป็นผลผลิตมาจากโครงสร้างปีตาธิปไตย

ชัชปนะ ปิ่นเงิน. (2551). **การปฏิวัติและวิเคราะห์เนื้อหากฎหมายมังรายศาสตร์ฉบับวัดแม่คือ**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

งานวิจัยนี้ศึกษาความหมายในกฎหมายมังรายศาสตร์ ฉบับวัดแม่คือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ที่ใช้เป็นหลักในการวิจัย เนื้อหาบทบัญญัติที่พบในกฎหมายมังรายศาสตร์ สะท้อนให้เห็นถึงการปรับใช้หลักทางพุทธศาสนาเพื่อรองรับการบังคับใช้ของกฎหมาย เพื่อให้เป็นที่ยอมรับในเรื่องของความถูกต้อง ยุติธรรม และทัดเทียมกันของคนทุกคนในสังคมตามฐานานุกรมที่กฎหมายบัญญัติไว้

งานวิจัยนี้แบ่งเป็น 2 ตอน ตอนแรก บทที่ 1 กล่าวถึงความสำคัญของกฎหมายมังรายศาสตร์ วัตถุประสงค์ ขอบเขตการวิจัย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทที่ 2 กล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการปฏิวัติ บทที่ 3 กล่าวถึงคติความเชื่อทางพุทธศาสนาในกฎหมายมังรายศาสตร์ บทที่ 4 เป็นการนำเสนอประมวลกฎหมายมังรายศาสตร์ และบทที่ 5 เป็นการสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ และ ตอนที่ 2 เป็นการปฏิวัติและเรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. (2555). **ปริศนาวงศาณาญาตี ลัวะ**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

หนังสือเล่มนี้เป็นการศึกษา เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์ "ลัวะ" ซึ่งเป็นชื่อที่มีความหมายค่อนข้างสับสน โดยคำว่า "ลัวะ" เป็นชื่อที่บุคคลภายนอกอาจใช้เรียกรวมกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มที่เรียกตนเองแตกต่างกันไป ซึ่งปรากฏในงานวิจัยว่ามีความหลากหลายในการเขียนสะกดชื่อในเอกสารราชการ และในการเรียกของคนในพื้นที่เขตภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งเป็นความสับสนในการรับรู้ของกลุ่มชาติพันธุ์เอง โดยหนังสือเล่มนี้ได้มีการหยิบยกเอางานวิจัยจากต่างประเทศที่ทำเกี่ยวกับลัวะในประเทศไทย มาประกอบการอธิบายซึ่งโดยเนื้อหาส่วนใหญ่คือพยายามจะจัดกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกตนเองว่า "ลัวะ" ว่ามีกี่ประเทศมีรูปแบบและวัฒนธรรมอย่างไร จากการศึกษาผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นว่า "ลัวะ" มีแบบแผนทางสังคมที่อยู่ในลักษณะสังคมที่จะสืบสายสกุลฝ่ายใดก็ได้แต่จะเน้นที่ฝ่ายชายเป็นหลัก ซึ่งเป็นการสนับสนุน

แนวคิดของต่างชาติที่ศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ลัวะในประเทศไทย ซึ่งถึงแม้ว่าจะสนับสนุนแนวคิดของต่างชาติแต่องานศึกษานี้กลับขัดแย้งกับกลุ่มนักวิชาการไทยที่ศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์ลัวะในล้านนาอย่างมาก เช่น งานของ ชลธิรา สัตยาวัดมณาเรื่อง “ลัวะเมืองน่าน” ซึ่งได้สรุป

แนวคิดของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะที่อยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ใน 8 จังหวัดภาคเหนือ มีรูปแบบการสืบสายสกุลทางฝั่งมารดา โดยให้สตรีผู้ที่มีอาวุโสที่สุดเป็นเจ้าของตระกูลหรือเจ้าก๊ก ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมและเป็นตัวแทนของตระกูลในการบูชาผีบรรพบุรุษ เป็นต้น การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ลัวะ จะทำให้ผู้วิจัยเข้าใจในจารีต ประเพณี และขนบธรรมเนียมของล้านนามากขึ้น เนื่องจากชาติพันธุ์ลัวะเป็นชาติพันธุ์ที่สร้างชุมชนก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนา และมีความเป็นไปได้ที่จารีตในสังคมล้านนาในสมัยพญามังรายมีรากฐานมาจากจารีตเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ

บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์. **กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัย**

ราชวงศ์มังราย พ.ศ 1800-2030. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). เชียงใหม่: บัณฑิต

วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการของการสร้างเมืองในเขตลุ่มน้ำปิงโดยกลุ่มอำนาจของคนกลุ่มใหม่ที่ขยายตัวลงมาจากที่ราบเชียงใหม่ ซึ่งมีผู้นำ คือพญามังราย กษัตริย์แห่งเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน โดยวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ใช้หลักฐาน 3 กลุ่ม ได้แก่ ภาพถ่ายทางอากาศตำนาน และหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งบุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์พบว่าปรากฏหลักฐานทั้งที่มีความสอดคล้องและขัดแย้งกับตำนานต่าง ๆ โดยวิทยานิพนธ์เล่มนี้แสดงให้เห็นว่าการรวบรวมเมืองต่าง ๆ ตั้งแต่เชียงใหม่จนถึงเมืองในลุ่มน้ำปิงของพญามังรายเป็นแค่จุดเริ่มต้นของการสร้างรัฐล้านนาเท่านั้น เพราะเห็นว่าหลังจากรัชกาลของพญามังรายนั้นได้เกิดความขัดแย้งอยู่เสมอ เช่น การก่อกบฏของขุนเคื้อ ท้าวน้ำท่วม และท้าวเย็กุมกาม เป็นต้น ทำให้กษัตริย์ในรัชกาลต่อมาต้องใช้วิธีการอื่น ๆ เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับราชบัลลังก์ของพระองค์ ซึ่งหนึ่งในวิธีการที่นำมาใช้คือการรับแนวคิดทางพุทธศาสนาเข้ามาสร้างความชอบธรรมให้กับสถาบันกษัตริย์ เช่น แนวความคิดเกี่ยวกับธรรมราชา และแนวความคิดเกี่ยวกับจักรพรรดิราชา นอกจากนี้การจัดรูปแบบการปกครองในระยะแรก ๆ ของราชวงศ์มังรายก็ได้อาศัยความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติเป็นสำคัญ ซึ่งจะแตกต่างไปในสมัยพระเจ้าติโลกราชที่เป็นสมัยรุ่งเรืองของล้านนาดังนั้น บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์ จึงเสนอว่าการจัดรูปแบบการปกครองแบบปิตาธิปไตยของพระเจ้าติโลกราชนี้ได้ทำให้ล้านนาไปสู่ความเป็นอาณาจักรอย่างแท้จริง โดยบุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์ให้เหตุผลว่าพระเจ้าติโลกราชทรงสามารถควบคุมอำนาจของกลุ่มเจ้านายและขุนนางได้อย่างเต็มที่

เป็นระยะเวลาหนึ่งพระองค์สามารถทำการสับเปลี่ยนตำแหน่งขุนนางและเจ้าเมืองตลอดเวลา ทำให้กลุ่มขุนนางไม่สามารถก่อกบฏได้

ลมูล จันทน์หอม. (2529). **รายงานการวิจัยวิเคราะห์กฎหมายล้านนาโบราณ เล่ม 1.**

เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

เอกสารนี้มีการรวบรวมและจัดหมวดหมู่ของกฎหมายล้านนาเพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาโดยมีการนำกฎหมายล้านนาโบราณหลาย ๆ แห่ง เช่น มังรายศาสตร์ กฎหมายสาราษ ธรรมศาสตร์ สรรพสอน กฎหมายพระเจ้าล้านน เป็นต้น ซึ่งกฎหมายเหล่านี้เป็นเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2549). **คลองตัดคำพระพุทโธศาจารย์ : บันทึกการตัดสินใจของล้านนาโบราณ.** กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว. กฎหมายตราสามดวง : ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก.

คลองตัดคำพระพุทโธศาจารย์ เป็นเอกสารประเภทกฎหมายล้านนาที่รวบรวมพระราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ล้านนาจำนวนกว่า 59 สะท้อนให้เห็นถึงสังคมและวัฒนธรรมของล้านนาในอดีตเป็นอย่างดีมีคติความที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงและคติความที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของสตรีในล้านนาอยู่หลายคดีทำให้เห็น ภาพสะท้อนของผู้หญิงล้านนาในชนชั้นปกครองในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

อดิศร ศักดิ์สูง. (2550, เมษายน-กันยายน). ผู้หญิงในกฎหมายมังรายศาสตร์. **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.** 2(1):72-98.

บทความนี้มีข้อเสนอว่า มังรายศาสตร์แม้ว่าในภาพรวมจะเป็นกฎหมายที่ให้ภาพของความไม่เท่าเทียมในสังคมที่ชายเป็นใหญ่เหมือนสังคมอื่นทั่วไป แต่มังรายศาสตร์ได้ให้ภาพลักษณะเฉพาะของผู้หญิงล้านนาอยู่หลายประการโดยเฉพาะการยอมรับในฐานะและบทบาทระดับครัวเรือนที่แสดงนัยยะว่าผู้ปกครองยอมรับในจารีตประเพณีบางอย่างของท้องถิ่นถึงแม้ว่าจะขัดต่อหลักคิดในกฎหมายโดยทั่วไป

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2560). **ประวัติศาสตร์ล้านนา : ความเคลื่อนไหวของชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น.** พิมพ์ครั้งที่ 2. พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์.

หนังสือเล่มนี้แบ่งงานเขียนออกเป็น 2 ส่วน โดยส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยของผู้วิจัยคือ ส่วนแรก อานันท์ กาญจนพันธุ์ พยายามทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ชุมชนล้านนาตั้งแต่อดีตผ่านเรื่องเล่าของพระยาเจือง ในฐานะวีระบุรุษร่วมของล้านนา-ล้านช้าง โดยอธิบายความสัมพันธ์ของตำนานพระยาเจืองผ่านความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เป็นต้นกำเนิดเมืองต่าง ๆ ในล้านนาและ

ล้านช้าง โดยเป็นตำนานที่นักประวัติศาสตร์ล้านนาแทบไม่ได้หยิบมาพูดถึง เนื่องจากเป็นตำนานที่ไม่ได้รับความนิยมจึงทำให้ไม่เกิดการคัดลอกอย่างแพร่หลาย ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธุ์พบว่า ปัจจุบันตำนานพระยาเจืองฉบับโบราณเหลือเพียง 2 ฉบับเท่านั้น โดยฉบับแรกอยู่ที่ วัดเมืองหม้อ จังหวัดแพร่ และฉบับที่ 2 อยู่ที่ วัดกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ จากการศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธุ์พบว่า ตำนานพระยาเจืองน่าจะเขียนขึ้นไม่นานนักในล้านนาก่อนที่จะถูกนำไปล้านช้าง เนื่องจากสำนวนภาษามีความใกล้เคียงกับตำนานที่ใกล้ชิดกับวัฒนธรรมล้านนามากกว่าล้านช้าง สันนิษฐานว่าน่าจะถูกนำไปล้านช้างในพระไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.2089-2091) เป็นเหตุให้ตำนานนี้แพร่หลายมากในล้านช้างมากกว่าล้านนา ผู้วิจัยมีความคิดเห็นสอดคล้องกับแนวคิดของอานันท์ กาญจนพันธุ์ ในเรื่องที่ว่าตำนานพระยาเจือง น่าจะเป็นตำนานของล้านนามากกว่า ล้านช้าง ซึ่งเป็นหนึ่งในตำนานที่พระไชยเชษฐาธิราชนำกลับไปล้านช้างเมื่อครั้งที่เสด็จกลับไปปกครองล้านช้างต่อจากพระราชบิดา ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าสาเหตุที่ทำให้ตำนานพระยาเจืองเกิดการคัดลอกและดัดแปลงในลักษณะของโคลงคำสอนอย่างแพร่หลายในล้านช้าง เนื่องจากในสมัยของพระไชยเชษฐาธิราชมีความพยายามในการผสมผสานความเชื่อเรื่องการนับถือผีในล้านช้างกับพระพุทธศาสนา เพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยตำนานพระยาเจืองมีลักษณะเป็นตำนานที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนาและการนับถือผีในล้านนาช่วงต้นราชวงศ์มังราย ซึ่งมีบริบททางสังคมคล้ายคลึงกับสังคมล้านช้างในเวลานั้น จึงมีความเป็นไปได้ที่พระไชยเชษฐาธิราชจะใช้ตำนานล้านนา และกฎหมายจารีตล้านนาในการตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับพญากือนา

1.8.2 เอกสารที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติแบบมาตุพงศ์

ปรานี วงษ์เทศ. (2549). **เพศภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์) = Gender in Southeast Asia**. กรุงเทพฯ: มติชน.

เพศภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)=Gender in Southeast Asia ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสตรีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในแนวทางของ Gender ซึ่งใช้คำว่า “เพศภาวะ” ในความหมายของระบบวัฒนธรรมที่มีการผลิตซ้ำ ผู้เขียนได้เสนอว่าความแตกต่างของบทบาททางเพศของผู้หญิงและผู้ชายรวมทั้งสถานภาพของผู้หญิงส่วนใหญ่ที่เป็นรองจากผู้ชาย ไม่ได้เกิดจากความแตกต่างทางร่างกายแต่เป็นผลมาจากอิทธิพลทางวัฒนธรรมและการจัดระเบียบทางสังคมที่ทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำ ทางเพศขึ้น ดังนั้นการศึกษารูปแบบและสถานภาพของผู้หญิงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงควรศึกษาจากวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมซึ่งให้ความสำคัญกับผู้หญิงในฐานะศูนย์กลางแห่งอำนาจ และวัฒนธรรมใหม่จากอินเดีย-จีน

ที่เข้ามาในภูมิภาคนี้ซึ่งมีแนวคิดตรงข้ามกับความเชื่อดั้งเดิม จากการทบทวนเอกสารผู้วิจัยค่อนข้างเห็นด้วยกับข้อเสนอของ ปราณี วงษ์เทศ ในเรื่องการศึกษาบทบาทและสถานภาพของสตรีที่มีผลมาจากวัฒนธรรมและระบบสัญลักษณ์ที่มีการผลิตซ้ำ งานเขียนของปราณี วงษ์เทศ ให้ความสำคัญกับรัฐทางชายฝั่งทะเลหรือรัฐที่มีทางออกทะเลอันเป็นชัยภูมิที่ดีในการติดต่อกับอินเดีย จีน และชาติอื่นทำให้รัฐเหล่านี้รับวัฒนธรรมอินเดีย-จีนเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมจนลักษณะสังคมเปลี่ยนแปลงไป แต่งานวิจัยของผู้วิจัยเน้นที่อาณาจักรล้านนาซึ่งมีพื้นที่อยู่ในตอนบนของภาคพื้นทวีป ไม่มีทางออกทะเลและมีเทือกเขาสูงชันที่เป็นทางอุปสรรคสำคัญในการติดต่อกับดินแดนอื่น

อภิชาติ น้อยอุ้นแสน. (2543). **การศึกษาสถานภาพทางกฎหมายของสตรีในสังคมล้านนา พ.ศ. 1839 -2442 ศึกษาจากกรณีความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา.** ปริญญาานิพนธ์ น.ม. (นิติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปริญญาานิพนธ์เล่มนี้ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาสถานภาพของสตรีล้านนาโดยศึกษาจากกฎหมายล้านนาโบราณ ซึ่งเน้นไปที่กฎหมายมังรายศาสตร์ โดยมีการยกเอาบทบัญญัติของกฎหมายมังรายศาสตร์ขึ้นมาอธิบายซึ่งเน้นไปที่บทบัญญัติเกี่ยวกับการแต่งงานและความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา งานวิจัยของอภิชาติ น้อยอุ้นแสน ได้เสนอว่ากฎหมายมังรายศาสตร์ได้เริ่มจัดบันทึกในช่วงเวลาที่พญามังรายสถาปนาอาณาจักรล้านนาเป็นรัฐเอกราชโดยนำกฎหมายธรรมศาสตร์ของอินเดียมาผสมผสานกับแนวคิดพระพุทธศาสนาจากหริภุญไชย นอกจากนี้งานของอภิชาติ น้อยอุ้นแสน ยังเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยของผู้วิจัยทั้งสิ้น 3 ประเด็น

ประเด็นที่ 1 จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาของอภิชาติ น้อยอุ้นแสน พบว่าในสังคมระดับครอบครัวของชาวล้านนา ผู้หญิงถือเป็นส่วนสำคัญของครอบครัว เนื่องจากชายหญิงเมื่อแต่งงานแล้ว ฝ่ายชายต้องย้ายภูมิลำเนามาอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิง ทำให้ครอบครัวของฝ่ายหญิงมีแรงงานเพิ่มขึ้น ซึ่งชาวล้านนามองว่าการมีลูกสาวถือว่าได้เปรียบกว่าลูกชาย

ประเด็นที่ 2 หลังจากชายหญิงล้านนาแต่งงานกัน หญิงในฐานะ “แม่เจ้าเรือน” มีอำนาจในการจัดการทรัพย์สินร่วมกับสามี รวมทั้งได้รับทรัพย์สินภายหลังการหย่า และการตาย มากกว่าสามี ซึ่งแตกต่างจากกฎหมายตราสามดวงที่มีการกำหนดให้แบ่งทรัพย์สินให้แก่ชายมากกว่าหญิง เนื่องจากถือว่าฝ่ายชายเป็นผู้ทำมาหากิน

ประเด็นที่ 3 จากการศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของสตรีในกฎหมายล้านนาและกฎหมายตราสามดวงของอภิชาติ น้อยอุ้นแสน พบว่า กฎหมายล้านนาค่อนข้างให้ความสำคัญคุ้มครองสถานภาพของผู้หญิงดีกว่ากฎหมายตราสามดวง แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิสภาพเหนือร่างกาย เช่น ผู้หญิง

ไม่สามารถใช้เรื่องที่มีทำร้ายร่างกายตนเป็นเหตุแห่งการฟ้องหย่าได้ และสังคมล้านนายังถือว่าการที่ชายทำร้ายหญิงเป็นเรื่องที่ไม่ผิดประเพณี เป็นต้น

1.8.3 เอกสารที่ศึกษาเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับล้านนา

รัตนพร เศรษฐกุล. (2557). จากแคว้นโยนกถึงแคว้นพิงค์ : การขยายอำนาจของพญามังราย จากลุ่มน้ำกก-โขงสู่ลุ่มน้ำปิง. ใน **สอมผลญา ๓๐ ปี มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ทริโอ เอ็ดเวอร์ไทซิง แอนด์ มีเดีย จำกัด.

หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมบทความวิชาการเกี่ยวกับการสร้างองค์ความรู้ต่าง ๆ ในล้านนา ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ได้มีบทความที่น่าสนใจอยู่หลายบทความ โดยบทความที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้คือ บทความของ รัตนพร เศรษฐกุล ชื่อ “จากแคว้นโยนกถึงแคว้นพิงค์ : การขยายอำนาจของพญามังราย” บทความนี้ได้เสนอว่า การสร้างเมืองต่าง ๆ ของพญามังรายก่อนการสถาปนาเมืองเชียงใหม่และการขยายอำนาจของผู้นำกลุ่มชาติพันธุ์ไท (พญามังราย) จากลุ่มน้ำกก-โขงจนถึงลุ่มน้ำปิง โดยอาศัยจากการตีความหลักฐานประเภทตำนานพื้นเมืองของล้านนา เอกสารของจีน(ปาไปสีฟู) และหลักฐานชั้นรองที่สนับสนุนแนวคิดของผู้เขียน เช่น งานเขียนของ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว สรัสวดี อ๋องสกุล และ สงวน โชติสุขรัตน์ เป็นต้น จากการศึกษาบทความนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอประเด็นที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าสนใจและเกี่ยวข้องกับงานวิจัยของผู้วิจัยดังนี้

ประเด็นที่ 1 ผู้เขียนเสนอว่า ความสำเร็จในการสร้างเมืองของพญามังราย คือการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่สร้างชุมชนขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำปิงอยู่ก่อนแล้ว

ประเด็นที่ 2 ผู้เขียนเสนอว่า พญามังรายไม่ได้สร้างเมืองขึ้นใหม่ แต่สร้างกลไกการปกครองใหม่ที่ผสานกลุ่มชาติพันธุ์ไทและกลุ่มชาติพันธุ์เดิม(ลัวะ/มอญ) รวมกันเป็นอาณาจักร

ประเด็นที่ 3 ผู้เขียนเสนอว่า การขยายเขตอิทธิพลอำนาจของพญามังราย จากลุ่มน้ำกก-โขง มายังลุ่มน้ำปิง เป็นแผนการที่มีเป้าหมายเพื่อยึดครองอาณาจักรหริภุญไชย เพื่อสร้างอาณาจักรที่เป็นศูนย์กลางการค้าทางบกเชื่อมระหว่างดินแดนตอนใต้ของจีนกับเมืองชายฝั่งทะเล

สรัสวดี อ๋องสกุล. (2561). **ประวัติศาสตร์ล้านนา ฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่เขียนเรื่องราวประวัติศาสตร์ล้านนาได้ครบถ้วนโดยเริ่มเขียนตั้งแต่ ยุครัฐไทยโบราณในพุทธศตวรรษที่ 13 จนถึงสังคมล้านนาในยุคหลังเปลี่ยนแปลงการ

ปกครอง เป็นหนังสือที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาอย่างครบถ้วน ผู้เขียนมีการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาโดยเน้นที่เอกสารชั้นต้นประเภทใบลานเป็นส่วนใหญ่ ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ในการศึกษาทั้งเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง มีการเปรียบเทียบแนวคิดหรือประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างน่าสนใจ โดยผู้เขียนมีการปรับแก้ไขอยู่เสมอเมื่อผู้เขียนมีการค้นพบข้อมูลใหม่

งานวิจัย หนังสือและบทความเกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของสตรีล้านนาในสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยในประเด็นว่า สตรีล้านนามีสถานภาพทางสังคมและมีบทบาททางการเมืองค่อนข้างมากซึ่งเป็นผลมาจากแนวคิดดั้งเดิมที่กำหนดให้ชายหญิงเมื่อแต่งงานกันชายจะต้องย้ายภูมิลำเนามาอาศัยในครอบครัวของฝ่ายหญิง ทำให้ผู้หญิงได้รับการปกป้องและคุ้มครองจากกลุ่มเครือญาติของตน ซึ่งจารีตดั้งเดิมนี้ถูกบัญญัติเป็นกฎหมายที่มีผลบังคับใช้ในสังคมล้านนาจึงทำให้สถานภาพทางสังคมของสตรีล้านนาถูกคุ้มครองโดยกฎหมายด้วยเช่นกัน ซึ่งงานวิจัยที่ศึกษาบทบาทและสถานภาพทางสังคมของสตรีล้านนา ศึกษาจากบทบัญญัติในกฎหมายล้านนาได้ให้ความเห็นในลักษณะที่คล้ายกันเช่น ชายไทย รักษาชาติ และ อภิชัย น้อยอุ่นแสนที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบัญญัติในกฎหมายมังรายศาสตร์ โดยที่ อภิชัย น้อยอุ่นแสนได้มีการเปรียบเทียบกับกฎหมายตราสามดวงของสยาม ผลการวิจัยพบว่า สตรีล้านนามีสถานภาพที่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายมังรายศาสตร์มากกว่าการคุ้มครองในกฎหมายตราสามดวง

งานวิจัย หนังสือและบทความเกี่ยว การศึกษาความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติในสังคมล้านนา เช่น ปราณีย์ วงษ์เทศ เรื่องเพศสภาพอะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์) และฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ เรื่องปริศนาวงศาคุณญาติ ลัวะ เน้นประเด็นความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนา แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลกลุ่มเครือญาติ การสืบสกุลผ่านผู้หญิง และการจัดที่อยู่อาศัยเป็นกลุ่มครอบครัวฝ่ายหญิง ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในการจัดการและดูแลครอบครัว งานวิจัยทั้งสองนี้แม้จะศึกษาประเด็นด้านสังคมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ ทางครอบครัวฝ่ายหญิง แต่จะเน้นกรณีศึกษาในจารีตของกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะเป็นหลัก ซึ่งจะต่างจากหัวข้อวิจัยของผู้วิจัย ที่จะเน้นการศึกษาอิทธิพลของจารีตดั้งเดิมของล้านนาเรื่องต่าง ๆ ที่ส่งผลให้สตรีล้านนามีสถานภาพทางสังคมและบทบาททางการเมืองการปกครองที่แตกต่างจากสังคมอื่น โดยมีปัจจัยมาจากการเมือง สังคม วัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมที่รับมาจากภายนอกเป็นหลัก ผู้วิจัยจะเน้นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสตรีล้านนาในช่วง พ.ศ.1839-พ.ศ.2121 จากการสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า

เอกสารต่าง ๆ ได้ให้ข้อสรุปว่า บทบาทและสถานภาพของสตรีล้านนาในช่วงพ.ศ.1839-พ.ศ.2121 ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายเป็นอย่างมาก ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้ นอกจากจะศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของสตรีล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าวแล้ว ยังจะศึกษาแนวคิด จารีต และอิทธิพลของกลุ่มวัฒนธรรมใดที่ส่งผลให้ สตรีล้านนามีสถานภาพทางสังคมและมีบทบาททางการเมืองการปกครองที่เด่นชัด โดยที่งานวิจัยเรื่องนี้จะสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงในสังคมล้านนา และจะเป็นงานที่ความรู้ด้านล้านนาศึกษาที่ให้ข้อมูลความรู้ทั้งด้านประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสังคม

1.9 แหล่งข้อมูล

1. สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
2. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
3. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. ล้านนาคดีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
5. สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
6. ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

บทที่ 2

บทบาทและสถานภาพของผู้หญิงล้านนาในสมัยสร้างบ้านแปงเมือง

พญามังราย-พญาผายู (พ.ศ.1839-พ.ศ.1898)

พญามังราย-พญาผายู (พ.ศ.1839-1898) เป็นสมัยสร้างบ้านแปงเมืองเป็นยุคที่ล้านนามีพัฒนาการทางสังคมพ้นจากสังคมแบบชนเผ่าเข้าสู่สังคมระดับเมือง มีการจัดลำดับขั้นทางสังคมแบบสังคมศักดินา มีผู้ปกครองที่เป็นผู้นำทางศาสนา พุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม มีความเจริญมากแล้ว มีเทคโนโลยีการผลิต ทั้งเรื่องชลประทาน การจัดการน้ำที่ดิน มีช่าง และสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงสังคมระดับรัฐ ซึ่งรับช่วงต่อของความรู้ เทคโนโลยี กฎหมาย และการจัดการปกครองหลังจากที่พญามังรายสามารถยึดครองอาณาจักรสุโขทัยได้สำเร็จ

2.1 บ้านเมืองล้านนาในยุคแคว้น

2.1.1 บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำกก : ชุมชนชาวลัวะ

บริเวณแอ่งที่ราบเชียงรายนั้น มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในเอกสารหลายฉบับ อาทิ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานพื้นเมืองเชียงแสน ตำนานสิบห้าราชวงศ์ เป็นต้น โดยตำนานได้กล่าวถึงชุมชนชาวลัวะ หรือ กร่อม ที่สร้างเมืองอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่ง ชื่อเมืองสุวรรณโคมคำ ซึ่งต่อมาถูกพญานาคเข้ามาทำลายเมืองโดยทำให้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ ทำให้ชาวเมืองหนีกระจัดกระจายและล้มตายเป็นจำนวนมากในตำนานสุวรรณโคมคำกล่าวว่า

“...พระยากร่อมคำ ซึ่งสืบเชื้อสายมาแต่ตระกูลแห่งพาหิรเสนาในเมืองอุโมงค์คเสลากร่อมเขตนั้น เธอเห็นเมืองสุวรรณโคมคำหลงหาชาติตียวงค์มิได้เสียแล้ว ดังนั้น จึงได้อพยพครอบครัวไปปกครองราชสมบัติอยู่ในเมืองสุวรรณโคมคำ หลวงสืบมา แต่พระยากร่อมคำเป็นคนอันธพาล หาได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ไม่มีแต่กดขี่ข่มเหงเอาส่วยสาอากรกับประชาราษฎร์ ตลอดถึงพาณิชชาวต่างประเทศเข้ามา ทำวเธอก็แก่งกระทำการปรับไหมใส่โทษนานา โดยเหตุนี้เมืองสุวรรณโคมคำจึงเกิดโกลาหลขึ้นมากหลาย...”¹⁶

2.1.2 การเข้ามาของกลุ่มชาวไทย ภายใต้การนำของสิงหนวัติกุมาร

หลังจากที่เมืองสุวรรณโคมคำล่มสลาย ตำนานเรื่องสิงหนวัติกุมาร เอกสารประเภทตำนานปรัมปราอีกเรื่องหนึ่งที่ได้กล่าวถึงกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแอ่งที่ราบเชียงราย คือ “ไทยวน” หรือ “โยนก” หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไทกะไตกลุ่มหนึ่ง หรือที่ภายหลังถูกเรียกว่าล้านนาไทย ไทยยวน ไทยลาว โยนหรือโยนก สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มคนที่อพยพ

¹⁶ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๒ ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ. (ออนไลน์).

มาจากจีนตอนใต้ศูนย์กลางเมืองชื่อ “นครไทยเทศ” ปรากฏในเอกสารเรียกอาณาจักรของคนกลุ่มนี้ว่าอาณาจักรโยนก อาณาจักรเชียงแสน อาณาจักรล้านนา นอกจากนี้ยังพบชื่อเรียกของคนกลุ่มนี้ตามลักษณะทางร่างกายคือ “ลาวพุงดำ” เนื่องจากนิยมสักยันต์ตามร่างกายโดยเฉพาะตั้งแต่เหนือหัวเข้าขึ้นไปจนถึงเอว ตำนานสิงหนวัตินคร กล่าวอาณาจักรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยว่ามีศูนย์กลางอยู่บนเกาะใหญ่ริมแม่น้ำโขงฝั่งลาวตรงดอนมูล เยื้องปากแม่น้ำกกลงไปทางใต้เล็กน้อย อยู่ตรงกันข้ามกับบ้านสวนดอก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย¹⁷ พงศาวดารโยนกกล่าวว่า

“...พญาสิงหนวัติได้สถาปนาเมืองโยนกนาคพันธุ์สิงหนวัตินครขึ้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง ดินแดนที่ราบในเมืองเชียงราย ใน พ.ศ. 1117 โดยทำการแย่งชิงดินแดนมาจากพวกที่มีอิทธิพลอยู่ก่อนคือ พวกขอมดำ หรือกล่อม ที่พากันหนีไปตั้งหลักแหล่งอยู่ทางใต้บริเวณถ้ำอุโมงค์เสลานคร พญาสิงหนวัติ ทรงรวบรวมพวกมีลักษณะหรือคนป่าคนดอยเข้ามาอยู่ในอำนาจของเมืองโยนกนาคนคร มีอาณาเขตทิศเหนือจดเมืองน่าน ทิศใต้จดปากน้ำโพ ทิศตะวันออกจดแม่น้ำดำในดงเกี้ย ทิศตะวันตกจดแม่น้ำสาละวิน มีเมืองสำคัญ คือเมืองเวียงไชยปราการ อยู่บริเวณแม่น้ำฝางและแม่น้ำกก ดินแดนทางใต้สุดคือที่เมืองกำแพงเพชร...”¹⁸

ต้นพุทธศตวรรษที่ 18 พญามังรายผู้สืบเชื้อสายลวจักราช ผู้ปกครองเมืองหริภุญชรเงินยาง และโยนกนาคพันธุ์เชียงแสนได้อพยพคนจากลุ่มน้ำกกลงมาทางใต้เพื่อ เชื่อมต่อเส้นทางการค้าระหว่างที่ราบลุ่มแม่น้ำกกกับที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง เป้าหมายคือการยึดครองเมืองหริภุญไชย ศูนย์กลางการค้าในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ในจารึกวัดเชียงมั่นบันทึกว่าพญามังรายแห่งล้านนา พญางำเมืองแห่งอาณาจักรพะเยา และพ่อขุนรามคำแหงแห่งอาณาจักรสุโขทัยได้ ร่วมกันวางแผนสร้างเมืองเชียงใหม่ในวันที่ 12 เมษายนพ.ศ. 1839 แล้วย้ายศูนย์กลางเมืองจากเมืองเชียงแสนลงมาที่เมืองเชียงใหม่ อย่างไรก็ตาม เรื่องราวของกลุ่มเมืองสุวรรณโคฒค้ำ กลุ่มเมืองนาคพันธุ์สิงหนวัตินคร และกลุ่มเมืองเงินยางที่ปรากฏซ้อนทับอยู่ในพื้นที่เดียวกันนั้น ไม่อาจยึดถือศักราชที่ปรากฏในตำนานได้ เนื่องจากเป็นลักษณะตำนานที่เล่าต่อ ๆ มาแล้วจดบันทึกในภายหลัง ทำให้มีการคลาดเคลื่อนของศักราชอยู่มาก จากการศึกษาของไข่มุก อุทยานวลีพบว่า เรื่องราวของเมือง

¹⁷สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2561). ประวัติศาสตร์ล้านนา. หน้า 42.

¹⁸อภิชาติ ศิริชัย. (2560). วิเคราะห์ตำนานจากเอกสารพื้นถิ่น ว่าด้วย โยนกนคร เวียงสีตวง เวียงพานคำ เมืองเงินยาง และ ประวัติวัดพระธาตุจอมกิตติ ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. หน้า 12.

เหล่านี้ น่าจะเกิดขึ้นในเวลาที่แตกต่างกัน โดยเรื่องของเมืองสุวรรณภูมิค่านั้น น่าจะเป็นเมืองที่มีอายุเก่าที่สุด ส่วนกลุ่มเมืองสิงหนวัตินุมาร ที่เคลื่อนย้ายมาจากนครไทยนั้น ควรมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 และกลุ่มลวจักราชนั้นควรมีระยะเวลาเริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. 1360 เป็นต้นมา¹⁹

2.1.2 บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำปิงและลุ่มน้ำวัง

2.1.2.1 ชุมชนชาวลัวะ

ลัวะ หรือ ละว้า เรียกตนเองว่า “ละเวือะ” ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า ลัวะ คือชาวพื้นถิ่นที่ตั้งชุมชนอยู่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย ก่อนที่จะถูกรุกรานโดยกลุ่มคน ชาวมอญจากละโว้ และไทยวนจากลุ่มน้ำกก พบตำนานที่กล่าวถึงการตั้งชุมชนลัวะ หรือกล่าวถึงชาวลัวะในลักษณะของชาวพื้นเมือง ทั่วไปในดินแดนล้านนา เช่น ในตำนานพระธาตุลำปางหลวงได้กล่าวถึงชาวลัวะคนหนึ่งที่เป็นคนท้องถิ่น ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้รับพระบรมสารีริกธาตุในสมัยพุทธกาล

“...องค์สัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์สามองค์ กับพระอานนท์เถระเจ้ารวมอยู่ด้วยเป็น ๔ พระองค์ จึงได้เสด็จถึงบ้านอันมีชื่อว่า ลัมปะการีวัน (บ้านลำปางหลวง) องค์สัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จนั่งอยู่เหนือดอยม่อนน้อย (เข้าเตี้ย) ขณะนั้นมีชายผู้หนึ่งชื่อลัวะอ้ายกร เห็นพระพุทธเจ้า มันเกิดมีความเลื่อมใสได้เอาน้ำผึ้งบรรจุกระบอกไม้ป้าง (ไม่ข้าวหลามไม้เปราะ) มะพร้าว และมะตูมอย่างละ ๔ ลูกมาน้อมถวายต่อพระองค์ พระองค์รับเอาแล้ว จึงส่งมอบกระบอกน้ำผึ้งนั้นให้แก่พระอานนท์เถระเจ้าไปกองลงในบาตร แล้วพระองค์จึงได้ฉันน้ำผึ้งนั้น เสร็จแล้วพระองค์จึงทิ้งกระบอกน้ำผึ้งนั้นไปตกทางทิศเหนือ พระองค์พยากรณ์ว่า สถานที่นี้ต่อไปจักมีผู้มาสร้างเมือง มีชื่อว่า ลัมปะกัปปะนคร แลตอนนั้นพระองค์ก็ยกหัตถ์ข้างขวาขึ้นลูบพระเศียรได้พระเกษา ๑ เส้นติดพระหัตถ์มา แล้วพระองค์ทรงมอบให้แก่ลัวะอ้ายกรอน
....”²⁰

ตำนานจามเทวีวงศ์ได้กล่าวถึงว่า อาณาจักรของพวกมิลักขุหรือชาวลัวะ ที่มีกษัตริย์ปกครองนามว่าติลังกะ หรือขุนหลวงวิลังคะ ได้ยกกองทัพมาตีเมืองหริภุญไชยหลังจากที่พระนางจามเทวีได้อภิเษกทำวามหันตยศให้ปกครองหริภุญไชยต่อจากพระนาง

¹⁹ ไข่มุก อุกุยาบลี. (2550). การศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ประเภทตำนานในประเทศไทย. หน้า 276.

²⁰ โรงเรียนเกาะคาวิทยาคม. (2545). ตำนานพระธาตุลำปางหลวง. หน้า 44.

“...ณ กาลครั้งนั้น พระเจ้ามิลล์ราชา นามว่า ตีลังก เสด็จมาแวดล้อมด้วย โยธา ๘๐๐๐ ยกมาหมายจะถือเอาเมืองหริภุญไชย พระเจ้ามหายศกัเศด็จ ทางต่อข้างอันประเสริฐ พระยาอินทวรประทับหลังช้าง ความขี้ขลาดก็ทำยั้ง แล้วก็แวดล้อมโยธาออกโยปัจฉิมทวารเพื่อยุทธนาการ...”²¹

ตำนานมูลศาสนากล่าวถึงการตั้งชุมชนชาวลัวะที่เชิงคอยสุเทพเมืองหนึ่งชื่อว่า “ปุรนคร” ซึ่งเป็นเมืองที่ฤาษีวาสุเทพสร้างตามพุทธทำนายและให้พญาลัวะ นามว่า “กุนาริกนาท” เป็นผู้ปกครองแต่เมืองนี้ก็ต้องล่มสลายไปเนื่องจากเจ้าเมืองไม่ประพฤติอยู่ในศีลธรรม จึงทำให้ เทพดาทำลายเมืองให้ล่มสลายไปดังที่ตำนานได้กล่าวถึงสาเหตุการล่มสลายไว้ว่า

“... ในการครั้งนั้น ยังมีย่าเฒ่าแก่ผู้หนึ่งอยู่ในปุรนครที่นั่น มีลูกชายคนหนึ่ง เป็นคนดูร้ายหยาบซ้ำยิ่งนัก มักทุบตีมารดาของมันทุกวัน อยู่มาวันหนึ่ง มารดาไม่สามารถจะอดกลั้นซึ่งความโกรธไว้ได้ จึงนำความขึ้นไปกราบทูล เพื่อให้พระยาพิจารณาด้วยคุณและโทษ พระองค์ก็หาทรงพิจารณาใน ถ้อยคำของย่าเฒ่าที่นั่นไม่ ซ้ำยังตรัสว่า ดูราย่าเฒ่าแก่ ขึ้นชื่อว่าเด็กน้อยนั้น เทียบยอมพ่อแม่ที่นั่นแล้ว พระยาตรัสเท่านั้น เมื่อย่าเฒ่าแก่ได้ยินรับสั่งดังนั้นก็มีความน้อยใจมากนักด้วยเหตุหาที่ฟังไม่ได้ จึงกราบทูลลากลับออกจาก พระราชฐาน แล้วก็ยกมือประณมขึ้นเหนือเศียร ประกาศแก่หมู่เทวดา ทั้งหลายบนอากาศว่า โอหนอ เทวดาอันรักษาโลกนี้มีคำว่าหาบได้นั้นฤา เมื่อ ทั้งหลายได้ยินยังถ้อยคำของย่าเฒ่ากล่าวดังนั้นก็มีความโกรธแก่พระยาเป็น อันมากนัก ในคืนวันนั้นเทวดาจึงมาบอกแก่ย่าเฒ่าที่นั่นว่า ดูราย่าเฒ่า ท่านจง บอกหมู่คนที่รักและญาติพี่น้องลูกหลานของท่านออกหนีเสียจากเมืองนี้ โดยเร็วพลันเถิด ย่าเฒ่าได้ยินถ้อยคำอันเทวดาบอกดังนั้นก็รีบไปบอกแก่คนที่รักและญาติพี่น้องทั้งหลาย ให้รีบรวบรวมข้าวของแต่สิ่งทีควรเอาไปได้นั้น ให้รีบเอาออกไปจากพระนครให้สิ้น เมื่อคนทั้งหลายได้ยินในถ้อยคำของย่า เฒ่าบอกดังนั้นก็ทำตามคำของย่าเฒ่าทุกประการ ครั้นเมื่อ ย่าเฒ่าและคนทั้งหลายครอบครัวออกหนีจากพระนครแล้วดังนั้น ในทันใด

²¹พระโพธิ์รังสี. พระญาณวิจิตร (สิทธิ โจนานนท์); พระปริยัติธรรมธาดา. (2555). เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ทั้งภาษาบาลีและคำแปล. หน้า 93.

นั่น เทวดาทิ้งหลายก็กระทำให้เมืองนั้นฉิบหายด้วยน้ำพร้อมทั้งพระยาและ
คนทั้งหลายหมู่ที่ไม่รู้บาป...”²²

หลักฐานทางประวัติศาสตร์สามารถยืนยันว่า “ชาวลัวะ” เป็นชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐาน
ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยอยู่ก่อนและชาวลัวะมีการพัฒนาทางสังคมจนกลายเป็นสังคม
ระดับเมืองที่มีผู้ปกครองเป็นกษัตริย์แล้ว เห็นได้จากตำนานที่กล่าวถึงชุมชนลัวะก่อนการสร้าง
อาณาจักร หรืออุยไชยหรืออาณาจักรล้านนามักจะเรียกผู้ปกครองชุมชนลัวะ ขึ้นต้นด้วยคำว่า
“พระเจ้า” “ขุนหลวง” หรือ “พญา” แสดงให้เห็นชนชั้นปกครองของล้านนาและอุยไชยเป็น
ผู้มาจากดินแดนอื่นที่เข้ามาผนวกชุมชนลัวะดั้งเดิมให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร และเป็น
ที่น่าสังเกตว่า ในตำนานต่าง ๆ ที่กล่าวถึงชุมชนลัวะ มักจะกล่าวถึงในลักษณะของผู้ที่ไม่มี
อารยธรรมและไม่มีศีลธรรม เช่น ในตำนานมูลศาสนาที่กล่าวถึงเมืองปุณนคร ที่ล่มสลายเพราะ
เจ้าเมืองไม่มีศีลธรรม หรือในตำนานจามเทวีวงศ์ได้กล่าวถึง พระนางจามเทวีที่ได้ให้พระโอรส
ทั้งสองซึ่งช่างผู้กำงานเขียนนำทัพทำศึกกับขุนหลวงวิลังคะผู้นำชุมชนลัวะที่ยกทัพมาตีอุยไชย
และด้วยฤทธิ์ของช่างมวงคล ก็ทำให้ชาวลัวะที่เห็นช่างหมดกำลัง หน้ามืดตามัว จนสุดท้าย
ขุนหลวงวิลังคะได้ยอมแพ้และยกพระธิดา 2 องค์ให้อภิเษกกับเจ้ามหันตยศ²³ การที่ช่างผู้กำงาน
เขียนซึ่งเป็นช่างคู่พระบารมีของพระนางจามเทวีตามคติสมเด็จพระจักรพรรดิราช สามารถแสดง
อิทธิฤทธิ์จนเอาชนะกองทัพของขุนหลวงวิลังคะได้นั้น แสดงให้เห็นถึงบารมีของพระนางจามเทวีที่
มีมากกว่าขุนหลวงวิลังคะ และแสดงให้เห็นว่าการที่อุยไชยรับวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่ทำให้
สังคมของอุยไชยมีความเจริญกว่าสังคมดั้งเดิมของชาวลัวะ จึงเป็นเหตุให้ชุมชนลัวะต้องถูก
ปกครองโดยอาณาจักรอุยไชย

แม้ว่าในตำนานก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนาจะกล่าวถึงชุมชนลัวะดั้งเดิมใน
ลักษณะของสังคมที่ไม่มี ความเจริญและไม่มีอารยธรรม แต่เมื่อศึกษาโครงสร้างสังคมในระดับ
ชนชั้นถูกปกครองล้านนากลับพบว่า วัฒนธรรมการนับถือผีบรรพบุรุษ โดยเฉพาะ “ผีฝ่ายแม่” ซึ่ง
เป็นวัฒนธรรมของชาวลัวะยังถือเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของคนล้านนาอยู่ โดยได้ผสมกลมกลืนเข้ากับ
วัฒนธรรมพระพุทธรูปศาสนาที่เป็นวัฒนธรรมของชนชั้นปกครอง ถิ่น รัตติกนก กล่าวว่ ชาวล้านนา
ได้รับวัฒนธรรมของลัวะอยู่หลายประการ เช่น ประเพณีการเกิด ที่ต้องมีแม่ฮับหรือหมอดำแย
ประเพณีการอยู่เดือน ความเชื่อเรื่องผีเมือง ผีบรรพบุรุษฝ่ายแม่ การบูชาเสาอินชืด การลงเสาเอก

²²สุด ศรีสวมวงศ์และพรหม ขมาลา (ปริวรรต). (2519). *ตำนานมูลศาสนา*. หน้า118-119.

²³พระโพธิ์รังสี พระญาณวิจิตร และพระประยัติธรรมธาดา. (2555). *เล่มเดิม*. หน้า 93.

การจตุคามหน้าศพ ความเชื่อเรื่องตุ่มสามหางหน้าขบวนศพ เป็นต้น²⁴ จึงอาจจะกล่าวได้ว่าสังคมระดับชุมชนของล้านนามีการจัดแบบแผนของสังคมตามรูปแบบความเชื่อของชาวลัวะ ชลธิรา สัตยาวัดมน ได้ศึกษาสังคมของชาวลัวะเมืองน่านและสรุปแนวคิดว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลัวะที่อยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ใน 8 จังหวัดภาคเหนือ มีรูปแบบการสืบสายสกุลทางฝั่งมารดา โดยให้ผู้หญิงที่มีอาวุโสที่สุดเป็นเจ้าของตระกูลหรือเจ้ากก ทำหน้าประกอบพิธีกรรมและเป็นตัวแทนของตระกูลในการบูชาผีบรรพบุรุษ²⁵

ความเชื่อเรื่องการบูชาอารักษ์เมืองและการนับถือผีบรรพบุรุษของชาวลัวะเป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของล้านนา ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงเสียชีวิตและยังถือเป็นความเชื่อที่กลายเป็นวัฒนธรรมแกนหลักของสังคมล้านนา ดังนั้นการเข้ามาของชนชั้นปกครองที่ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มมอญจากทวารวดีหรือกลุ่มไทจากกลุ่มแม่น้ำกกจึงได้รับเอาวัฒนธรรมผีของลัวะเข้าผสมผสานกับวัฒนธรรมของตนเพื่อเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง โดยจากการศึกษาพบว่า การผสมผสานวัฒนธรรมของกลุ่มมอญจากทวารวดีและกลุ่มไทลุ่มแม่น้ำกกมีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ มีการแต่งตำนานหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงชาวลัวะที่มีวัฒนธรรมทางสังคมเจริญขึ้น หรือ จะเป็นสังคมขนาดใหญ่ขึ้น เมื่อได้รับพระพุทธศาสนา โดยมักจะกล่าวถึงตั้งแต่ปริเฉกแรก เปิดเรื่องที่พระพุทธเจ้ามีพุทธทำนายว่าเมื่อพระพุทธองค์ทรงดับขันธปรินิพพานแล้วจะมีพระบรมสารีริกธาตุปรากฏ ณ ดินแดนนั้น เช่น ในตำนานพระธาตุลำปางหลวงได้กล่าวถึง ลัวะอ้ายกอนรับพระเกศาธาตุจากพระพุทธเจ้าและพระพุทธเจ้าก็มีพุทธทำนายว่าบริเวณพระเกศาธาตุนี้จะเป็นเมืองขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “ลัมภะกับนคร”²⁶ ในตำนานพระธาตุหริภุญไชย ได้กล่าวถึงในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้เสด็จมายัง ณ หมู่บ้านปาทรคาม ลุ่มแม่น้ำพิงคซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวลัวะ ลัวะผู้หนึ่งได้ถวายหมากสมอ เมื่อพระพุทธเจ้าฉันเสร็จได้ขีดเมล็ดสมอลงเหนือพื้นดิน เมล็ดสมอหมุนเวียน 3 รอบ แล้วจึงได้ฝังพระเกศาแล้วเอาผลสมอทับไว้ มีพุทธพยากรณ์ว่า ในภายภาคหน้าเมื่อพระเจ้าอาทิตย์ราชเสวยราชย์สถานที่นั้นจะเป็นที่ตั้งของมหานครใหญ่ชื่อ “หริภุญชัย”²⁷ ในธรรมตำนานวัดนันทารามซึ่งเป็นตำนานที่ปรากฏในดินแดนของอาณาจักรล้านนาได้รับบุถึงพระราชาและพระราชินีของชาวลัวะชื่อ ปู่สะยะแสะ ซึ่งเป็นยักษ์ที่มีนิสัยดุร้ายที่ได้รับการเทศนาธรรมจากพระพุทธเจ้าจนทำให้ลัวะทั้งสองยอมรับพระพุทธศาสนา “...เราตั้งหลายจักไปเมตต้ายังลัวะสองผิวเมียอันอยู่ในตี้ดอย

²⁴ ถิ่น รัตติกนก. (2512). ลัวะ(ละหว่า) บ่อหลวง. หน้า 15.

²⁵ชลธิรา สัตยาวัดมน. (2530). ลัวะเมืองน่าน. หน้า 118.

²⁶โรงเรียนเกาะคาวิทยาคม. (2545). เล่มเดิม. หน้า 44.

²⁷สุด ศรีสมวงศ์และพรหม ขมาลา(ปริวรรต). (2519). เล่มเดิม. หน้า169-175.

อุสุப்புพตาตีนั้นแล้วจักได้เตสนาสั่งสอนยังลัวะสองผิวเมียน้อย่าหื้อฆ่าสัตว์...”²⁸ นอกจากนี้ยังปรากฏเรื่องราวคล้าย ๆ กันพระฉายตัวอยู่ตามพื้นที่ภาคเหนือ เช่นตำนานพระธาตู่ช่อแฮ (แพร่) ตำนานพระธาตุดอยางวง (เชียงใหม่) ตำนานพระธาตูประเจ็ดยี่หลวง (เชียงใหม่) ตำนานพระธาตู่ช่อแฮ (น่าน) ฯลฯ

นอกจากตำนานพระธาตู่และตำนานที่กล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนาที่จะปรากฏการกล่าวถึงชุมชนลัวะ หรือการผนวกชุมชนลัวะเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร ในลักษณะที่กล่าวมาแล้ว ยังพบหลักฐานในสมัยอาณาจักรล้านนาที่กล่าวถึงชุมชนลัวะอีกด้วย แสดงให้เห็นว่าเมื่อชาวลัวะถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาชุมชนลัวะก็ไม่ได้หายไปไหน ยังคงมีพัฒนาการทางสังคมและริชาวัฒนธรรมของตนภายใต้การปกครองอาณาจักรล้านนามาโดยตลอด และในหลายครั้งก็มีการกล่าวความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองล้านนากับชาวลัวะ ในลักษณะของการให้เกียรติในฐานะผู้อยู่มาก่อน หรือเป็นบรรพบุรุษของชาวล้านนาที่จะลบหลู่มิได้ ดังนั้นแม้ว่าชนชั้นปกครองจะนับถือพระพุทธรูปศาสนาแต่ก็ต้องไม่ละเลยในการสักการะผีบรรพบุรุษตามความเชื่อดั้งเดิมมิเช่นนั้นก็จะทำให้สังคมเสื่อมสลายได้เช่นกัน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงหนึ่งในสาเหตุของความเสื่อมของเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระเมกุฏสุทิวังศ์ว่าเป็นเพราะกษัตริย์ห้ามมิให้ชาวบ้านทำพิธีบูชาผี โดยกล่าวว่า“...เหตุถ้วน 9 นั้น ด้วยห้ามคนทั้งหลาย บ่หื้อไปบริกรรมบูชาแกมเลี้ยงเทวดาอารักษ์เช่นบ้านเช่นเมือง (เจนนบ้านเจนเมือง) และเสอาอินทชีลและกุมภภัณฑ์ทั้ง 6 ตน และปู่สะยะและดอยเหนือดอยใต้ก็ห้ามเสีย บ่หื้อได้ไปเลี้ยงนั้นแล...”²⁹

การที่ชนชั้นปกครองยอมรับวัฒนธรรมความเชื่อของลัวะเข้าผสมกับวัฒนธรรมของตน ทำให้การจัดความสัมพันธ์ของคนในล้านนาถูกแบ่งเป็นสองระดับ กล่าวคือ ในชนชั้นปกครองมีการจัดลำดับอาวุโสและความสัมพันธ์ของสมาชิกให้ความสำคัญกับผู้ชายก่อนผู้หญิงตามคติการปกครองที่รับจากอินเดีย ส่วนในระดับชนชั้นถูกปกครอง การจัดลำดับอาวุโส ความสัมพันธ์ของสมาชิกรวมถึงการจัดที่อยู่อาศัยกลับให้ความสำคัญกับผู้หญิงก่อนผู้ชายตามรูปแบบวัฒนธรรมทางสังคมการนับถือผีฝ่ายแม่ ที่นักสังคมศาสตร์เรียกความสัมพันธ์ทางครอบครัวนี้ว่า “ความสัมพันธ์ทางเครือญาติแบบมาตุพงศ์”³⁰ และการที่สังคมล้านนาให้ความสำคัญทางเครือญาติทั้งญาติฝ่ายชายและญาติฝ่ายหญิงหลังจากการสมรส ทำให้ผู้หญิงล้านนาในชนชั้นปกครองสามารถทำหน้าที่หรือแสดงบทบาทที่สังคมปิตาธิปไตยอื่นจำกัดพื้นที่ไว้ให้กับผู้ชายได้ เช่น บทบาทในฐานะผู้ปกครองอาณาจักร ชุมชน เมือง บทบาทการเป็นผู้นำในการทำสงคราม

²⁸อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ (ปริวรรต). 2543 เล่มเดิม. หน้า 17.

²⁹สมศักดิ์ วุฒิแพย, ปริวรรต. (2524). ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่. หน้า21.

³⁰ปราณี วงษ์เทศ. (2549). เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์) = Gender in Southeast Asia. หน้า 42-43.

แม้กระทั่งบทบาทในพระพุทธรูปศาสนาในฐานะภิกษุณี เป็นต้น และทำให้ผู้หญิงล้านนาในชนชั้นถูกปกครองมีอิสระในการที่จะแสดงบทบาทในพื้นที่ของตัวเอง เช่น ผู้หญิงล้านนาสามารถดื่มเหล้า สูบบุหรี่ หรือหยิบตาบมากัดแกว่งประกอบทำร้ายจำได้อย่างอิสระ เป็นต้น นอกจากนี้กฎหมายยังให้อิสระผู้หญิงในการเลือกครอบครัว และยังกำหนดสภาพทางสังคมของผู้หญิงบางประการไว้สูง เช่น ก่อนการแต่งงานกฎหมายกำหนดให้มีประเพณีแอ้วสาวซึ่งเป็นประเพณีที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเลือกผู้ชายได้อย่างเสรีนอกจากนี้กฎหมายกำหนดให้ผู้หญิงมีสิทธิ์ในการหย่าขาดจากผู้ชาย อีกทั้งยังสามารถไล่ฝ่ายชายหนี และริบข้าวของทั้งหมดโดยไม่ถือเป็นการผิดหากฝ่ายชายประพฤติชั่ว³¹ เป็นต้น

2.1.2.2 การเข้ามาของกลุ่มคนจากแคว้นละโว้

ชาวมอญเป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ขึ้นมาเป็นชนชั้นปกครองในกลุ่มน้ำปิงในราชพุทธศตวรรษที่ 13³² ตามที่กล่าวอ้างในเอกสารจามเทวีวงศ์ โดยในจามเทวีวงศ์ได้กล่าวว่า พระนางจามเทวีเสด็จมาหรือญไชยตามคำเชิญของวาสุเทพฤาษีให้มาปกครองเมือง และในการนี้พระนางได้นำกลุ่มคนและช่างฝีมือติดตามพระนางมาด้วย

“...ฝ่ายพระนางพร้อมด้วยบริวารหมู่ใหญ่พวกละ ๕๐๐ องค์ กับพระมหาเถระทรงไตรปิฎก ๕๐๐ องค์ ลงเรือมาตามแม่น้ำพิงค์ ๗ เดือนจึงบรรลุถึงเมืองนี้ ท่านวาสุเทพและท่านสุกกทนต์ พร้อมด้วยชาวเมืองทั้งปวง ได้อัญเชิญพระนางจัมมเทวีขึ้นนั่งบนกองทองคำ แล้วอภิเษก อาศัยเหตุที่พระนางนั่งบนกองทองคำ อภิเษก นครนั้นจึงชื่อว่า หรือญไชย สืบมาถึงทุกวันนี้”³³

ในเอกสารประเภทพงศาวดารได้มีการระบุถึงเมืองหรือญไชยว่าสร้างในพุทธศตวรรษที่ 13 แต่ในการศึกษาเอกสารที่มีการระบุถึงเรื่องราวของพระนางจามเทวีพบว่า เอกสารดังกล่าวล้วนเขียนขึ้นหลังพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นไป เช่น จามเทวีวงศ์ เขียนโดยพระโพธิรังสี ประมาณ พ.ศ.1945-1985 ตรงกับพระเจ้าสามฝั่งแกน³⁴ ชินกาลมาลีปกรณ์ เขียนโดยพระรัตนปัญญา ใน พ.ศ.1974³⁵ ในเอกสารระบุตรงกับสมัยพระพิลกปนัดดาธิราชบำเพ็ญกุศล พงศาวดารหรือญไชย เขียนในพุทธศตวรรษที่ 20 พงศาวดารโยนก เขียนในพุทธศตวรรษที่ 25

³¹สมหมาย เปรมจิตต์. (2518). มังรายศาสตร์ฉบับวัดหมื่นเงินกอง. หน้า 9.

³² พระโพธิรังสี. พระญาณวิจิตร (สิทธิ โจนานนท์); พระปริยัติธรรมธาดา. (2555). เล่มเดิม. หน้า 93.

³³แหล่งเดิม. หน้า 93.

³⁴ศรี แนวณรงค์. (2533). ศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่. หน้า 13.

³⁵แสง มนวิฑูร. (2515). ชินกาลมาลีปกรณ์. หน้า 38.

พงศาวดารเหนือ เขียนขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 22 และ เป็นต้น โดยที่ไม่พบหลักฐานประเภทจารึกใน ช่วงเวลาดังกล่าว จารึกที่กล่าวถึงพระนางจามเทวีที่เก่าแก่ที่สุด คือ “จารึกจุลคีรี” ที่พระธาตุคอกน้อย อำเภอคอกหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ เขียนขึ้นในสมัยพระเมกุฏิ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว เป็นการบันทึกเรื่องราวย้อนหลัง โดยเอ่ยถึงนามของพระนางจามเทวีว่าได้มาตั้งการะพระธาตุแห่ง นี้³⁶ ดังนั้นการศึกษาการขยายอิทธิพลของอาณาจักรละโว้ขึ้นมายังหริภุญไชยยังมีอุปสรรคสำคัญ คือเรื่องของเวลาการสถาปนาอาณาจักรว่าตรงกับพุทธศตวรรษที่ 13 ตามที่เอกสารได้กล่าวอ้างหรือไม่

อย่างไรก็ตามชาวมอญจากละโว้ที่ขยายอิทธิพลขึ้นมาปกครองอาณาจักรหริภุญไชยใน แอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงนั้นถือได้ว่าเป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่เข้าตั้งถิ่นฐานในพื้นที่บริเวณนี้ และ สถาปนาตนเองขึ้นเป็นชนชั้นปกครองของอาณาจักร โดยใช้ราชสิทธิธรรมตามคติพุทธศาสนาเป็น เครื่องมือในการปกครอง ก่อนที่จะถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาใน พ.ศ.1835³⁷ และเป็นที่น่าสังเกตว่าคติพระพุทธรูปซึ่งเป็นผลผลิตของสังคมปิณฑาธิปไตย ซึ่งให้ความสำคัญ กับชายมากกว่าหญิง กลับถูกพระนางจามเทวีใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการขยายเมืองทั้งฝั่ง ตะวันตกไปทางเชียงใหม่ ทากาน และฝั่งตะวันออกคือลำปาง เพื่อกลืนสังคมท้องถิ่นที่มีวัฒนธรรม แบบมาตาธิปไตยที่มีการนับถือผีเป็นแกนหลัก ให้ยอมรับวัฒนธรรมพุทธศาสนา จนกลายเป็น ประชาชนของอาณาจักร

2.1.2.3 การสถาปนาแคว้นหริภุญไชย

แคว้นหริภุญไชยเป็นกลุ่มบ้านเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำปิงในเขตพื้นที่จังหวัดลำพูนและ ลุ่มน้ำวังในเขตพื้นที่จังหวัดลำปางในปัจจุบัน ตามตำนานท้องถิ่นกล่าวว่า วาสเทพฤาษีได้สร้าง เมืองหริภุญไชยขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1204³⁸ เมื่อสร้างเสร็จแล้วได้เชิญพระนางจามเทวี ราชธิดาบุญธรรม จากอาณาจักรละโว้มาปกครองเมือง ในชื่อกาลมาลีปกรณวัชระบุศักราชว่าอาณาจักรหริภุญไชยถูก สถาปนาขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 13 แต่เนื่องจากชื่อกาลมาลีปกรณวัชระเป็นเอกสารที่แต่งขึ้นโดย พระรัตนปัญญาเถระในราวพุทธศตวรรษที่ 21 ทำให้กลุ่มนักวิชาการมีข้อสงสัยเกี่ยวกับอายุของ อาณาจักรหริภุญไชยว่าสถาปนาขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 12 จริงหรือไม่ สุรพล ดำริห์กุล ได้ศึกษา และพบว่า จารึกที่พบที่เวียงมโน อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ.1310 – พ.ศ.1311 ปรากฏเรื่องราวที่มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาร่องรอยในการอยู่

³⁶เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2562,12-18 กรกฎาคม). ตามรอยเส้นทางเสด็จพระนางจามเทวี จากลพบุรีถึงหริภุญไชย ศึกษา จากตำนานพงศาวดาร และสถานที่จริง. ใน *มติชนสุดสัปดาห์*. (ออนไลน์).

³⁷ประเสริฐ ฐน นคร (2549). *ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด*. หน้า 136.

³⁸แสง มนวิฑูร. (2515). *เล่มเดิม*. หน้า 80-81.

อาศัยของชุมชนโบราณในเขตเมืองหริภุญไชย ที่สามารถกำหนดอายุด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จากถ่านที่ขุดค้นทางโบราณคดีและการศึกษาเปรียบเทียบศิลปกรรม สามารถสรุปได้ว่าเมืองหริภุญไชยนั้นมีอายุเก่าแก่ไปถึงพุทธศตวรรษที่ 13-14 และมีหลักฐานยืนยันถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา³⁹

เมืองหริภุญไชย มีฐานะเป็นราชธานีแห่งแรกของภาคเหนือ เป็นรากฐานทางด้านวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านนา ซึ่งหลังจากพญามังรายสามารถยึดครองหริภุญไชยได้แล้วนั้น พระองค์ได้รับเอาความเจริญทางด้านวัฒนธรรมของเมืองหริภุญไชยทั้งทางด้านพุทธศาสนา การเมืองเศรษฐกิจ การปกครอง ศิลปะวัฒนธรรม รวมถึงการทหารมาใช้ในอาณาจักรของพระองค์ ซึ่งปรากฏหลักฐานประเภทจารึก ตำนาน โบราณสถาน โบราณวัตถุ โดยได้ค้นพบจารึกกว่า 10 หลักที่กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองทางด้านวัฒนธรรมของอาณาจักรหริภุญไชย และกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองทางด้านพระพุทธศาสนา โดยจารึกเหล่านี้เขียนด้วยอักษรมอญโบราณ ซึ่งภายหลังอักษรมอญโบราณเหล่านี้ได้ส่งอิทธิพลทางด้านรูปแบบการเขียนอักษรให้กับอาณาจักรพุกามพม่า อักษรธรรมของล้านนา รวมถึงเป็นต้นแบบของลายสือไทยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงอีกด้วย

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 ถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองของอาณาจักรหริภุญไชยปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีอย่างมากมาย มีการพบศิลาจารึกอักษรมอญโบราณ ในสมัยพญาอาทิตยราชมีการขุดพบพระบรมสารีริกธาตุ และทำการสถาปนาพระบรมสารีริกธาตุกลางเมืองขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมความศรัทธาในพื้นที่นั้น จากนั้นพระราชโอรสของพระองค์ คือพระเจ้าธรรมิกราชาได้สร้างพระอัฐสารที่วัดอรุณญิการาม จนถึงยุคสมัยของพญาสวาวาสิตินิ หรือพญาสรรพลินิ ได้สร้างวัดเชตวนาราม อีกทั้งยังทรงผนวชพร้อมพระมเหสีและพระโอรส พระองค์ทรงสร้างต้นโพธิ์และประกาศเชิญชวนประชาชนให้ค้ำจุนต้นโพธิ์ถือเป็นต้นแบบของกษัตริย์ในยุคต่อมาที่ดำเนินรอยตามในเรื่องการกัลปนาวังเพื่อสร้างวัด การผนวชขณะครองราชย์ และประเพณี “ไม้ก้ำสะหลี” เป็นต้น

แคว้นหริภุญไชยถูกยึดครองโดย พญามังราย กษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรรัตนนครเงินยางเชียงแสน ศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเชียงแสน ในพ.ศ. 1824 ซึ่งตรงกับสมัยของพญาธิบา แต่หลังจากที่ยึดครองหริภุญไชยได้สำเร็จ พญามังรายก็ประทับที่เมืองหริภุญไชย เนื่องจากมีขนาดเล็กและมีชัยภูมิที่ไม่เหมาะสม ทำให้การขยายเมืองทำได้ยากจึงโปรดฯ ให้ย้ายฟ้า ปกครองเมืองหริภุญไชยแทน โดยพระองค์ย้ายไปสร้างเมืองใหม่ชื่อว่า เวียงชะแ่ว หรือ เวียงกุมกาม ก่อนจะสถาปนา “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ใน พ.ศ. 1839 แล้วจึงผนวกแคว้นหริภุญไชยเข้ากับ

³⁹ สุรพล ดำริห์กุล. (2539). แผ่นดินล้านนา. หน้า 13.

อาณาจักรโยนกเชียงแสนโดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางการเมือง และโปรดฯ ให้เมืองหริภุญไชย เป็นศูนย์กลางทางด้านพระพุทธศาสนา โปรดฯ ให้มีการบูรณะพระธาตุหริภุญไชย แล้วกัลปนาบริวารให้เป็นข้าวัด แล้วยังมีพระราชอาชญาให้กษัตริย์เมืองเชียงใหม่องค์ต่อ ๆ มา ต้องมาสักการะพระธาตุหริภุญไชย อีกทั้งมีหน้าที่ในการทำนุบำรุงพระธาตุหริภุญไชยสืบมา

2.1.3 บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำอิง: การสถาปนาแคว้นภูกามยาว พะเยา

ดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำอิงนับเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นโยนกดั้งเดิม เพราะบริเวณลุ่มน้ำอิงนั้นเป็นพื้นที่ที่ต่อเนื่องกับกลุ่มที่ราบลุ่มเชียงราย โดยมีเทือกเขาเล็ก ๆ ที่ทอดยาววางตัวแนวเหนือใต้ คั่นกลาง มีช่องเขาหลายแห่งเป็นช่องทางให้กลุ่มชนอาศัยอยู่ในที่ราบทั้งสองติดต่อกันได้สะดวก ด้วยเหตุนี้ทำให้ชุมชนทั้งสองในราบลุ่มแม่น้ำอิงและแม่น้ำกกมีความสัมพันธ์อันดีกันมาโดยตลอด

อาณาจักรพะเยาสถาปนาโดย ขุนจอม ซึ่งเป็นโอรสของกษัตริย์แห่งเมืองหิรัญนครเงินยาง เชียงแสน ได้แยกตัวออกมาตั้งหลักแหล่งที่ภูกามยาวหรือปลายดอยด้วน และสร้างเมืองพะเยาขึ้นปกครองตนเองเป็นแคว้นอิสระ แต่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเมืองเงินยาง⁴⁰ แคว้นพะเยาประกอบด้วยกลุ่มเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่โดยรอบกว๊านพะเยา ซึ่งจากการสำรวจพบว่า มีร่องรอยของเขตเมืองโบราณในเขตอำเภอเมืองและใกล้เคียงอยู่ติด ๆ กันถึง 10 แห่ง เช่น เวียงพะเยาเก่า เวียงใหม่ เวียงปูล่าม เวียงจอมทอง เวียงแจะ เวียงกาหลง เวียงห้าว เวียงจำไก่ และเวียงร่องคือ

ในราวพุทธศตวรรษที่ 19 เมื่อพญามังรายได้เป็นกษัตริย์ครองแคว้นโยนกได้พยายามที่จะรวบรวมบ้านเมืองต่าง ๆ เข้าไว้ในพระราชอำนาจของพระองค์ จึงได้ยกทัพไปตีแคว้นหริภุญไชย และสามารถยึดครองได้สำเร็จ จึงสถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการปกครองใหม่ในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย แต่แคว้นพะเยาก็ยังสามารถดำรงตนเป็นรัฐอิสระอยู่ได้ เนื่องจากเมืองพะเยาในขณะนั้นถูกปกครองโดยพญางำเมือง ซึ่งเป็นเชื้อสายของขุนของ พระอนุชาของขุนเจือง อีกทั้งพญางำเมืองยังเป็นพระสหายของพญามังราย ดังนั้นจึงทำให้แคว้นพะเยาสามารถดำรงตนเป็นรัฐอิสระได้ในช่วงเวลาหนึ่งจนกระทั่งในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาในที่สุด

⁴⁰ พงศาวดารโยนก. หน้า 252.

2.1.4 บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำยม : การสถาปนาแคว้นแพร์

เมืองแพร์ เป็นเมืองที่มีความเก่าแก่เมืองหนึ่งในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยแต่ไม่พบหลักฐานที่กล่าวถึงประวัติการสร้างเมือง หลักฐานที่แสดงถึงประวัติของเมืองหรือพงศาวดารเหมือนเมืองอื่น ๆ ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ของเมืองแพร์จึงจำเป็นต้องอาศัยหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ของเมืองอื่น ๆ เช่น ตำนานพื้นเมืองเหนือ จารึกในอาณาจักรสุโขทัย ตำนานพื้นเมืองน่าน ตำนานพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

ตำนานวัดหลวงเมืองแพร์กล่าวไว้ว่าพ.ศ. 1371 พระยาพลซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานของกษัตริย์ผู้ครองเมืองน่านได้อพยพคนบางส่วนจากเมืองเชียงแสนไชยบุรี และเวียงปางคำลงมาสร้างเมืองชื่อว่า“พลนคร” บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยมโดยกลุ่มคนที่อพยพมานั้นสันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไท ไทลื้อ และไทเขิน⁴¹

ตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงพญายีบา ก่อนที่ปกครองเมืองหริภุญไชย ว่าเคยได้ปกครองเมืองแพร์มาก่อน สันนิษฐานว่าเมืองแพร์นั้น น่าจะสร้างในช่วงเวลาใกล้เคียงกับเมืองลำพูนโดยลักษณะผังเมืองมีรูปร่างขายหอยสังข์เหมือนกันทั้งสองเมือง⁴²

หลักศิลาจารึกหลักที่ 1 พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งจารึกไว้ว่า “...เบื้องตีนนอน รอดเมืองแพล เมืองน่าน เมือง...เมืองพลัวพื้นฝั่งของ เมืองขวา เป็นที่แล้ว...” ข้อความในศิลาจารึกแสดงให้เห็นว่าเมืองแพล หรือเมืองแพร์ น่าจะสร้างก่อนเมืองเชียงใหม่ และเมืองสุโขทัยในสมัยราชวงศ์พระร่วง โดยศิลาจารึกนี้เป็นหลักฐานที่สร้างขึ้นในพ.ศ. 1826 ซึ่งเป็นหลักฐานที่สร้างก่อนการสถาปนาเมืองเชียงใหม่⁴³

ตำนานพระธาตุลำปางหลวงกล่าวว่าครั้งหนึ่งเจ้าเมืองลำปางได้ ส่งราชทูตไปเชิญเจ้านครพลให้มาร่วมสักการะ และร่วมฉลองการสร้างพระธาตุลำปางหลวงสันนิษฐานว่าเมืองนครพลตามตำนานพระธาตุลำปางหลวงหมายถึงเมืองแพร์⁴⁴

พงศาวดารเชียงแสน กล่าวถึงเมืองหนึ่งในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำยมชื่อ “เวียงโกศัย” สันนิษฐานว่าหมายถึงเมืองแพร์ ซึ่งคำว่าเวียงโกศัยนี้น่าจะมาจาก ชื่อของภูเขาที่ประดิษฐานพระธาตุช่อแฮ พระธาตุศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมืองแพร์ ซึ่งภูเขาที่ประดิษฐานพระธาตุช่อแฮ นั้นคือดอย “โกสิยธัตต์” ที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาแฉ่งแพร์ เป็นที่ราบลุ่มขนาดกลางมีแม่น้ำยมเป็นแม่น้ำสายหลักจากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านนาตอง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ พบโครงกระดูก

⁴¹อภิชาติ ศิริชัย. (2560). เล่มเดิม. หน้า 21.

⁴²แหล่งเดิม. หน้า 22.

⁴³ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์มหาชน). จารึกพ่อขุนรามคำแหง (ออนไลน์).

⁴⁴โรงเรียนเกาะคาวิทยาคม. (2545). ตำนานพระธาตุลำปางหลวง. หน้า 30.

ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์และเครื่องมือหินที่กำหนดอายุราวประมาณ 4,000 ปีแสดงให้เห็นถึงการตั้งชุมชนของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่มีการตั้งถิ่นฐานบริเวณทางด้านทิศตะวันออกของเมืองแพร่ก่อนจะพัฒนาเข้ามาเป็นชุมชนที่มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ตำนานพระธาตุช่อแฮ ยังได้กล่าวถึงชุมชนดั้งเดิมของชาวลัวะ ซึ่งเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยที่ใช้ภาษากลุ่มมอญ-เขมร โดยในตำนานได้กล่าวถึงผู้นำชุมชนลัวะเมืองแพร่ ชื่อว่า “ขุนลัวะอ้ายก้อม” ภายหลังชาวเมืองได้ยกให้ ขุนลัวะอ้ายก้อม เป็นผีอารักษ์ดูแลวัดพระธาตุช่อแฮ

จากหลักฐานทั้งหมดจึงสันนิษฐานได้ว่าเมืองแพร่น่าจะเป็นเมืองรุ่นแรกในเขตลุ่มน้ำยมสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 17 ด้วยปัจจัยทางด้านความเชื่อเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษเหมือนกับเมืองน่านก่อนที่จะได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดียที่เข้ามาพร้อมกับการนับถือพระพุทธศาสนา

ในพ.ศ.1834 แคว้นหริภุญไชยและแคว้นเขลางค์นครถูกผนวกเข้ากับแคว้นโยนก และสถาปนาอาณาจักรล้านนาขึ้นในสมัยพญามังราย ใน พ.ศ.1839 ทำให้แคว้นพลนครซึ่งมีดินแดนอยู่ตรงกลางระหว่างแคว้นโยนกับแคว้นสุโขทัยที่ทั้งสองรัฐพยายามขยายอิทธิพลเข้ามาเหนือแคว้นพลนครอยู่เสมอ จนกระทั่งในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนาพระองค์ที่ 9 แห่งราชวงศ์มังรายพระองค์ได้โปรดฯ ให้พระราชมารดาเป็นแม่ทัพมาตีแคว้นพลนคร และสามารถผนวกแคว้นพลนครเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาได้สำเร็จใน พ.ศ.1982

2.1.5 บ้านเมืองในบริเวณลุ่มน้ำน่าน : การสถาปนาแคว้นน่าน

เมืองน่านเป็นเมืองที่มีพัฒนาการมายาวนานตั้งแต่เริ่มสร้างบ้านเมืองในแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำยมและลุ่มน้ำปัว พัฒนาขึ้นเป็นแคว้นน่านในฐานะรัฐอิสระ ต่อมาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา

บริเวณพื้นที่เมืองน่านในปัจจุบันปรากฏร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ดังปรากฏเครื่องมือหินกะเทาะแบบหยาบในยุคหินเก่าบริเวณเสาดิน บ้านน้ำหก (อ.น่าน อ.น่าน) บ้านคูใต้ (อ.เมือง จ.น่าน) อายุประมาณ 200,000 – 7,000 ปีมาแล้ว และพบเครื่องมือยุคหินใหม่ตามแนวเทือกเขาน้อย เขาหินแก้ว เขาชมพู ดอยภูตอก มีอายุประมาณ 4,000 ปี⁴⁵ ดังนั้นการค้นพบเครื่องมือหินกระจายตัวในเขตจังหวัดน่าน แสดงให้เห็นว่ามีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่นี้ก่อนแล้ว

⁴⁵ ชาติรี เจริญศิริ และคณะ. (2548). แผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่าน. หน้า 4.

การค้นพบหลักฐานเครื่องมือยุคหินแสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นสังคมระดับชุมชนอยู่ก่อนแล้ว จากนั้นชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้ก็ได้มีพัฒนาการเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์โดย ในช่วงแรกได้ตั้งมั่นในแอ่งที่ราบตอนบนบริเวณลุ่มน้ำยางและลุ่มน้ำปัว ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำน่าน ก่อนค่อย ๆ ขยายตัวลงมาแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน โดยกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่นที่ชาวโยนกเรียกว่า “กาว” ได้สร้างเมืองวรรณคร (ปัว) โดยอาศัยจารีตวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องการนับถือผี

เมืองวรรณครนี้ปรากฏร่องรอยหลักฐานในตำนานต่าง ๆ เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานพื้นเมืองน่าน และตำนานพื้นเมืองพะเยา เป็นต้น การพบการกล่าวถึงเมืองวรรณคร (ปัว) ในตำนานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามีการสร้างบ้านแปงเมืองในเขตลุ่มน้ำน่านแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 ดังตำนานเมืองพะเยา ได้กล่าวถึงพระยาเจือง ราชบุตรพิญาศรีจอมธรรม กษัตริย์แห่งแคว้นพะเยา ได้เสด็จมาคล้องช้างที่เมืองวรรณคร (ปัว) เมื่อพ.ศ. 1618 พญาพละเทวะ กษัตริย์เมืองวรรณคร (ปัว) ได้ยกราชธิดานามว่า นางจันทวีพร้อมช้าง 100 เชือกให้พระยาเจือง เพื่อเป็นการสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างเมืองวรรณคร (ปัว) และเมืองพะเยา

“...ส่วนเจ้าขุนเจืองใหญ่มาได้ ๑๖ ปี ไปคล้องช้างเมืองน่าน พญาน่านตนชื่อว่าพละเทวะมีความยินดี เอาลูกสาวถวายคน ๑ ชื่อว่านางจันทวี เอาหื้อแกขุนเจืองกับช้างแถม ร้อยตัววันนั้นแล...”⁴⁶

ต่อมาในสมัยพญาภูคาปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ภูคา (กาว) ได้สร้างเมืองยาง ในบริเวณลุ่มน้ำยาง และสร้างเมืองปัวให้กับขุนฟองคำราชบุตรบุญธรรมพระองค์เล็กของพระองค์ ใน พ.ศ. 1825 นอกจากนี้ยังส่งขุนนุ่นพระราชบุตรบุญธรรมพระองค์โตไปปกครองเมืองจันทบุรี (หลวงพระบาง) ทำให้เกิดเป็นแคว้นน่านที่ใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างสามเมืองปกครองดินแดนในแถบลุ่มน้ำน่าน ต่อมาในสมัยพญาผานองกษัตริย์เมืองปัวพระองค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์ภูคาได้เริ่มขยายดินแดนให้กว้างขวางมากขึ้น จนกระทั่งในสมัยพญาครานเมือง พ.ศ. 1902 กษัตริย์ราชวงศ์ภูคาพระองค์ที่ 4 ได้เคลื่อนย้ายลงมาสร้างเมืองชื่อ “เวียงแซ่แห่ง” ใกล้กับแม่น้ำน่านซึ่งเป็นเขตพื้นที่ราบกว้างใหญ่มากกว่าเมืองปัว นอกจากนี้พญาครานเมืองยังได้มีความสัมพันธ์อันดี กับพระยาสิทธิ กษัตริย์สุโขทัยอีกด้วย โดยเมื่อครั้งที่พระยาสิทธิได้เชิญพญาครานเมืองให้ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย (วัดพนวนาราม) และก่อนที่พญาครานเมืองจะกลับแคว้นน่าน พระยาสิทธิไทยได้มอบพระบรมสารีริกธาตุ 7 องค์ พระพิมพ์ทองคำ 20 องค์ พระพิมพ์เงิน 20 องค์ และพระธาตุ 2 องค์ให้

⁴⁶ ภูเดช แสนสา ปวีรพรต. (2558). *พื้นเมืองพะเยา ตำนานพระเจ้าตนหลวง*. หน้า 43.

พญาครุฑเมืองนำกลับมาประดิษฐานที่แคว้นของพระองค์ ดังนั้นพญาครุฑเมืองจึงได้สร้างพระธาตุแช่แห้งเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และพระพิมพ์ที่ได้รับจากพระยาสิทธิ

ต่อมาในสมัยพญาคำตันถูกลอบวางยาพิษเป็นเหตุให้พระองค์สิ้นพระชนม์กระทันหัน เป็นโอกาสให้แคว้นพลนครยกกองทัพมาตีแคว้นน่านและจับเอาพญาศรีจันทะ (ราชบุตรพญาคำตันที่เพิ่งครองราชย์ได้ไม่ถึงปี) สำเร็จโทษแล้วยกให้พญาเถรขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองแคว้นน่าน

ต่อมาในสมัยพญาผาสุม ได้เกิดการแย่งชิงราชบัลลังก์ของพระราชบุตรทั้ง 3 พระองค์ ได้แก่ ท้าวอินทะแก่นท้าว ทางแพง และท้าวเหาะ ซึ่งท้าวอินทะแก่นท้าว ได้แย่งชิงราชบัลลังก์เป็นผลสำเร็จสถาปนาตนเองขึ้นเป็นพญาอินทะแก่นท้าวปกครองแคว้นน่านต่อจากพญาผาสุม และในขณะนั้นพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนา ได้ขยายอิทธิพลของอาณาจักรล้านนา จึงได้ยกกองทัพมาตีแคว้นน่านและสามารถยึดครองได้เป็นผลสำเร็จ พระเจ้าติโลกราชได้แต่งตั้งให้พญาผาแสง ราชบุตรท้าวแพง เป็นกษัตริย์แคว้นน่านพระองค์สุดท้าย (พ.ศ.1992 - 2004) ในฐานะเมืองประเทศราชของอาณาจักรล้านนา ซึ่งหลังจากพญาผาแสงสวรรคต พระเจ้าติโลกราชก็ได้ยกเลิกการสืบสันตติวงศ์นับเป็นการสิ้นสุดของแคว้นน่าน

2.2. ลักษณะทางสังคม-วัฒนธรรมของผู้คนในดินแดนล้านนา

2.2.1 ความเชื่อ : การนับถือผี

ความเชื่อเรื่องการนับถือผีในสังคมล้านนานั้น สืบเนื่องมาจากลัทธิบูชาบรรพบุรุษ (Ancestor Worship)⁴⁷ ซึ่งความเชื่อนี้พัฒนาการมาจากลัทธิความเชื่อถืออำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดของลัทธิประเพณีหลาย ๆ อย่าง และเป็นที่มาของศาสนาบางศาสนาด้วย ความคิดความเชื่อเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษเป็นพัฒนาการความเชื่อระดับหนึ่งของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างทางและสภาพของสังคม กล่าวคือ เมื่อสังคมมีความก้าวหน้าทางวิชาการและเทคโนโลยีมากขึ้นอิทธิพลความเชื่อเรื่องการนับถือผีก็จะเบาบางลง ความเชื่อทางสังคมจะเปลี่ยนไปนับถือพระเจ้าซึ่งเป็นศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นตัวตน มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหมือนผี แต่จะมีการเรียกชื่อและมีพิธีกรรมที่ซับซ้อนมากขึ้น ไม่ได้มุ่งสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน แต่จะพยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย เสนอความคิดเกี่ยวกับชาติหน้าที่เป็นเหตุเป็นผล และมีหลักปรัชญาที่ซับซ้อนมากขึ้น

ความเชื่อเรื่องการนับถือผีนั้นเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไต-ไท ซึ่งสำหรับชาวล้านนานั้นความเชื่อเรื่องการนับถือผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาก่อนการนับถือพระพุทธศาสนา มี

⁴⁷ เสฎฐวุฒิ อินทะจักร. (2562). การสร้างจริยธรรมทางสังคมผ่านความเชื่อเรื่องผีและพระพุทธศาสนาในล้านนา.

อิทธิพลต่อคนในสังคมสูงมาก โดยเฉพาะอิทธิพลต่อสังคมเพศหญิง ทั้งนี้เนื่องจากโลกทัศน์ของชาวล้านนานั้นมีความเข้าใจว่าโลกมนุษย์และโลกของผีนั้นเป็นพื้นที่ทับซ้อนกันและมีความเกี่ยวข้องระหว่างกัน โดยเชื่อว่าผีนั้นมืออยู่มากมายในทุกหนทุกแห่ง ทั้งในเมือง ในบ้าน ทุ่งนา แม่น้ำเหมือง ฝ่าย ป่า ภูเขา ทุกที่เหล่านี้ล้วนมีผีทำหน้าที่ปกปักรักษาอยู่

2.2.2 การรับพุทธศาสนานิกายมอญจากหริภุญไชย

ความเชื่อดั้งเดิมของคนในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยก่อนการรับพระพุทธศาสนานั้นสันนิษฐานว่าเป็นความเชื่อในเรื่องของการนับถือผีบรรพบุรุษโดยได้ปรากฏตำนานการกล่าวถึงผีบรรพบุรุษของกลุ่มคนที่ ถูกเรียกว่า ลัวะ ซึ่งเป็น กลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่น ในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยที่มีการบูชาผีบรรพบุรุษ เช่น การนับถือผีปู่และ ย่าแสะ ของชุมชนชาวลัวะบริเวณดอยคำ การบูชาอารักษ์เมืองของเมืองแพะ การบูชาเสาสะกั้ง หรือเสาอินทขิล ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อพระนางจามเทวี เข้ามาปกครองเมืองหริภุญไชย พระนางได้นำพระพุทธศาสนา มาประดิษฐานในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยเป็นครั้งแรก จนกระทั่งในสมัยพระเจ้าอาทิตยราช ได้ขุดค้นพบพระบรมสารีริกธาตุบริเวณวัดพระธาตุหริภุญชัยในปัจจุบันพระองค์จึงโปรดฯ ให้มีการสร้างพระบรมเจดีย์ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ค้นพบในราวพุทธศตวรรษที่ 16 -17 ทรงสถาปนาพระบรมธาตุขึ้นแห่งแรกในภาคเหนือของประเทศไทยและตามโบราณราชประเพณีของกษัตริย์ล้านนาทุกพระองค์จะต้องมากราบพระบรมธาตุหริภุญไชย ก่อนที่จะทำพิธีบรมราชาภิเษก นอกจากนี้ยังพบหลักฐานว่า แม้แต่หลวงจีนทิเบตในแต่ละปีจะต้องมาสักการะพระมหาธาตุหริภุญไชย สะท้อนให้เห็นว่าเมืองหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางการนับถือพระพุทธศาสนาในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยในสมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงยกย่องให้พระบรมธาตุหริภุญไชย เป็นหนึ่งในแปดพระบรมธาตุที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในประเทศไทย

2.2.3 แนวคิด/ความเชื่อเกี่ยวกับบทบาท สถานภาพของผู้หญิงในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การขุดค้นทางโบราณคดีเกี่ยวกับมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายแถวเอเชียอุษาคเนย์ มักจะพบโครงกระดูกที่เป็นหัวหน้าครอบครัวหรือเป็นประธานมีหม้อวางไว้บนอก ซึ่งโครงกระดูกเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็น “ผู้หญิง” ทั้งสิ้น สะท้อนให้เห็นถึงระบบ “มาตาธิปไตย” หรือการที่ผู้หญิงเป็นใหญ่ เป็นหัวหน้าเผ่ามาก่อนบุรุษ อันสอดคล้องกับทฤษฎีสากลที่พบได้ทั่วไปในชุมชนอุษาคเนย์ ในยุคปลายสมัยก่อนประวัติศาสตร์และยุคเริ่มต้นสมัยประวัติศาสตร์ เนื่องจากเพศแม่เป็นเพศที่สามารถให้กำเนิดมนุษย์ เป็นเพศที่สามารถขยายเผ่าพันธุ์ได้ อำนาจในการ

ปกครองชนเผ่าจึงเริ่มต้นที่เพศหญิงก่อน เห็นได้จากรูปเคารพหรือตำนานเทพปกรณัมในยุค ดึกดำบรรพ์มักจะปรากฏเรื่องราวของ “เทพีมารดร” หรือ Mother Goddess ก่อนจะมีทำรูปเคารพ หรือตำนานเทพเจ้าฝ่ายชาย ในสังคมยุคเริ่มแรก ประเทศ อินทอปปาน เห็นว่าเนื่องจากผู้หญิงเป็นผู้ให้เลี้ยงดูรับผิดชอบสมาชิกใหม่ในสังคม การถ่ายโอนจากการเป็น “แม่ของเด็ก” กลายเป็น “แม่ของเผ่า” และเป็น “แม่ของมวลมนุษยชาติ” (Mother of humankind) ส่วนผู้ชายก็ได้รับการยอมรับ ในรอบนอกของการให้กำเนิดเมื่อศึกษาศาสนาโบราณจะพบว่า เทพเจ้าที่เป็นผู้หญิงมากมายซึ่งมี บทบาทสำคัญในหมู่ชนต่าง ๆ ของโลก⁴⁸

ลักษณะการฝังศพโดยวางหม้อไว้ที่บนหน้าอก เพ็ญสุภา สุคะตะ ได้ให้ความเห็น ว่า ลักษณะของหม้อที่อยู่บนทรวงอกมีรูปทรงคล้ายกับ “น้ำเต้า” สอดคล้องกับตำนานดึกดำบรรพ์ เรื่อง “น้ำเต้าปุง” เล่ากันในดินแดนอุษาคเนย์ว่า มนุษย์กลุ่มแรกที่น่าเหลือแหลมที่ม่น้ำเต้าปุงจน ผู้คนทะเลาะออกมา (ทำให้มีผีวคล้ำเพราะโดนไฟ) กลายเป็นชาวละว้า-เม็ง-เขมร เมื่อทีมครั้งที่สอง กลุ่มคนที่ทะเลาะออกมากลายเป็นชาวกะเหรี่ยง-ขมุ คนดอยกลุ่มต่าง ๆ กระทั่งกลุ่มหลังสุด เริ่มมีผีว เหลือขึ้น ชาวขึ้น เพราะเหล็กที่ทีมนั้นร้อนน้อยลง กลายเป็นกลุ่มคนตระกูลไท ลาว ดังนั้น พิธีกรรมการนำกระดูกใส่หม้อแล้วฝังร่วมกับศพ สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องที่ว่า เมื่อมนุษย์ตายไป วิญญาณของพวกเขาจะกลับมาคืนไปสู่ “น้ำเต้าปุง” สถานที่เดิมที่เคยอยู่มาก่อนนั่นเอง⁴⁹

ลักษณะทางสังคมของล้านนาก่อนการสร้างบ้านแปงเมืองนั้น มีวิวัฒนาการทางสังคม เช่นเดียวกับสังคมอื่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือ มีวิวัฒนาการมาจากสังคม เกษตรกรรม มนุษย์ดำรงชีวิตโดยเพาะปลูก หาของป่า และเลี้ยงสัตว์เร่ร่อน จากนั้นเริ่มสร้างสังคม ในลักษณะชุมชนขนาดเล็ก มีความสัมพันธ์ทางสังคมบนพื้นฐานความเชื่อเรื่อง “การนับถือผี” โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ซึ่งเชื่อว่าเป็นอำนาจลับที่บันดาลให้เกิดทั้งความสุขและความทุกข์แก่คน ในชุมชน แนวคิดเรื่องการนับถือผี ถือได้ว่าเป็นศาสนาดั้งเดิมของคนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ปรากฏหลักฐานต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่อง “โฆมจเมบา” และ “เนยะตา” ของกลุ่มคนที่ พูดภาษาเขมร ความเชื่อเรื่อง “ฮันตู” ในโลกของคนพูดภาษาตระกูลมลายู และ ความเชื่อเรื่อง ผีน้ำซึ่งมีบทบาทมากในสังคมพม่า⁵⁰

⁴⁸ประเทศ อินทอปปาน. (2561). สถานภาพและบทบาทของสตรีเพศตามแนวจริยศาสตร์ทางศาสนา. ใน *ธรรมธาราวารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา*. 4(2): 71.

⁴⁹เพ็ญสุภา สุคะตะ. (2564). *การเรียบเรียงองค์ความรู้ประวัติศาสตร์นครศรีอยุธยา*. หน้า 2-3.

⁵⁰ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2559). ผีผู้หญิง: รัฐ กับการจัดการความเชื่อ ร่องรอยของศาสนาผี ร่องรอยอำนาจของผู้หญิง. ใน *พลังผู้หญิง แม่เมีย และเทพสตรี: ความจริง และภาพแทน*. หน้า 39.

ความเชื่อเรื่องการนับถือผีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่งผลให้ผู้หญิงมีอำนาจในการควบคุมความเป็นไปของครอบครัว และสังคม เห็นได้จากบทบาทของผู้หญิงในระบบความเชื่อดั้งเดิมหรือการนับถือผี เช่น การเข้าทรงและพิธีกรรมต่าง ๆ⁵¹ ที่ต้องให้เพศหญิงเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้ระบบเครือญาติก็มีความสำคัญในการจัดความสำคัญในครอบครัวในสังคมที่มีวัฒนธรรมการนับถือผีกำหนดให้เมื่อมีการแต่งงานผู้ชายต้องแต่งงานเข้ามาในครอบครัวของฝ่ายหญิงและกำหนดผู้สืบสายตระกูลต้องเป็นฝ่ายหญิงเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้ชายที่แต่งงานเข้ามากลายเป็นแรงงานของครอบครัวฝ่ายหญิงและจากการที่ต้องอาศัยอยู่ท่ามกลางครอบครัวฝ่ายหญิงจึงทำให้ฝ่ายชายมีบทบาทและสิทธิในครอบครัวที่น้อยกว่าฝ่ายหญิง เช่น สิทธิในการรับมรดกที่จะมีการแบ่งมรดกให้กับลูกสาวก่อนจะแบ่งให้ลูกชาย เป็นต้น

2.2.4 “แม่” และ “เพศหญิง” ในคติศาสนาท้องถิ่น

ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่นับถือผีนั้น ให้ความสำคัญกับเพศหญิงในฐานะแม่เป็นอย่างมาก เห็นได้จากการที่เรียกชื่อสิ่งต่าง ๆ ด้วยการใช้คำเรียกเพศหญิงประกอบ เช่น แม่น้ำ แม่ทัพ แม่โพสพ แม่บันได แม่ธรณี เป็นต้น การเรียกสิ่งต่าง ๆ โดยใช้คำเรียกเพศหญิงประกอบด้วยได้ถูกสะท้อนออกมาในมุมมองทั้งความเคารพและความยำเกรงมาตลอดนับแต่อดีต ผู้หญิงจึงเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และความมั่งคั่ง เป็นผู้สร้าง ผู้ผลิต ผู้ให้กำเนิด มีความอ่อนโยนโอบอุ้มและปกป้อง ขณะเดียวกันก็มีพลังและเข้มแข็ง⁵² ตัวอย่างเช่น วัฒนธรรมกลุ่มไตหรือไท เพศหญิงจะถูกเชื่อถือว่ามีอำนาจในการติดต่อกับโลกหลังความตายและสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งในการประกอบพิธีกรรมผู้หญิงมักจะเป็นผู้ทำพิธีเหล่านั้น⁵³ ในศานานับถือผีปยู่จากตระกูลแม่ในภาคเหนือของไทยผู้ประกอบพิธีกรรมจะเป็นผู้หญิง และการส่งต่อชนเผ่าปยู่จะต้องส่งต่อทางลูกสาวหรือหลานสาวเท่านั้น ในวัฒนธรรมความเชื่อผีฟ้าและผีปู่ตาในลาว การประกอบพิธีกรรมจะมีหัวหน้าพิธีกรรมเป็นผู้หญิง (เรียกว่าหมอผีฟ้า) ผู้มาร่วมพิธีเป็นหญิงทั้งหมด บทบาทของหมอผีฟ้าเป็นเหมือนกับแม่ที่ดูแลลูกหลานที่เจ็บป่วยหรือเดือดร้อน⁵⁴ การถือผีนัตในพม่าพิธีกรรมจะถูกควบคุมดูแลโดยผู้หญิง ผีนัตเป็นผีที่สืบทอดทางฝ่ายหญิง และผู้เข้าร่วมก็เป็นหญิง⁵⁵

⁵¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2554). *นาค มาจากไหน?*. หน้า 16.

⁵² จันทนีย์ จิรันธนัน. (2558). *บทบาทของความเชื่อและเพศภาวะที่มีต่อการจัดการพื้นที่ในเรือนกลุ่มไทพวนในเชิงขวาง สปป. ลาว*. หน้า 4.

⁵³ สุมิตร บิดิพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ. (2543). “ไท” และ “จ้วง” ในมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน บทวิเคราะห์จากข้อมูลภาคสนาม. หน้า 14-18.

⁵⁴ ปราณี วงษ์เทศ. (2549). *เล่มเดิม*. หน้า 111.

⁵⁵ *เล่มเดิม*. หน้า 108.

2.3.5 แนวคิดผู้หญิงเป็นใหญ่ในวัฒนธรรมความเชื่อการนับถือผี

โลกทัศน์ของคนกลุ่มไทในสมัยบรรพกาลมีความเชื่อเรื่องความผูกพันกันระหว่างผี-ขวัญ-คน ซึ่งมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับสำนึกร่วมและการแสดงออกทางวัฒนธรรม⁵⁶ โดยเชื่อว่าเมื่อบรรพบุรุษของตระกูลตายไปแล้วจะเปลี่ยนกลายเป็นผีดีที่ทำหน้าที่ปกปักรักษาลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขการติดต่อหรือขอคำปรึกษาทำได้โดยผ่านพิธีกรรม นอกจากนับถือผีแล้วคนไทยมีความเชื่อว่าทุกคนมีขวัญ ซึ่งขวัญนั้นอิสระและอ่อนไหว ในบางครั้งขวัญอาจลอยหลุดออกไปจากคนก็ได้ ขวัญเป็นสิ่งเชื่อมต่อระหว่าง คนกับผี ระหว่างมีชีวิตอยู่ขวัญจะเข้าไปเข้ามาระหว่างเมืองคนและเมืองผีเสมอ ดังนั้นเพื่อให้ขวัญกลับมาต้องอาศัยการเรียกขวัญ ผ่านพิธีกรรมเช่นกัน อาจกล่าวได้ว่า ผี-ขวัญ-คน ถือเป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมหรือเป็นศาสนาดั้งเดิมของคนไท อันมีบทบาทในการหลอมรวมคนให้อยู่ร่วมกัน⁵⁷ และโดยส่วนใหญ่ผู้ประกอบการพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีตามความเชื่อดั้งเดิมก็จะเป็นผู้หญิง ดังนั้นผู้หญิงจึงมีบทบาทและสถานภาพทางสังคมสูงในสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ไท

โลกทัศน์ความเชื่อเรื่อง “อำนาจ” ของกลุ่มคนในอุษาคเนย์ซึ่งรวมไปถึงกลุ่มคนไทยด้วยนั้นแบ่งอำนาจตามหลักของความเชื่อได้เป็น อำนาจที่กำหนดหรืออ้างอิงจากสถานทางสังคมกำหนด โดยความสูงต่ำเรียงตามดับอาวุโส และ อำนาจที่กำหนดโดยเพศภาวะ⁵⁸ โดยมีเพศหญิงเป็นผู้ควบคุมศาสนาดั้งเดิมและความเชื่อตามประเพณี ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในการควบคุมระบบเศรษฐกิจ มีโครงสร้างทางสังคมที่สืบเชื้อสายทางแม่หรือสังคมแบบมาตาธิปไตย และผู้หญิงมีสถานภาพสูงในครอบครัว ดังปรากฏในตำนานต่าง ๆ ที่กล่าวถึงชุมชนดั้งเดิมก่อนการเข้ามาของศาสนาใหม่ทีมาจากอินเดีย

นอกจากร่องรอยความเป็นใหญ่ของผู้หญิงในตำนานปรัมปราของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และยังพบบทบาทของผู้หญิงซึ่งเป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ที่เป็นผู้ปกครองอาณาจักรในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่วง พุทธศตวรรษที่ 12- 19 หลายคนเช่น พระนางชัยเทวี เคยปกครองเมืองพระนครอยู่ 40 ปี ระหว่าง พ.ศ. 1228 -1264 พระนางจามเทวีปกครองหริภุญไชย พ.ศ.1204-1258 พระนางเซงสอปปกครองพม่า พ.ศ.1996⁵⁹ เป็นต้น

⁵⁶รณี เลิศเลื่อมใส. (2544). **ฟ้า-ขวัญ-เมือง จักรวาลทัศน์ดั้งเดิมของไทย** : ศึกษาจากคัมภีร์โบราณไทยอาหม. หน้า 174.

⁵⁷แหล่งเดิม. หน้า 267-269.

⁵⁸ปราณี วงษ์เทศ (2549). **เล่มเดิม**. หน้า 35.

⁵⁹เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2554). การเมืองเรื่องสตรีขัตติยานารักกับพื้นที่แห่งอำนาจ. ใน **มติชนสุดสัปดาห์**. หน้า 77.

2.2.6 แนวคิดเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษที่ส่งผลต่อการจัดการสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างชายและหญิงในสังคมแบบมาตุพวงศ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในล้านนา

แนวคิดเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษถูกนำมาใช้เป็นแนวคิดพื้นฐานในการควบคุมกำลังคนของล้านนาของชนชั้นปกครอง โดยที่ตำนานพระยาเจืองกล่าวถึง “ดำดีผี”⁶⁰ (จิตร ภูมิศักดิ์ อธิบายว่า ผีดำ คือผีบรรพบุรุษ) เป็นเทพดาอารักษ์หลักเมือง ซึ่งน่าจะเป็นความเชื่อของอินเดียผสมกับชนพื้นเมืองโดยเฉพาะชนชาติลัวะ ที่มีความเชื่อเรื่องเส้าอินทชิลอยู่แล้ว มีการผสมกับความเชื่อเรื่องเทวดาพระอินทร์ที่มาจากอินเดียในตอนหลัง (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ (ปริวรรต), 2543)⁶¹ ซึ่งการที่ชนชั้นปกครองได้นำแนวคิดเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษที่ให้ความสำคัญกับการจัดลำดับความสัมพันธ์ทางฝ่ายหญิงและแนวคิดการปกครองจากอินเดียที่ให้ความสำคัญกับเพศชายในลักษณะของเป็นเพศที่แข็งแกร่งและมีอำนาจในการปกครองมาผนวกเข้าด้วยกัน เพื่อใช้ในการวางโครงสร้างทางสังคมและควบคุมกำลังคน ส่งผลให้โครงสร้างทางอำนาจการปกครองได้รับทั้งอิทธิพลจากทั้งกลุ่มเครือญาติฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย กล่าวคือการส่งต่ออำนาจในการปกครองสังคม แคว้น หรือ อาณาจักรโดยทั่วไปจะส่งผ่านให้กับทายาทชาย เรียกว่า “วัฒนธรรมการปกครองแบบปิตาธิปไตย” ที่รับผ่านวัฒนธรรมอินเดีย แต่คติความเชื่อและวัฒนธรรมทางสังคมยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติฝ่ายหญิงอยู่ ซึ่งเป็นแกนวัฒนธรรมที่มาจากแนวคิดการนับถือผีบรรพบุรุษ จึงอาจกล่าวได้ว่าโครงสร้างทางสังคมของล้านนาหลังการสถาปนาอาณาจักร มีรูปแบบการครองแบบปิตาธิปไตยที่มีโครงสร้างครอบครัวเป็นแบบสังคมชนเผ่าโดยวัฒนธรรมการนับถือผีบรรพบุรุษเป็นแกน เกาะเกี่ยวด้วยความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกัน โดยมีการส่งลูกสาวไปแต่งงานยังอาณาจักรอื่นเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ ซึ่งผู้ปกครองล้านนามองว่าการส่งเจ้าหญิงไปอภิเษกกับเจ้าชายเมืองอื่นถือเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ดีระหว่างกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งของอาณาจักร ในทางกลับกันการส่งเจ้าชายไปอภิเษกกับเจ้าหญิงเมืองอื่นถือเป็นการลงโทษหรือกษัตริย์มีความระแวงสงสัยในเจ้าชายพระองค์นั้น เช่นในสมัยพระเกษเมืองเกล้าได้ส่งพระนางยอดคำทิพย์ไปอภิเษกกับพระเจ้าโพธิสารแห่งเมืองหลวงพระบางทำให้ในศึกพระไชยราชาธิราช (พ.ศ.2089)พระมหาเทวีจิรประภาสามารถยึดกำลังของเมืองหลวงพระบางมาช่วยรับศึกและจากความสัมพันธ์ทางเครือญาติฝ่ายพระนางยอดคำทิพย์กลุ่มขุนนางจึงมีการเชิญพระไชยเชษฐาธิราชมาปกครองล้านนาได้โดยไม่ผิดจารีตประเพณี⁶² ในทางกลับกัน พ.ศ. 1867 มีผู้ไปกราบทูลพญาไชยสงครามว่า เจ้าท้าวหน้าทวมคิดกบฏ

⁶⁰จิตร ภูมิศักดิ์. (2519). *ความเป็นมาของคำไทย สยาม ลาว และความสัมพันธ์ทางสังคมของชื่อชนชาติ*. หน้า 144.

⁶¹สงวน โชติรัตน์. (2553). *ประเพณีไทยภาคเหนือ*. หน้า 24.

⁶²คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับ๗๐๐ปี*. หน้า 90.

พญาไชยสงครามจึงโปรดฯให้เจ้าท้าววังวราชบุตรองค์เล็กมาคุมตัวเจ้าท้าวน้ำท่วมไปยังเมือง เชียงราย ทรง ได้สวนทวนความดูก็ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าพระราชบุตรองค์ที่ 2 คิดทรยศ จึงโปรดฯ ให้ ไปอภิเษกออกไปครองเมืองเชียงตุง⁶³

2.3 บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงในดินแดนล้านนายุคแคว้น : ร่องรอยจาก หลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทตำนาน

2.3.1 ลักษณะทั่วไปของตำนานล้านนาและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์จาก

หลักฐานประเภทตำนานโดยนักประวัติศาสตร์

ตำนานในท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศไทยมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเอกสารหรือ หลักฐานที่บันทึกเรื่องราวในประวัติศาสตร์ของคนท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งตำนานเหล่านี้มักจะ สะท้อนแนวคิดหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถอธิบายความเป็นมาในสังคมมนุษย์ตามวิถีคิดของ คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อที่มีบทบาทในสังคม มนุษย์ โดยในตำนานเหล่านี้ อาจให้ข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ การเกิดขึ้นของเมืองหรืออาณาจักรที่สำคัญ รวมถึงสภาพของผู้คน และความหลากหลายทาง ด้านวัฒนธรรม

การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา สรัสวดี อ๋องสกุล กล่าวว่า ไม่สามารถเลี่ยงศึกษาหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ประเภทตำนานได้ เพราะตำนานคือหลักฐานสำคัญที่สะท้อนมุมมองจาก ท้องถิ่น การศึกษาประวัติศาสตร์จำเป็นต้องเข้าถึงความรู้จากภายใน และตำนานในล้านนาคือเป็น ประวัติศาสตร์บอกเล่าที่เก่าแก่ที่สุดในดินแดนล้านนา⁶⁴ ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของสังคม เมืองและรัฐในกลุ่มน้ำปิง และลุ่มน้ำอื่น ๆ ในภาคเหนือ นั้น มีความจำเป็นต้องศึกษาเนื้อหาจาก ตำนานปรัมปราที่กระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย เช่น ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานพื้นเมืองน่าน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานมูลศาสนา ตำนานพระธาตุลำปางหลวง ตำนานพระธาตุหริภุญไชย ตำนานจามเทวีวงศ์ เป็นต้น

แม้ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจากหลักฐานประเภทตำนาน แต่โดยลักษณะของเอกสารประเภทตำนาน โดยเฉพาะตำนานในภาคเหนือของประเทศไทย จะ เป็นลักษณะของการเล่าต่อ ๆ กันมาแล้วค่อยจดบันทึกในภายหลังช่วง พุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ดังนั้นอาจทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนของเหตุการณ์และศักราชได้ โดยสรัสวดี อ๋องสกุล ได้แบ่งประเภทของตำนานที่พบในดินแดนของอาณาจักรล้านนา ดังนี้

⁶³คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). แหล่งเดิม. หน้า 56.

⁶⁴สรัสวดี อ๋องสกุล. (2561). แหล่งเดิม. หน้า 3.

1. ตำนานฝ่ายวัด หรือตำนานทางพระพุทธศาสนา เป็นลักษณะของตำนานที่เขียนขึ้น เนื่องจากได้รับอิทธิพลการเขียนประวัติศาสตร์จากพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งเข้ามาในเมืองเชียงใหม่ราวพุทธศตวรรษที่ 20 โดยภิกษุที่แต่งตำนานเหล่านี้ได้ถือเอาคัมภีร์มหาวงศ์เป็นต้นแบบ ทำให้ตำนานกลุ่มนี้มีเนื้อหาเป็นประวัติศาสตร์สากลของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ในช่วงต้นของตำนานจะกล่าวถึงเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พระพุทธเจ้าบำเพ็ญโพธิสัตว์ ตรัสรู้ จนถึงปรินิพพาน แล้วพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศก และเผยแพร่เข้ามาในดินแดนล้านนา จากนั้นค่อยเป็นการเล่าเรื่องราวในท้องถิ่น
2. ตำนานฝ่ายเมือง หรือ “พื้น” หมายถึงประวัติความเป็นมา พบในล้านนา ล้านช้าง หลักฐานประเภทตำนานฝ่ายเมืองหรือพื้นนั้น จะเป็นการเล่าความเป็นมาของราชวงศ์รวมทั้งความเป็นมาของเมือง เหตุการณ์บ้านเมืองที่สำคัญ การเขียนตำนานเน้นบทบาทของกษัตริย์ เรียงตามรัชกาล โดยกล่าวถึงประวัติของพระพุทธศาสนาเพียงเล็กน้อยในช่วงต้น
3. ตำนานปกิดกะ คือตำนานที่มีลักษณะเป็นตำนานเบ็ดเตล็ด เกิดจากการรวบรวมนิทานตำนานท้องถิ่นที่กระจายตัวตามท้องถิ่นต่าง ๆ ตำนานกลุ่มนี้มีลักษณะเนื้อหาสั้น ๆ⁶⁵
 - 2.3.2 บทบาทของสตรีในฐานะผู้ปกครองบ้านเมือง : ร่องรอยจาก: ตำนาน จารึก และหลักฐานอื่น ๆ ก่อนการสร้างเมืองเชียงใหม่

จากการศึกษาเอกสารประเภทตำนาน จารึก และหลักฐานประเภทอื่น ๆ ก่อนการสถาปนาเมืองเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางอาณาจักรล้านนา พบว่า มีหลักฐานประเภทตำนานที่กล่าวถึงบทบาทของสตรีในฐานะผู้ปกครองอยู่หลายท่านที่ได้ปกครองเมือง หรือชุมชนท้องถิ่น แต่ก็พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์น้อยมากที่กล่าวถึงที่มาของผู้หญิงแต่ละท่าน พบแต่เพียงการกล่าวนามในเอกสารต่าง ๆ บ้างเล็กน้อย เช่น นางจามรีผู้สร้าง“เวียงกุมกตร” (น่าจะเป็นชื่อเวียงดั้งเดิมของชาวลัวะที่มีมาก่อนแล้ว) หลักฐานทางโบราณคดีพบว่าเวียงลี้หรือเวียงกุมกตรนี้มีร่องรอยคันดินคูน้ำ กำแพงเมืองศิลาแลง เศษซากโบราณสถาน โบราณวัตถุ ภาชนะเครื่องถ้วย ลวดลายปูนปั้นประดับเจดีย์ ที่มีอายุเก่าถึงช่วงต้นอาณาจักรล้านนาหรือปลายทริภุญไชย⁶⁶ อีกทั้งหลักฐานส่วนใหญ่ต้องอาศัยการลงพื้นที่ศึกษาตามชุมชนต่าง ๆ ที่ปรากฏตำนานของผู้หญิงท่านต่าง ๆ ที่เคยปกครองเมืองเหล่านั้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงเสนอข้อมูลของผู้หญิงที่มีบทบาทเป็นผู้ปกครองเมืองขนาด

⁶⁵ สวัสดิ์ อ่องสกุล. (2561). เล่มเดิม. หน้า 8-13.

⁶⁶ ข้อมูลจากการลงพื้นที่ศึกษาในอำเภอ ลี้ จังหวัดลำพูน โดยชนรจ สุสา เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2565

ใหญ่และมีหลักฐานการแสดงบทบาททางการเมืองที่ชัดเจนซึ่งสอดคล้องกับประเด็นศึกษาของผู้วิจัย

2.3.2.1 นางพญาแม่ท้าวคำเป็น

นางพญาแม่ท้าวคำเป็นมหาเทวี ทรงเป็นกษัตริย์น่าน พระองค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์ภูคา ครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 1848 สืบต่อจากพญาแก้วเกื่อนผู้เป็นพระสวามีเนื่องจากพระสวามีของพระองค์ถูกเชิญให้ไปปกครองเมืองย่างต่อจากพระอัยกา ในพงศาวดารเมืองน่านกล่าวว่า

“...เมื่อนั้นพระยาแก้วเกื่อนรู้ว่าพระยาภูคาตนปู่แปงเสนาอำมาตย์จักมาเชิญเอาตนเมื่อเมืองย่างแท้สินนั้น เจ้าก็จึงจากกับนางพระยาแลเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ว่าบัดนี้พระยาภูคาตนปู่ก็จักมาเชิญเอาเราเมื่อเสวยเมืองย่างจุงได้แท้แต่ บัดนี้เราก็จักได้ไปอยู่ในเมืองย่าง กับด้วยพระยาภูคาตนปู่ก่อนจะแด่ ดังเมืองวรรณครที่นี้กูพี่จักมอบวางไว้แก่นางทั้งมวล บัดนี้ค้พะแห่งนางก็มี ผิดว่าค้พะหากแก่ บรวิวรรณ์แล้ว หลอนนางประสูติลูกมาเป็นผู้ชายใหญ่หน้ากล้าหาญมา ก็หากจักสร้างบ้านแปงเมืองที่นี้หรือรุ่งเรืองแก่เจ้าจ๊ะแต่ ว่าอันแล้ว สอนพระยาแก้วเกื่อนครั้งว่าปงเมืองไว้ให้นางเทวีแลเสนาอำมาตย์ทั้งหลายแล้ว ก็เสด็จเมื่อเมืองย่างด้วยเสนาอำมาตย์ทั้งหลายหันแล...”⁶⁷

การที่พระยาแก้วเกื่อนรับคำเชิญเสด็จกลับเมืองย่าง ซึ่งเอกสารเรียกว่าเมืองของปู่ แสดงให้เห็นว่าเมืองวรรณครไม่ใช่เมืองของพระองค์แต่เป็นเมืองของนางพญาแม่ท้าวคำเป็น ซึ่งเมื่อพระยาภูคาเสด็จสวรรคตพระองค์จึงเสด็จกลับไปปกครองเมืองย่าง ทิ้งเมืองวรรณครให้นางพญาแม่ท้าวคำเป็นปกครอง แสดงว่าการแต่งงานระหว่างพระยาแก้วเกื่อนและนางพญาแม่ท้าวคำเป็น พระยาแก้วเกื่อนเป็นผู้ย้ายมาอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิงและได้รับการดูแลจากครอบครัวฝ่ายหญิง ตามจารีตดั้งเดิม และเมื่อตนต้องกลับไปปกครองเมืองย่างจึงมอบเมืองคืนให้กับนางพญาแม่ท้าวคำเป็นและครอบครัวร่วมกันปกครองต่อจากพระองค์

2.3.2.2 นางอ้วมิ่งจอมเมือง หรือนางอ้วเชียงแสน หรือนางพญาบัวอ้วสิม

นางอ้วมิ่งจอมเมือง เป็นราชธิดาของเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ตำนานบางเล่มจึงเรียกอีกชื่อว่า “นางอ้วสิม” ผู้เป็นพระมเหสีของพญาเจ้าเมืองกษัตริย์เมืองพะเยา บทบาทและสถานของนางอ้วมิ่งจอมเมืองที่พบในเอกสารต่าง ๆ ค่อนข้างจะแตกต่างจากบทบาทของผู้หญิงท่านอื่นอย่างมาก กล่าวคือ

⁶⁷เรื่องราชวงศ์ขปกรณ พงศาวดารเมืองน่านฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้านครน่าน ให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมือง (2461). หน้า 77.

ตำนานก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนาจะกล่าวถึงผู้หญิงในลักษณะของการเป็นเจ้าก๊ก เจ้าแคว้น หรือเป็นธิดาเจ้าเมืองที่ถูกส่งไปแต่งงานกับเจ้าชายต่างเมืองเพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แต่ในกรณีของนางอ้วเชียงแสนเอกสารต่าง ๆ มีการจดบันทึกเรื่องราวความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างนางอ้วเชียงแสน พระร่วง (พ่อขุนรามคำแหง) และพญางำเมือง ในลักษณะของการคบชู้กันไว้อย่างเปิดเผยและให้รายละเอียดไว้มาก เอกสารโบราณหลาย ๆ ฉบับและข้อความในศิลาจารึกของ พ่อขุนรามคำแหงที่กล่าวว่า พระร่วงได้พบกับนางอ้วลิมซึ่งเป็นชายาของพญางำเมือง จึงเกิดจิตปฏิพัทธ์ รักใคร่ วันหนึ่งนางอ้วลิมได้ทำแกงถวายพญางำเมือง พญางำเมืองชิมได้เพียงคำเดียวก็วางช้อนบ่นว่า “แกงอ่อม ลำดี เทว่าถั่วยกว้าง น้ำแกงมากไปหน่อย”⁶⁸ ในขณะที่พระร่วงรีบเข้าไปปลอบใจ และชดน้ำแกงนั้นหมดหม้อ จากนั้นทุกคืนนางอ้วลิมก็ไม่ยอมให้พญางำเมืองไปมาหาสู่ด้วย ตำนานสุโขทัยเขียนตรงไปตรงมาว่า “พญาร่วงรู้ว่านางอ้วรักพระองค์ จึงได้เสียกัน” แต่ตำนานฝ่ายพะเยากล่าวว่า พญางำเมืองเดินทางไปเจอเจ้าศึกเรื่องพรมแดนเมืองกับพญามังราย พระร่วงบังเกิดรักใคร่นางอ้วลิม จึงลอบปลอมแปลงพระองค์ให้คล้ายกับพญางำเมือง เข้าสู่ห้องบรรทมลอบมีความสัมพันธ์หลายครั้ง เมื่อพญางำเมืองกลับมาและทราบเหตุการณ์จึงจับตัวพระร่วงมัดไว้ในเล้าสุ่มไก่ เป็นการลงโทษให้พระร่วงอับอายและเชิญให้พญามังรายผู้เป็นญาติมาช่วยตัดสินคดีความแทน พญามังรายจึงให้กษัตริย์ทั้งสองขอขมาอโหสิกรรมต่อกัน และให้พญางำเมืองเรียกปรับสินไหมค่าเสียหายจากพระร่วงตามแต่จะเห็นสมควร เมื่อยอมความกันได้ทั้งสามคนจึงกรีดเลือดดื่มน้ำสาบานว่า ต่อจากนี้จะซื่อสัตย์เกื้อกูลไม่เบียดเบียนกันอีก มีข้อสังเกตว่า บุคคลที่พยายามเปิดเผยเรื่องคบชู้ระหว่างพระร่วงและนางอ้วเชียงแสนนี้ คือพญามังราย ดังปรากฏอย่างละเอียดอยู่ในเอกสารพื้นเมืองเชียงใหม่ตอน “พญามังรายตัดสินคดีชู้พระร่วง” เห็นได้ว่าเนื้อความในตำนานเรื่องราวการคบชู้ระหว่างพระร่วงและนางอ้วเชียงแสนที่พญามังรายพยายามนำเสนอ นั้น เป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดสัญญาพันธมิตรระหว่างพ่อขุนรามคำแหง พ่อขุนงำเมือง และพญามังราย เป็นการกล่าวถึงบทบาทของนางอ้วเชียงแสนจึงไม่ใช่แค่ที่เป็นเทวิมเหสีของกษัตริย์เมืองใดเมืองหนึ่งแต่เป็น นางเมืองผู้เป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ทั้งสามแคว้น

การที่เอกสารล้านนาได้มีการกล่าวถึงบทบาทนางอ้วเชียงแสนที่มากเกินกว่าที่กล่าวถึงผู้หญิงคนอื่นซึ่งนอกจากจะกล่าวถึงเรื่องการคบชู้ของนางอ้วเชียงแสนแล้ว ยังกล่าวอีกว่า นางอ้วเชียงแสนเป็นหนึ่งในจำนวนของผู้หญิงที่ปรากฏหลักฐานว่าเคยนั่งเมืองในฐานะของผู้ปกครองเมืองหลังจากพญางำเมืองตีเมืองบัวจาก นางพญาแม่ท้าวคำเป็นได้ ในราชวงศ์ปกครอง พงศาวดาร

⁶⁸ คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 46.

เมืองน่านกล่าวไว้ว่า “...เมื่อนั้นพระยงำเมืองจึงไ้ นางผู้๑ ชื่อว่าอ้วลิม กับลูกชายผู้๑ ชื่อว่า อามบ้อมไว้หื้อขาเจ้าแม่ลูกกินเมืองบัวหันแล...”⁶⁹ ในราชวงศ์ปกรณ์พงศาวดารเมืองน่าน ได้กล่าวถึงเรื่องราวของนางอ้วลิม แตกต่างจากพื้นเมืองเชียงใหม่ เอกสารสุโขทัยและตำนานเมืองพระยาโดยเอกสารทั้ง 3 ฉบับได้กล่าวตรงกันถึงเรื่องราวการคบขู้ของนางอ้วลิม กับพระร่วง จนนำไปสู่การทำให้เป็นพันธมิตรกันของ 3 แคว้น แต่ในราชวงศ์ปกรณ์พงศาวดารเมืองน่าน กล่าวถึงเรื่องราวของนางอ้วลิมในลักษณะของผู้หญิงที่มีอิสระเสรี กล้าคิดกล้าทำ โดยไม่มีการกล่าวถึงเรื่องการคบขู้กับพระร่วง หรือความสัมพันธ์กับเมืองสุโขทัยแต่อย่างใด โดยกล่าวว่า

“...ครั้นถึงฤดูปีใหม่เดือนใหม่ นางพระยาบัวแต่งบรรณาการเมื่อไหว้พระยา
งำเมือง นางเมืองฮอดเมืองพยาวแล้วก็ไหว้พระยา ถวายบรรณาการหันแล
อยู่มาบ่นานเท่าใด ขาแม่ลูกจะลาพระยาเมื่อเมืองบัว ก็แต่งแกลงถวายถวาย
พระยางำเมืองหันแล พระยาได้กินแกลงถวายนั้นแล้ว ก็ว่าเล่นนางพระยาบัว
ว่า แกลงถวายยังหวาน แต่เท่าว่าน้ำหนักหนาว่าอัน นางพระยาบัวได้ยินก็
เคียดไว้ในใจ ถึงวันลุน นางพระยากับเจ้าอามบ้อมผู้เป็นลูกไปไหว้พระยา
แล้ว ก็ลาเมื่อเมืองบัวหันแล เจ้าผู้ถูกไว้ใจดูว่า จักหื้อเมื่อผายกายริมยมนั้น
ไว้แก่ขาแม่ลูกหันแล เจ้าแม่ลูกครั้นฮอดถึงเมืองบัวแล้ว นางจึงแบ่งหนังสือไป
หาเจ้าเมืองปราด แล้วเจ้าเมืองปราดก็รับเอาข้างม้าวิพลโยธาทั้งหลายมาก
นักหันแล เจ้าเมืองปราดครั้นมาฮอดเมืองบัวแล้ว นางก็รีบไปต้อนรับเอาเจ้า
เมืองปราดหันแล เมื่อนางพระยาแลเจ้าเมืองปราดเขาเจ้าทั้งสอง ๒ ก็จากัน
เอากันเป็นผิวเป็นเมียในวันอันมาฮอดหันแล...”⁷⁰

แม้ว่าพื้นเมืองเชียงใหม่ จารึกสุโขทัย ตำนานเมืองพระยา หรือ ราชวงศ์ปกรณ์พงศาวดารเมืองน่านจะกล่าวถึงนางอ้วลิมแตกต่างกันออกไป แต่สิ่งที่เหมือนกันคือ นางอ้วลิมเป็นผู้หญิงที่มีความเป็นผู้นำมีความยึดมั่นในตนเองสูง กล่าวที่จะมีสามีใหม่ทั้ง ๆ ที่มีสามีอยู่แล้ว แสดงให้เห็นว่าผู้หญิงล้านนาในช่วงเวลานี้ให้ความสำคัญกับสามีน้อยมาก สามารถละทิ้งสามีได้หากสามีทำให้ตนเองไม่พอใจ หรือมีเรื่องผิดใจกันก็สามารถทิ้งสามีได้ ซึ่งสาเหตุแห่งการกระทำนี้ผู้วิจัยเห็นว่า มาจากอิทธิพลของเครือญาติแบบมาตุพงศ์ (ญาติฝ่ายหญิง) ที่ส่งผลให้ผู้หญิงล้านนาที่แม้จะแต่งงาน

⁶⁹เรื่องราชวงศ์ปกรณ์ พงศาวดารเมืองน่านฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้านครน่าน ให้แต่งไว้สำหรับบ้านเมือง (2461). หน้า 115.

⁷⁰แหล่งเดิม. หน้า 115-116.

ไปแล้วก็ยังได้รับการดูแลจากของครอบครัวของตนเช่นเดิม ต่างจากผู้หญิงในกลุ่มน้ำเจ้าพะยาที่เมื่อแต่งงานไปแล้วก็ถือเป็นคนในครอบครัวสามี มีสามีเป็นที่พึ่งพิง มีหน้าที่คอยปรนนิบัติรับใช้สามี

2.3.2.3 นางจามเทวี (วิเคราะห์พระนางจามเทวีในฐานะกษัตริย์)

ผู้วิจัยจึงได้แบ่งประเด็นศึกษากระบวนการกลืนสังคมท้องถิ่นของพระนางจามเทวี ออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ความเป็นเพศหญิงของพระนางจามเทวีถือเป็นความชอบธรรมในการเป็นผู้ปกครองอาณาจักรตามคติของชาติพันธุ์ท้องถิ่นที่รับวัฒนธรรมผี ซึ่งแฝงคติการจัดโครงสร้างสังคมแบบมาตาธิปไตยตั้งแต่สมัยบรรพกาล กล่าวคือการนับถือผู้ปกครองอาณาจักรที่เป็นหญิงในทัศนคติของชาติพันธุ์ท้องถิ่นถือเป็นเรื่องปกติที่พบได้ทั่วไปในดินแดนแถบนี้ และสมเหตุสมผลกว่าการรับอำนาจของผู้มาใหม่ที่เป็นชาย ซึ่งความชอบธรรมและความยิ่งใหญ่ของ พระนางจามเทวี นอกจากจะมีการจดบันทึกในเอกสารท้องถิ่นแล้ว ยังมีการจดบันทึกในเอกสารพงศาวดารพม่าซึ่งเป็นพงศาวดารในสมัยราชวงศ์หยวน โดยกล่าวว่า “... แคว้นหนึ่งหวังแก้ว (แคว้นกษัตริย์หญิง) อยู่ห่างจากทางใต้ชายแดนพม่าออกไปเป็นระยะทางสามสิบกวัน แคว้นดังกล่าวห่างจากฮวนโจวสิบวัน มักทำการค้ากับราษฎรฮวนโจว โจรพม่าเคยส่งไพร่พลสองหมื่นนายไปโจมตีแคว้นนี้ กษัตริย์หญิงจึงยิงด้วยธนูอาบยาพิษ รอดไม่ถึงหนึ่งในสิบ โจรพม่าจึงยกพลกลับแคว้นตน...”⁷¹

การที่พงศาวดารพม่ากล่าวถึงเรื่องราวของพระนางจามเทวีและอาณาจักรหริภุญไชย เป็นการยอมรับฐานะกษัตริย์ของพระนางจามเทวีอย่างเห็นได้ชัดและการเอกสารจีนมีการจดบันทึกเรื่องราวของพระนางจามเทวีว่ามีการรบกับแคว้นพม่าแสดงให้เห็นว่าพระนางจามเทวีมีความสามารถในการนำทัพออกศึก

ประเด็นที่ 2 ตำนานทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับพระนางจามเทวีไม่ปรากฏข้อความในลักษณะของลดทอนคุณค่าของเพศหญิง ในทางกลับกันมีการกล่าวถึงบุญบารมีของพระนางจามเทวีในฐานะของสมเด็จพระจักรพรรดิราชาอย่างเอ็กเกริก เช่น พญาช้างป่าก่าเงี้ยว” ที่ทรงมหิทธานุภาพอย่างสูง กล่าวคือมี “งาช้างดำ” คู่สำคัญที่หากชูขึ้นในยามเที่ยงวันแล้วจักส่งผลให้ข้าศึกศัตรูตาพวาลายหลงทางวางอาวุธ พ่ายแพ้แก่ฤทธานุภาพนั้น ซึ่งช้างป่าก่าเงี้ยวจัดถือเป็นพญาช้างและการได้ครอบครองพญาช้างนี้ของพระนางจามเทวีคือการที่ช้างทรงบารมีของพระนางในฐานะกษัตริย์ จึงหลงจากมาปรากฏกลางเวียงและยอมสยบต่อบารมี

⁷¹กนกพร นุ่มทอง. (2563,ม.ค.-มิ.ย.). หลักฐานล้านนาในเอกสารโบราณจีน:บันทึกเกี่ยวกับอาณาจักรสนมแปดร้อยในพงศาวดารพม่าพงศาวดารราชวงศ์หยวน พงศาวดารราชวงศ์หยวนฉบับใหม่และเจ้าปู่จิ่ง. วารสารจีนศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 23(1):166.

ของพระนางจามเทวี⁷² หรือการที่พระธิดาเห็นถึงบุญบารมีของพระนางจามเทวีก็ปรากฏแสงสว่าง ทำให้พระนางจามเทวีทราบว่าเป็นที่ตรงนี้มีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่จึงได้สร้างเมือง บริเวณนั้น

ประเด็นที่3 อิทธิพลเครือข่ายแบบมาตุพงศ์ของพระนางจามเทวีในฐานะธิดาบุญธรรมของกษัตริย์ละโว้ซึ่งเป็นเมืองสำคัญของวัฒนธรรมทวารวดีถือเป็นการสร้างความชอบธรรมในการนำเข้าพระพุทธศาสนาเข้ามาในอาณาจักรหริภุญไชย เนื่องจากช่วงเวลาร่วมสมัยกับพระนางจามเทวีอาณาจักรละโว้ถือเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาหลักถัดจากเก่า⁷³ โดยจากการศึกษาดำเนินการที่กล่าวถึงพระตัวตนของพระนางจามเทวีทั้งฝ่ายบ้านและฝ่ายเมืองกล่าวตรงกันว่าพระนางจามเทวีเป็นคนท้องถิ่นที่เป็นลูกบุญธรรมของเจ้าเมืองละโว้

2.4 อาณาจักรล้านนาในยุคสร้างบ้านแปงเมืองสมัยราชวงศ์มังราย

2.4.1 การก่อตั้งอาณาจักรล้านนาโดยพญามังรายและการสืบต่ออาณาจักรโดยกษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มาถึงพญาผายู

พญามังราย กษัตริย์แห่งราชวงศ์ลาวจากที่มีศูนย์กลางการปกครองอยู่บริเวณลุ่มน้ำกก อาณาจักรหริภุญไชยนครเงินยาง ได้ขยายเมืองลงมายังพื้นที่ลุ่มน้ำปิง ซึ่งมีจุดประสงค์ในการที่จะยึดครองแคว้นหริภุญไชย เนื่องจากเป็นรัฐที่มีความเจริญด้านการค้าขายตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า

“...พญามังรายได้ยินว่าเมืองหริภุญไชยสมรทินันท์ ลวดบังเกิดโลกจิตมกโคไร ได้มาเปนเมืองตน จึงจากบด้วยเสนาทั้งหลายว่า เราได้ยินขรว่าว่าเมืองหริภุญไชยสมรทินันท์ ดินนักว่าเมืองเราว่าอัน ฉันใดจักได้มาเป็นเมืองเรา หื้อท่านทั้งหลายพิจารณาดู...”⁷⁴

พญามังรายมีความคิดจะผนวกแคว้นหริภุญไชยเป็นส่วนหนึ่งของตนให้ได้ พระองค์ใช้เวลาวางแผนถึง 19 ปีว่าจะสามารถผนวกอาณาจักรหริภุญไชยได้สำเร็จ ซึ่งสาเหตุที่ทำให้พญามังรายต้องการผนวกอาณาจักรหริภุญไชย เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรโยนกเชียงแสนให้ได้ นั้น เป็นผลมาจากการที่อาณาจักรหริภุญไชยมีการค้าขายกับจีน และอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่สามารถค้าขายกับจีนได้ดีกว่าอาณาจักรของพระองค์ จึงมีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจกว่า

⁷²พระโพธิ์รังสี. พระญาณวิจิตร (สิทธิ โจนานนท์); พระปริยัติธรรมธาดา. (2555). เล่มเดิม. หน้า 45.

⁷³พระสุภานุวงศ์ ตปสีโล และคณะ. (2559). ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมในสมัยลพบุรี. หน้า 82.

⁷⁴คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 14.

อาณาจักรของพระองค์ ในเอกสารจีนระบุว่า แคว้นหนี่วหวังกั๋ว (แคว้นกษัตริย์หญิง) อยู่ห่างจากทางใต้ชายแดนพม่าออกไปเป็นระยะทางสามสิบกกว่าวัน แคว้นดังกล่าวห่างจากสวนโจวสิบวัน มักทำการค้ากับราษฎรสวนโจว⁷⁵ ซึ่งสวนโจวเป็นหัวเมืองแถบหลังหนาน (มณฑลกว๋างตุ้ง กวางสี ไปจนถึงตอนบนของเวียดนามเหนือในปัจจุบัน) ตั้งขึ้นในสมัยราชวงศ์สุย สมัยราชวงศ์ถังเคยเปลี่ยนชื่อเป็นหนานเต๋อโจว เต๋อโจว และกลับมาใช้ชื่อสวนโจวดังเดิมจนถึงราชวงศ์หมิง ใน ค.ศ. 1036 หรือ พ.ศ. 1579 ราชวงศ์ลี่แห่งเวียดนามเปลี่ยนชื่อเป็นอ้ออันโจว ปัจจุบันอยู่บริเวณเมืองวิญ เมืองหลักของเหงะตีญ (ต่อมาแยกเป็นจังหวัดเหงะอานและจังหวัดท่าตีญ) ประเทศเวียดนาม⁷⁶ เมื่อพญามังรายสามารถผนวกเมืองอาณาจักรหริภุญไชยเป็นส่วนหนึ่งได้แล้ว พระองค์ก็ทรงสร้างเมืองเพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครองใหม่ โดยสร้างเวียงกุมกามขึ้นเพื่อเป็นเมืองราชธานี ซึ่งอยู่บริเวณทางด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง (ปัจจุบันคืออำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่) ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า

“...ถึงปลีรวายเส็ด สกราชได้ ๖๔๘ เจ้าพญามังรายย้ายมาสร้างเวียงกุมกาม
หื้อขุดคูเวียงทั้งสี่ด้าน ไผเอาน้ำแม่ระมิงเข้าใส่ คือลำเวียงรอดทุกเบื่อง
ตั้งบ้านเรือนมากนัก เจ้ามังรายสร้างครุ้มวังราชมนเทียรแผ่บ้านออกหื้อกว้าง
ตั้งเรือนอยู่ บ้านนั้น ได้ชื่อว่าบ้านใหม่ ต่อทำบัดนี้แล...”⁷⁷

การย้ายมาสร้างเวียงกุมกาม โดม ไกรปรกรณ์ กล่าวไว้ว่าเหตุที่พญามังรายให้สร้างเวียงกุมกามเนื่องจากพระองค์ไม่พอใจที่จะให้เมืองหริภุญไชยเป็นเมืองหลวงของล้านนา ซึ่งมาจากการที่ตัวเมืองหริภุญไชยมีอายุมากกว่า 500 ปี มีวัดและสิ่งก่อสร้างอยู่เต็มพื้นที่แล้วมาสามารถขยายเมืองได้อีก⁷⁸ อย่างไรก็ตามเวียงกุมกามก็เป็นราชธานีได้เพียงเวลาไม่นาน ในปี 1839 พญามังรายก็มีดำริให้สร้างเมืองใหม่ขึ้นบริเวณเชิงดอยสุเทพ ด้วยเห็นว่ามีชัยภูมิที่ดีกว่าเวียงกุมกาม โดยมีชัยภูมิที่ดีถึง 7 ประการ

“...อัน ๑ ได้ยินสืบมาแต่ก่อนว่ากวางเผือกสองตัวแม่ลูก ลูกแต่ป่าใหญ่หนนเนหือมาอยู่ไชย
ภูมินี้ คนทั้งหลายยอมมาจะทำบูชา เป็นไชยมังคละ เป็นปฐมะก่อนแล

⁷⁵กนกพร นุ่มทอง. (2563,ม.ค.-มิ.ย.). เล่มเดิม. หน้า 166.

⁷⁶แหล่งเดิม.

⁷⁷คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 26.

⁷⁸โดม ไกรปรกรณ์. (2564). ประวัติศาสตร์ล้านนา : จากยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงยุคอาณาจักรนคสมัย ตำนานเรียน
รายวิชา ปศ 314 ประวัติศาสตร์ล้านนา. หน้า 69.

อัน ๑ ว่าฟานเผือก 2 ตัวแม่ลูกมาอยู่ไชยภูมินี้รบหมา หมาทั้งหลายพ่ายหนี บ่อาจจักจ้งได้
สักตัว เปน ไชยมังคละ ถ้วนสอง

อัน ๑ เราทั้งหลายได้หันหนุเผือกกับบริวาร ๔ ตัวออกมาแต่ไชยภูมิที่นี้ เป็นชัยมังคละ อัน
ถ้วนสาม

อัน ๑ ภูมิฐานเราจักตั้งเวียงนี้สูงตกหลังมาวันอันออก เป็นไชยมังคละ อันถ้วน ๔

อัน ๑ อยู่ที่นี่ หันน้ำตกแต่อุจจนูปัพพตะดอยสุเทพ ไหลลงมาเป็นน้ำ ไหลขึ้นไพนหนเหนือ
แล้วไหลกระหวัดไพนออก แล้วไหลไฟใต้ แล้วไหลไฟตกเกี่ยวเวียงกุมกาม แม่น้ำนี้เป็น
นครคุณเกี่ยวหวัดเมือง อันเป็นไชยมังคละถ้วน ๕ แม่น้ำอันนี้ไหลแต่ดอยลงมาที่ขุนน้ำ
ได้ชื่อว่าแม่ช่า ไหลลงเมื่อวันออกแล้วไหลไฟใต้เทียบข้างแม่พิง ได้ชื่อว่าแม่โทร ต่อทำ
บัดนี้แล

อัน ๑ หนองใหญ่มีวันออกช่วยเหนือแห่งไชยภูมิได้ชื่อว่า อีสานเนน สรา นรปุชา ว่าเป็นหนอง
ใหญ่มีหน่อีสาน ทำพญาต่างประเทศจักมาบูชาสักการะมากนัก เป็นไชยมังคละถ้วน ๖

อัน ๑ แม่ระมิง ไหลมาแต่มหาสระ อันพระพุทเจ้าเมื่อยังธอรมาน ได้มาอาบในอ่างสง
ไหลออกมาเป็นขุนน้ำแม่ระมิงพายวันออกด้วย เป็นชัยมังคละถ้วน ๗ แล...”⁷⁹

พญามังรายมีความตั้งใจให้เมืองเชียงใหม่ที่พระองค์สร้างขึ้นเป็นศูนย์กลางแห่งใหม่ ทรง
ย้ายศูนย์กลางอาณาจักรจากลุ่มน้ำกกลงมายังลุ่มน้ำปิง แต่ประชากรเป็นซึ่งถือกำลังสำคัญของ
อาณาจักรยังตั้งถิ่นฐานบริเวณเมืองใหม่อยู่อย่างเบาบาง ดังนั้นพญามังรายจึงจำเป็นต้องทำ
สงครามแย่งชิงกำลังพลเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับอาณาจักร โดยในหลักฐานได้กล่าวถึงกลุ่ม
คนที่พญามังรายนำเข้ามาไว้ในเมืองเชียงใหม่ช่วงแรกดังพอจะสรุปได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มคนที่พญามังรายรวบรวมจากการขยายเมืองลงใต้มายังลุ่มน้ำปิงซึ่งน่าจะ
เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของเมืองใหม่ซึ่ง บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์ กล่าวไว้ว่า กลุ่มเมืองที่พญามังราย
รวบรวมในลุ่มน้ำปิงน่าจะเป็นเพียงหมู่บ้านลัวะที่มีขนาดใหญ่ ดังนั้นพญามังรายจึงเป็นผู้นำคน
แรกในยุคประวัติศาสตร์ของพวกเขาที่จะกลุ่มใหญ่ที่สุดในบริเวณลุ่มน้ำกก และการรวมตัวของกลุ่ม

⁷⁹ คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 34-35.

พวกลัษะดังกล่าวนี้ก็มีผลทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวนี้สามารถเข้ามามีบทบาททางการเมืองในเขตภาคเหนือตอนบน⁸⁰

กลุ่มที่ 2 กลุ่มชาวมอญหงสาวดี ที่มาพร้อมกับนางปายโคหลังจากที่พญามังรายไปตีหงสาวดีได้ในพ.ศ.1830 โดยพญามังรายให้ตั้งชุมชนอยู่ที่บริเวณวัดกานโถม ในเวียงกุมกามในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า

“... เจ้าพญาหงสาวดีที่ชื่อสุตตโสภนราชะได้ยินคำนั้น จำเพิงว่า คูบหื้อลูกรัก นายพายโคแก่ทำว้านนาอันมีเตชะบ่ควรแล เพิงคูหื้อด้วยสวัสดี คัจักเป็น ไพรตรีสินทติดต่อเป็นราชชวงสาเผ่าพันธุ์สืบราชปเวณไฟเมื่อหน้าต่อชั้วลูก ชั้วหลาน บ่หรีชะแล้วอัน แล้วพญาหงสาแต่งเครื่องงำผ้าผ่อนประหนิม อารภณ์ทั้งมวลควรแก่วิวาห์ หื้อแก่ลูกตน บ่เท่านั้น ก็หื้อช้าง มล้า ช้างยง ช้างชาย ฟุ่น ๕๐๐ ครัว เพื่อหื้อลูกรักตนนางพายโคได้ใช้สอย...”⁸¹

กลุ่มที่ 3 คือกลุ่มคนที่พญามังรายเทศรวลงมาอยู่ในเมือง โดยโปรดฯ ให้อยู่อาศัยตามสถานที่ต่าง ๆ ภายในเมืองเชียงใหม่ โดยพญามังรายได้ทรงเลือกวิธีการขยายพระราชอำนาจโดยการทำสงครามแย่งชิงประชากร เพราะเหตุว่า พระองค์ต้องการรวบรวมกำลังคนให้ได้มากที่สุด และวิธีการที่จะทำให้ได้กำลังคนมากที่สุดคือการทำสงคราม เนื่องจากในช่วงเวลานั้นมีประชากรอยู่อย่างเบาบาง แรงงานหรือกำลังคนจึงเป็นสิ่งสำคัญ แต่เนื่องด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ของภาคเหนือตอนบนมีลักษณะเป็นที่ราบระหว่างหุบเขา ส่งผลให้เกิดการกระจายตัวของประชากรทำให้แต่ละหัวเมืองมีความหวงแหนประชากรของตนเป็นอย่างมาก สภาพเช่นนี้สร้สวัสดิ์ อ่องสกุลมองว่าทำให้กษัตริย์ล้านนามีขอบเขตอำนาจในการควบคุมไพร่เฉพาะบริเวณเมืองราชธานีเท่านั้น⁸² ดังนั้นนอกจากพญามังรายจะใช้วิธีการรบเพื่อรวบรวมกำลังคนแล้ว พระองค์ยังใช้กฎหมาย จาริตประเพณี ศาสนา เพื่อดึงกลุ่มประชากรลัษะที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงให้ย้ายถิ่นฐานลงมายังพื้นที่เมืองเชียงใหม่ที่พระองค์สร้างขึ้น จึงเกิดเป็นคำเรียกคนที่อาศัยอยู่ในเมืองเชียงใหม่ว่า “คนเมือง” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การใช้คำว่าคนเมืองเรียกแทนคนล้านนา เป็นความพยายามในการผสมกลม ชาติพันธุ์ ต่าง ๆ ให้กลายเป็นพลเมืองของอาณาจักร โดยคนเมืองจะมีสิทธิและการคุ้มครองตามกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันการยอมรับวัฒนธรรมของชาวลัษะก็เป็นแรงจูงใจสำคัญให้เกิดการย้ายถิ่นฐานจากพื้นที่สูงลงมาสู่ที่ต่ำ

⁸⁰บุญวรรณ วิริยะชัยวงศ์. (2539). เล่มเดิม. หน้า 57.

⁸¹คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 28.

⁸²สร้สวัสดิ์ อ่องสกุล. (2561). เล่มเดิม. หน้า 199.

ความพยายามในการรวบรวมคนจากหลากหลายชาติพันธุ์ของพญามังรายทำให้สังคมล้านนาเป็นสังคมที่มีระบบความเชื่อ ระบบการเมือง ระบบกฎหมาย และจารีตประเพณีต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง เป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคม และองค์ประกอบเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการกำหนดฐานะและบทบาทของผู้หญิงในสังคม นับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับสังคม จนถึงระดับรัฐ โดยระดับครอบครัวนั้นผู้หญิงจะอยู่ในฐานะ ธิดา ภรรยา และมารดา มีบทบาทหลักในครอบครัว ส่วนในระดับสังคมจนถึงระดับรัฐนั้นผู้หญิงต้องมีหน้าที่คล้อยตามบุรุษอยู่เสมอ ซึ่งคล้ายกับผู้หญิงในสังคมลุ่มน้ำเจ้าพระยาและสังคมอื่น ๆ แต่เนื่องจากสังคมล้านนามีลักษณะเฉพาะของตนในเรื่องจารีตประเพณี ซึ่งหล่อหลอมให้ผู้หญิงล้านนามีลักษณะเฉพาะบางประการที่ต่างจากผู้หญิงในสังคมลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยในระดับครอบครัวจารีตประเพณีได้กำหนดให้ผู้หญิงสามัญชนมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมผีปู่ย่า ทำให้ผู้หญิงมีความสำคัญต่อครอบครัวในด้านพิธีกรรมดังกล่าว ซึ่งเชื่อมโยงกับการรักษาความสืบเนื่องในหมู่เครือญาติและรักษาผลประโยชน์ของครอบครัว ฐานะของผู้หญิงจึงเป็นที่ยอมรับจากครอบครัว จากสังคมจนถึงรัฐ เห็นได้จากข้อความในกฎหมาย ที่ได้บัญญัติสิทธิผู้หญิงในบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับในสิทธิดังกล่าว เช่น ทายาทหญิงจะได้รับการแบ่งมรดกมากกว่าทายาทชาย ผู้หญิงจะได้รับมรดกมากกว่าบุรุษหากมีการหย่าร้างกัน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้กล่าวได้ว่าผู้หญิงล้านนาชนชั้นสามัญชนในสมัยราชวงศ์มังรายตั้งแต่ พญามังราย – พญาผายู (พ.ศ. 1839-1898) มีบทบาทและสถานภาพในครอบครัวอย่างเห็นได้ชัด อันเป็นผลมาจากการวางโครงสร้างทางสังคมที่ผสมผสานวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่มีการจัดโครงสร้างครอบครัวและเครือญาติแบบมาตุพงศ์

พญาแสนพู (พ.ศ. 1868 – 1877) พระองค์แต่งตั้งให้ท้าวคำฟู ซึ่งเป็นพระราชโอรสไปครองเมืองเชียงใหม่ ส่วนพระองค์ยังคงประทับอยู่ที่เชียงรายได้ ใน พ.ศ. 1870 ได้สร้างเมืองเชียงแสนในบริเวณเมืองเงินยาง มีเป้าหมายเพื่อป้องกันศึกด้านเหนือ เพราะเชียงแสนตั้งริมแม่น้ำโขง และใช้แม่น้ำโขงเป็นคูเมืองธรรมชาติ หลังจากสร้างเชียงแสนแล้ว พญาแสนพูประทับที่เมืองเชียงรายได้ตลอดรัชสมัย

หลังจากพญาแสนพูสวรรคตพญาคำฟูพระราชโอรสของพระองค์ได้ครองราชย์ต่อ (พ.ศ. 1877 – 1879) พญาคำฟูโปรดฯ ที่จะประทับที่เมืองเชียงแสนเนื่องจากในขณะนั้นมีความสำคัญในฐานะเมืองศูนย์กลางอาณาจักร ส่วนเมืองเชียงใหม่ทรงแต่งตั้งให้ท้าวผายู ปกครองแทนอาณาจักรล้านนาในสมัยนี้มีความเข้มแข็งมาก เห็นได้จากนโยบายขยายอาณาเขตไปทางตะวันออก โดยเริ่มทำสงครามกับพะเยา สามารถยึดเมืองพะเยาได้ เมืองพะเยาจึงถูกผนวกเข้าเป็น

ส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา นับแต่นั้นมา หลังจากยึดพะเยาได้แล้ว พญาคำฟูขยายอำนาจไปยังเมืองแพร่แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

หลังจากที่พญาคำฟูสวรรคต เสนาอำมาตย์ทั้งหลายอภิเษกทำวมาญูขึ้นเป็นกษัตริย์ล้านนา (พ.ศ.1879 – 1898) พญาผายูไม่เสด็จไปประทับที่เมืองเชียงใหม่ ทรงประทับที่เชียงใหม่ซึ่งเหตุที่ย้ายที่ประทับลงมาเชียงใหม่ อาจเป็นเพราะเขตทางตอนบนมีความมั่นคง โดยสามารถสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นปราการป้องกันศึกฮ่อได้อย่างเข้มแข็ง และสามารถผนวกพะเยาได้ ขณะเดียวกัน พญาผายูทรงสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเชียงใหม่ในเขตลุ่มน้ำกก โดยการอภิเษกกับพระนางจิตราเทวี ราชธิดาของเจ้าเมืองเชียงใหม่ของ นอกจากนี้พญาผายูทรงสร้างวัดลีเชียงใหม่ (วัดพระสิงห์) ให้เป็นวัดสำคัญของเชียงใหม่อีกด้วย

2.4.2 ลักษณะทางสังคมของคนในอาณาจักรล้านนา

2.4.2.1 ความเชื่อและศาสนาสู่การสร้างระบบศักดินาในการควบคุมกำลังคน

ราวพุทธศตวรรษที่ 15 ชนชั้นปกครองล้านนาได้สถาปนาระบบศักดินาของตนเองขึ้นบนพื้นฐานของอารยธรรมพระพุทธศาสนาซึ่งถือเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมในการปกครอง เนื่องจากความคิดทางพระพุทธศาสนานี้เป็นแนวคิดที่มีความสากลกว่าแนวคิดเรื่องการนับถือผี ทำให้แนวคิดทางพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนอำนาจของชนชั้นปกครอง โดยชนชั้นปกครองได้สร้างมายาคติเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่มีบทบาทและสำคัญมากกว่าผีอารักษ์เมืองต่าง ๆ เห็นได้จากการสถาปนาพื้นที่ทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่เดิมของผีอารักษ์ เช่น บริเวณดอยสุเทพ ซึ่งเป็นพื้นที่ของอารักษ์เมืองเชียงใหม่ ถูกแทนที่ด้วยการสร้างพระธาตุดอยสุเทพ หรือบริเวณดอยคำ ซึ่งเป็นพื้นที่เดิมของปู่แสะ ย่าแสะ ผีอารักษ์ของชาวลัวะถูกแทนที่ด้วยการสร้างพระธาตุดอยคำ เป็นต้น การที่ความคิดทางพระพุทธศาสนาสามารถเข้ามามีอิทธิพลเหนือผีท้องถิ่นได้นั้น อานันท์ กาญจนพันธุ์ กล่าวว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้อธิบายเฉพาะเรื่องที่ช่วยในกิจการทางโลก เช่น เรื่องการเพาะปลูก หรือบันดาลให้พืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ดีเท่านั้น แต่พุทธศาสนายังสามารถอธิบายเรื่องราวทางธรรมที่ซับซ้อนกว่า โดยอธิบายได้ทั้งโลกนี้ โลกหน้า และกฎแห่งกรรม ซึ่งชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างฐานะของบุคคล เป็นผลมาจากการสั่งสมบุญกุศลมาจากชาติปางก่อน ความคิดเช่นนี้เองทำให้สถาบันกษัตริย์มีความชอบธรรมในการปกครอง และมีอิทธิฤทธิ์ที่จะได้รับผลประโยชน์จากแรงงานอื่นในฐานะผู้มีบุญญาธิการ ในขณะที่ผู้มีฐานะต่ำนั้นเป็นผู้มีกรรมจึงทำให้ต้องแบกรับหน้าที่ของตนไป ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาได้

เข้ามามีส่วนร่วมในการสถาปนาระบบศักดินาในล้านนา ช่วยให้เจ้าศักดินาไม่ได้พึ่งเพียงกำลังทหารเพียงอย่างเดียว⁸³

ระบบศักดินาที่พัฒนาขึ้นมาในสังคมล้านนาซึ่งเป็นสังคมเมืองขนาดใหญ่กว่าสังคมในระดับเครือญาตินั้น ทำให้การควบคุมแรงงานทาสโดยตรงนั้นทำได้ยาก ดังนั้นกษัตริย์นอกจากจะอาศัยแนวคิดทางศาสนาในการควบคุมแล้ว ยังต้องกระจายอำนาจในการควบคุมแรงงานเหล่านี้ให้กับสถาบันอื่นที่สนับสนุนอำนาจของตน ทั้งสถาบันทางการเมืองและสถาบันทางศาสนา เช่น ในสมัยพญามังรายเมื่อสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางอาณาจักรล้านนาแล้วนั้นได้แบ่งอำนาจในการครอบครองที่ดินให้กับหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ โดยโปรดฯ ให้พระราชโอรสต่าง ๆ ของพระองค์แยกกันไปปกครองเมืองลูกหลวง เรื่อยมาจนถึงสมัยพระเจ้าติโลกราชได้ยกเลิกระบบเมืองลูกหลวงไป โดยพระองค์โปรดฯ ให้ขุนนางไปครองเมืองลูกหลวงในอดีตแทนพระราชวงศ์ต่าง ๆ ซึ่งการให้กลุ่มขุนนางไปครองเมืองต่าง ๆ นี้ไม่ได้เป็นกรรมสิทธิ์ถาวร แต่เป็นการบำเหน็จความชอบส่วนบุคคล กษัตริย์สามารถเรียกคืนหรือย้ายให้ไปปกครองเมืองอื่นได้

ภายใต้ยุคศักดินาของล้านนานั้นมิได้มีเพียงสังคมของเจ้าราชวงศ์และขุนนางเท่านั้นยังประกอบไปด้วยสังคมของชาวนาที่รวมกันอยู่เป็นชุมชนหมู่บ้านหน่วยย่อย ๆ กระจายตัวอยู่ทั่วไป สังคมชาวนาเหล่านี้คือชุมชนที่มีลักษณะทางสังคมแบบเครือญาติที่พยายามแยกออกจากเมืองเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกสังคมเมืองขูดรีดผลประโยชน์จากการเกณฑ์แรงงาน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการที่มีผู้คนใช้แรงงานทำการผลิตบนที่ดิน แต่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินโดยตรง มีเพียงสิทธิในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ซึ่งเกิดจากแรงงานของตนจากที่ดินเหล่านี้เท่านั้น โดยสังคมเมืองอ้างอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนาสร้างความปลอดภัยในการบังคับการผลิต การเกณฑ์แรงงาน และเก็บเกี่ยวผลผลิตส่วนเกินจากสังคมชาวนา

สังคมชาวนานั้นต่างจากสังคมเมืองในยุคศักดินาตรงที่มีความอิสระและพึ่งตนเองได้ในทางด้านการผลิตอีกครั้งยังสามารถรักษาความเป็นชุมชนอยู่ได้แม้ปราศจากสังคมเมืองหรือรัฐทางการเมือง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าสังคมล้านนาในพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21 เป็นสังคมพลังน้ำ แต่การสร้างและรักษา ระบบชลประทานไม่ได้อาศัยรัฐเป็นหลักเพราะส่วนใหญ่เป็นระบบที่มี

⁸³ อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2560). ประวัติศาสตร์สังคมล้านนา : ความเคลื่อนไหวของชีวิตและวัฒนธรรม

ขนาดเล็ก ที่จัดสร้างและบริหารกันเองภายในสังคมชาวนาและหมู่บ้านได้ แตกต่างจากลักษณะระบบการผลิตแบบเอเชีย ที่ในระบบการผลิตเช่นนี้จะมีการรวมศูนย์กลางการผลิตที่กษัตริย์ผู้มีอำนาจเด็ดขาดเพราะสามารถควบคุมกลไกในการจัดการชลประทานได้ ทำให้สังคมพลังน้ำต่างจากสังคมศักดินา ที่มีการกระจายอำนาจไปตามขุนนางศักดินาต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่าสังคมพลังน้ำกับสังคมศักดินานั้นเป็นโครงสร้างทางการเมืองที่ตรงกันข้าม แต่ในกรณีของล้านนา อานัน กาญจนพันธุ์ได้กล่าวว่า สังคมล้านนาได้มีการรวมระบบทั้งสองเข้าด้วยกัน ทำให้ลักษณะทางสังคมศักดินาของล้านนานั้นกษัตริย์ไม่ได้มีอำนาจเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียว คณะสงฆ์ผู้มีการมสิทธิ์ในที่ดินจนเป็นเจ้าของที่ดิน ก็มีอิทธิพลสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกษัตริย์ได้ เช่น ในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกนซึ่งนอกรีตไปสนใจด้านไสยศาสตร์มากกว่าพระพุทธศาสนาทำให้พระสงฆ์สนับสนุนพระเจ้าติโลกราชขึ้นชิงราชบัลลังก์และเมื่อครองราชย์แล้วพระเจ้าติโลกราช ก็หันมาทำบุญใน พระพุทธศาสนาอย่างมากมาย นอกจากคณะสงฆ์แล้วขุนนางท้องถิ่นเองก็มีอำนาจมากจากการกินเมืองดังปรากฏในระยะปลายราชวงศ์มังราย ที่กลุ่มขุนนางได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการแต่งตั้งกษัตริย์ เนื่องจากมีการแย่งชิงบัลลังก์ในหมู่ราชวงศ์จึงต้องอาศัยกำลังสนับสนุนจากขุนนางซึ่งเริ่มตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชผู้ได้รับการสนับสนุนจากพระสงฆ์และขุนนาง⁸⁴

2.5 บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงในยุคแรกเริ่ม : ข้อมูลจากเอกสารประเภทตำนานฝ่ายวัดและตำนานฝ่ายเมือง

2.5.2.1 นางอ้วมิ่งเวียงไชย

นางอ้วมิ่งเวียงไชย เป็นราชธิดาของพญาฟ้าผู้ปกครองเมืองเชียงเวือง พระนางอภิเษกกับพญามังรายที่เมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน หลังจากนั้นเมื่อ พญามังรายได้ผนวกเมืองหิรัญไชยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรโยนกแล้ว พระนางก็ตามเสด็จพญามังรายจากเมืองเชียงแสนมาอยู่ที่เมืองเวียงกุมกามด้วย พญามังราย และนางอ้วมิ่งเวียงชัย มีโอรสด้วยกัน 3 พระองค์ คือ ขุนเครื่อง ขุนคราม และขุนเครือ ต่อมาเมื่อพญามังรายยกกองทัพไปตีเมืองหงสาวดี กษัตริย์ของหงสาวดีในขณะนั้นทราบข่าวกองทัพของพญามังราย มีความยิ่งใหญ่และน่าเกรงขามก็เกิดความหวั่นกลัว จึงได้นำบรรณาการมาถวายขอเป็นพระราชไมตรี และในครั้งนั้นกษัตริย์หงสาวดีก็ได้ถวายราชธิดาของพระองค์ชื่อว่า “นางปายโค” เพื่อเป็นราชเทวีของพญามังราย พญามังรายก็รับเอานางปายโคมาเป็นมเหสีอีกองค์หนึ่ง เมื่อนางอ้วมิ่งเวียงไชย ทราบข่าวว่า

⁸⁴ อานัน กาญจนพันธุ์. (2560). เล่มเดิม. หน้า 62-67.

พญามังรายได้รับเอานางปายโคเป็นเทวีมีเหลืออีกองค์หนึ่ง ก็ทรงเสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากครั้งหนึ่งพญามังรายเคยสาบานว่าจะมีพระมเหสีเพียงพระองค์เดียว พระนางจึงสละฐานันดรศักดิ์ ออกบวชเป็นชี และสันนิษฐานว่าพระนางสิ้นพระชนม์ขณะที่บวชเป็นแม่ชีอยู่ที่วัด ชาวล้านนาเชื่อว่า การที่พญามังรายสวรรคตโดยการต้องอสุนีบาตนั้นเป็นคำสาปของพระนางอวมิ่งเวียงไชย

2.5.2.2 นางปายโค

นางปายโค เป็นราชธิดาของกษัตริย์เมืองหงสาวดีที่ ถูกถวายเป็นราชบรรณาการให้กับพญามังรายเพื่อผูกไมตรีสวามิภักดิ์ต่อพญามังราย อีกทั้งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ระหว่างเมืองหงสาวดีและเมืองโยนกนาคนครยังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับ 700 ปีว่า

“...เมื่อนั้น พญาหงสาวดีตนชื่อสุดโตงมะ รู้ข่าวว่าพญามังรายมาตั้งทัพอยู่ในแคว้นแดนเมืองแห่งตน มีความสะท้านอย่างกลัวหว่นไหวถูกชะหลุกมีมากนัก จึงใช้อามาจผู้ฉลาดรู้สืบคำเมือง เอาราชบรรณาการของฝาก ออกมาต้อนรับถวายพญามังราย แล้วถามข่าวว่ากิจจสุขทุกข์สัพพสวัสดิ์ชู้อันแล้วอามาจผู้ใช้ไหว้วว่า เจ้าพญาหงสาใช้ผู้เข้ามาไหว้เจ้าเหนือหัวว่า เจ้าล้านนาตนมีอานุภาพมาเถิงในบ้านเมืองแห่งผู้ข้าทั้งหลาย มีประโยชน์ะใคร่ได้อันใดในเมืองแห่งผู้ข้าทั้งหลาย ข้าทั้งหลายก็จักหื้อตามอันมักแห่งเจ้าท้าวล้านนาชู้เยื้องชะแล ว่าอัน พญามังรายตอบคำอามาจว่า เรามานี้ดีเท่าใคร่เห็นเมืองหงสา แลมักใคร่มีฉันทะเสนาหาไมตรีกับด้วยพญาเจ้าแห่งสุแล ผิดว่าเจ้าเมืองหงสาจักหื้อเยื้องใดเยื้อง ๑ แก่เราแท้ ดังอัน อันอื่นเราคืบเอาแล เราเท่าใคร่ได้ของอันรักเพ็งใจแล กล่าวหื้อเปนปัญหาแก่อามาจผู้ใช้นี้ อามาจผู้นั้นคืออามาลาเจ้ามังรายเมื่อไหว้เจ้าเหนือหัวแห่งตนนั้นแล พญาหงสาได้ยินคำอันนั้น จึงชู้มนุมนเสนาอามาจนักปราชญ์ป้อนพิตในโรงหลวง ล้วนนักปราชญ์ทั้งหลายไหว้พญาหงสาวว่า ปัญหาอันท้าวล้านนากล่าวมาว่าจักใคร่ได้อันเพ็งใจนั้น ชาตอันเพ็งใจแลรักนักกว่าอันเพ็งใจในโลกนี้ คดีเท่ามีแต่ราชบุตรดีอันเกิดแต่อกแห่งท้าวพญาทั้งหลายแล อันนี้รอยเจ้าล้านนาชู้ชู้ว่าวสารว่านางกุมารี คือ นางพวยโค อันเปนลูกรักอันเกิดแต่อกแห่งมหाराชเจ้า มีรูปโฉมโนมพรัตนณะอันงามล้วนถ้วนชู้อัน จึงแต่งเส็งมาบ้านเราเดิมเพื่อใคร่ได้นางพวยโคลูกรักแห่งมหाराชเจ้าเพ็งมีแล มหाराชเจ้าบ่หื้อลูกรัก

ตนแก่เจ้าล้านนา ผู้มีเตชอานุภาพ บ่ควรแล ว่าอันเจ้าพญาหงสาตนชื่อสุด
 ตโสมราชาจะได้ยินคำอันนั้น รำเพิงว่า คุบ่หื้อลูกรักนางพายโคแก่เจ้าทำว
 ล้านนาอันมีเตชะ บ่ควรแล เพิงคูหื้อด้วยสวัสดิ คัจักเปนไมตรีสนิทติดต่อก
 นราชวงสาเผ่าพันธุ์สืบราชปวงณีไพเมื่อหน้าต่อเท่าชั่วลูกชั่วหลาน บ่หนีชะแล
 ว่าอันแล้ว พญาหงสาแต่งเครื่องง้าฝ้าฝอนประหมอมอภรณ์ทั้งมวลควรแก่
 วิวาท หื้อแก่ลูกตน บ่เท่าแต่นั้น คหื้อช้าง มล้า ช้างยง ช้างชาย พุน 500 ครว
 เพื่อกุ่มนางมาหื้อลูกรักตน นางพายโคได้ใช้สอย แล้วค้นำเอานางกับยัสสปริ
 วารอันมากมาถวายแก่เจ้าพญามังรายนั้นแล เจ้าพญามังราย คันว่าได้นาง
 พายโคมาเป็นราชเทวีแห่งตนแล้ว คมีความชมชื่นยินดีมากนัก พญาทั้ง ๒ มา
 ชุ่มนุมนกันที่น้ำแม่อาสาที่นั่น คหื้อไพร่ไททั้งหลายอ้อมด้วยเข้า เหล้า ชื่นปลา
 อาหารทั้งหลาย แล้วคหื้อเหล่านมโหสรพ ๓ วัน ๓ คิน แล้วกะทำราชไมตรีสนิท
 ติดต่อกันเปน ทัพพมิตรบัวรวมวลชูอัน...”⁸⁵

การเข้ามาของนางพายโคพร้อมกับช่างฝีมือที่ติดตามมากกว่า 500 คนนั้น ได้สนองความ
 ปรารถนาของพญามังราย เนื่องจากพระองค์ต้องการลอบค้าสบประมาทของชาวหริภุญไชย
 ที่ว่า “ มังรายชนะเราแค่เพียงกองทัพแต่ถ้าไม่แพ้ทางด้านวัฒนธรรมอย่างสิ้นเชิง” ข้อความนี้แสดง
 ให้เห็นว่าในสายตาของชาวหริภุญไชยนั้น พญามังรายเป็นเพียงคนป่าเถื่อนที่มีแต่พลังกำลัง
 เมื่อตีลำพูนแตกแล้ว แทนที่พระองค์จะนำวัฒนธรรมของพระองค์มาสถาปนาให้กับผู้แพ้ แต่ในทาง
 กลับกันพระองค์กลับแย่งชิงวัฒนธรรมภูมิปัญญาและความเจริญของเมืองลำพูนทั้งหมดไปเป็น
 ของตนเอง ดังนั้นเมื่อพญามังรายมองไม่เห็นทางว่าจะพัฒนาอาณาจักรล้านนาให้มีอารยธรรม
 ทัดเทียมเมืองหริภุญไชยได้ จึงรับเอาวัฒนธรรมจากหงสาวดีที่มีความเจริญทัดเทียมกับหริภุญไชย
 มาสร้างเป็นวัฒนธรรมของตน และในการนี้จึงจำเป็นต้องเลื่อนฐานะของนางพายโค ขึ้นเป็น
 อัครมเหสีแทนพระมเหสีพระองค์เดิม เพ็ญสุภา สุขคตะ มองว่าการกระทำเช่นนี้ของพญามังราย
 แผงด้วยเหตุผลทางการเมืองโดยตรง⁸⁶

⁸⁵ คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 30.

⁸⁶ เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2555). อังมิ่งเวียงไทย - อสุบายโค รักสองต้องห้ามของพญามังราย. ในมติชนสุด

บทที่ 3

บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงล้านนาในสมัยรัฐรวมศูนย์อำนาจ พญากือนา-พญาแก้ว (พ.ศ.1929-พ.ศ.2068)

พญากือนา-พญาแก้ว (พ.ศ.1929-2068) สมัยรัฐรวมศูนย์อำนาจ จุดเปลี่ยนสำคัญในช่วงเวลานี้คือการรับพระพุทธศาสนาจากสุโขทัย มาสร้างสิทธิธรรมในการปกครองให้พระมหากษัตริย์ราชวงศ์มังราย ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการรวบผู้คนผ่านความศรัทธาให้อพยพจากที่สูงลงมาตั้งถิ่นฐานในเวียงเชียงใหม่ และเวียงบริวารอื่น ๆ ทำให้อาณาจักรมีขนาดใหญ่และอำนาจของพระมหากษัตริย์มีเสถียรภาพ ช่วงเวลานี้ได้ปรากฏบทบาททางการเมืองของสตรีชั้นสูงของล้านนาในฐานะพระราชมารดาของพระมหากษัตริย์อยู่หลายพระองค์ ซึ่งแต่ละพระองค์มีอำนาจทางการเมืองการปกครองไม่ต่างจากพระมหากษัตริย์

3.1 ความรุ่งเรืองทางศาสนาและการเมืองของอาณาจักรล้านนา สมัยพญากือนา – พญา ยอดเชียงราย

3.1.1 ความเข้มแข็งทางการเมืองและการสถาปนาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ในสมัย พญากือนา

หลังจากพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่และสถาปนาราชวงศ์มังรายปกครองพื้นที่แอ่งที่ราบลำพูน-เชียงใหม่ ขยายอาณาเขตครอบคลุมลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำเมย ไปจนถึง 32 พันนาในเขตทางตอนใต้ของจีนด้วยการทำสงครามขยายดินแดน และสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติโดยส่งพระโอรสไปปกครองเมืองสำคัญในลักษณะเมืองลูกหลวง อีกทั้งยังรับเอาจิตตาของเจ้าเมืองที่สวามิภักดิ์มาเป็นชายา ทำให้เมืองในปกครองของล้านนา มีอาณาเขตกว้างไกล แต่อย่างไรก็ตาม หลังจากสมัยพญามังราย บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์ ได้กล่าวว่าอำนาจและความมั่นคงของสถาบันกษัตริย์ไม่มั่นคงมากนัก เนื่องจากกษัตริย์ไม่สามารถควบคุมกลุ่มเจ้านายที่ส่งไปปกครองเมืองต่าง ๆ ได้แม้ว่าจะพยายามใช้นโยบายที่ให้เจ้านายคานอำนาจกันเอง⁸⁷ สอดคล้องกับโตม ไกรปกรณ์ ได้กล่าวว่า เมื่อพญามังรายสวรรคตแล้วได้เกิดการแย่งชิงอำนาจกันระหว่างเชื้อสายมังรายเพื่อครอบครองเมืองเชียงใหม่⁸⁸ จากความขัดแย้งดังกล่าวทำให้กษัตริย์หลังจากพญามังรายเลือกไปประทับที่เมืองเชียงราย ทิ้งให้เมืองเชียงใหม่กลายเป็นเวียงอุปราชา หรือเมือง

⁸⁷บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์. (2539). กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1800-2030. หน้า 80.

⁸⁸โตม ไกรปกรณ์. (2564). เสริมเติม. หน้า 73.

ลูกหลวงของเชียงใหม่เท่านั้น ซึ่งจากสภาวการณ์ดังกล่าว บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์ กล่าวว่ารัฐ
 ล้านนายังไม่ถือว่าเป็นรัฐรวมศูนย์อำนาจอย่างแท้จริง⁸⁹

ความพยายามในการสร้างรัฐรวมศูนย์อำนาจของอาณาจักรล้านนาเริ่มพัฒนาขึ้นอีกครั้ง
 ในสมัยพญาเกือนา (พ.ศ.1898-1928) จนถึงพญาแก้ว (พ.ศ.2038-2068) และเด่นชัดที่สุดในสมัย
 พระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.2030) นับเป็นสมัยที่อาณาจักรล้านนามีเสถียรภาพสูงสุด สามารถขยาย
 อิทธิพลเข้าครอบครองดินทางตอนเหนือ เช่น เชียงตุง เมืองนาย เมืองสีบ่อ เมืองยอง และเชียงรุ่ง
 ในสิบสองปันนา ตลอดจนเมืองหลวงพระบางในอาณาจักรลาวได้

ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่สังคมล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองเรียกได้ว่าเป็นยุคทองของอาณาจักร
 เป็นผลมาจากตอบสนองต่อการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเมืองเชียงใหม่ทำหน้าที่เป็น
 ศูนย์กลางรัฐตอนในทำหน้าที่รวบรวมสินค้าให้กับอยุธยาและหงสาวดี ทำให้เศรษฐกิจของล้านนา
 ขยายตัวเป็นอย่างมาก⁹⁰ นอกจากนี้การที่พญาเกือนาเชิญพระสุมนเถระจากสุโขทัยมายังล้านนา
 และการส่งเสริมพระพุทธศาสนาทัฬหีวงศ์นิกายรามัญให้ตั้งมั่นในอาณาจักร ทำให้อำนาจ
 ของพระมหากษัตริย์มีความเข้มแข็งขึ้น มีการรับแนวคิดธรรมราชาและคติสมเด็จพระจักรพรรดิ
 ราชย์ที่เน้นความยิ่งใหญ่เหนือกว่าราชาทั้งปวงมาใช้ในการปกครอง ส่งผลให้เกิดการขยายอำนาจ
 เข้าครอบครองดินแดนอื่นเพื่อสถาปนาความเป็น “เอกราช” สร้างความยิ่งใหญ่ให้กับอาณาจักร

สมัยของพญาเกือนาได้นำพุทธศาสนานิกายเถรวาททัฬหีวงศ์สายรามัญ ทรงนิมนต์
 พระสุมนเถระ พระสองฝ่ายอรัญวาสีจากเมืองสุโขทัยมาประทับที่เมืองเชียงใหม่ในพ.ศ. 1912
 เนื่องจากพระองค์มีความศรัทธาในพระสุมนเถระ เป็นอย่างมากด้วยเห็นว่าท่านเป็นพระสงฆ์ฝ่าย
 อรัญวาสีที่มีความรอบรู้ในพระพุทธานุภาพกระทำสังฆกรรมได้ถูกต้องตาม พระวินัยบัญญัติ
 พระองค์จึงมีพระประสงค์ให้อาราธนาพระสุมนเถระ มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาทัฬหีวงศ์
 สายรามัญ ที่เมืองเชียงใหม่ในครั้งนี้จึงโปรดฯ ให้พระพื้นเมืองในล้านนาเข้าทำพิธีอุปสมบทใหม่กับ
 พระสุมนเถระ จำนวนหลายพันรูปทำให้เกิด การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างสุโขทัยกับล้านนา
 ในด้านของพระพุทธศาสนา รวมไปถึงศิลปวัฒนธรรม และจารีตประเพณีอีกด้วย

ต่อมาพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลหลักในการดำเนินชีวิตของคนล้านนา โดย
 ปรากฏหลักฐานว่าพระสงฆ์ได้รับการยกย่องจากคนในสังคมล้านนาเป็นอย่างมาก เนื่องจาก
 พระสงฆ์ นั้นมีบทบาททางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในอาณาจักร เช่น บทบาท
 ทางด้านการศึกษา พระสงฆ์มีฐานะเป็นครูของประชาชนเป็นผู้ให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

⁸⁹บุญวรรณี วิริยะชัยวงศ์. (2539). เล่มเดิม. หน้า 91 .

⁹⁰สรสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2557). กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่. หน้า 11.

บทบาททางด้านการเมืองการปกครองหลักฐานปรากฏว่าตั้งแต่สมัยพญาเกือนาเป็นต้นมา พระสงฆ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาตัดสินคดีความต่าง ๆ กับขุนนาง หลักฐานในพื้นที่เมือง เชียงใหม่กล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการกล่าวตักเตือนพระมหากษัตริย์ล้านนาที่ประพฤติตนไม่ ถูกต้อง และยังเป็นที่พักของราษฎรในยามที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวาย หรือแม้กระทั่งมีส่วนในการ เปลี่ยนแปลงผู้ปกครองเมือง

พญาเกือนาโปรดฯ ให้สร้างวัดบุปผาราม (สวนดอก) ขึ้นในอุทยานป่าไม้พยอม สำหรับเป็นที่จำพรรษาของพระสุนทรเถระใน พ.ศ. 1914 และสถาปนาเวียงสวนดอกให้เป็นเวียงพระธาตุเมื่อ พ.ศ. 1916 ต่อมาทรงโปรดฯ ให้สร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญมาจากสุโขทัย โดยโปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้น 2 แห่ง คือ ที่ดอยสุเทพ และที่วัดวัดบุปผาราม เมื่อพระสุนทรเถระเข้า จำพรรษาอยู่ที่วัดบุปผาราม (สวนดอก) เป็นเวลา 18 ปี และมรณภาพ พ.ศ. 1932 โดยในตลอด ระยะเวลา 18 ปีนี้พระสุนทรเถระได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาถึงกวางศลัยรามัญ โดยมี วัดบุปผารามเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ ทำให้เมืองเชียงใหม่จึงกลายเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา ถึงกวางศลัยรามัญ ต่อมาเรียก นิกายสวนดอก หรือนิกายรามัญ นอกจากการประดิษฐาน พระพุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่แล้ว พญาเกือนายังทรงสนับสนุนให้พระสงฆ์จากเมืองต่าง ๆ เช่น เชียงแสน เชียงตุง เดินทางมาศึกษาพุทธศาสนา และพระธรรมวินัย ที่วัดสวนดอก ทำให้เมือง เชียงใหม่จึงเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแทนที่เมืองทริภุญไชย

การรับเอาพระพุทธศาสนาถึงกวางศลัยรามัญในสมัยพญาเกือนา ถือเป็นจุดเริ่มต้น ของการสร้างความสำเร็จทางด้านพระพุทธศาสนา ส่งผลให้เกิดการพัฒนาวัฒนธรรมสร้างสรรค์ อารยธรรมล้านนา อีกทั้งพระองค์ยังใช้พระพุทธศาสนาในการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองของ พระมหากษัตริย์ล้านนาอีกด้วย ทำให้ต่อมาพญาเกือนาได้ยกเลิกการส่งส่วยต่อราชสำนักจีน (ฮ่อ) ซึ่งถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายตั้งแต่สมัยตอนต้น ทำให้กษัตริย์เมือง เชียงใหม่พระองค์ต่อ ๆ มา ก็ไม่ทรงส่งส่วยต่อฮ่อด้วยเช่นกัน ภายหลังในสมัยพญาสามฝั่งแกน กองทัพฮ่อยกเข้ามาล้อมเมืองเชียงแสนเพื่อถามถึงส่วยดังกล่าว แต่กองทัพของล้านนาก็สามารถ ต้านทานกองทัพของฮ่อได้ จึงทำให้กองทัพของฮ่อเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ไป พญาเกือนาทรงครองราชย์ได้ 30 ปีก่อนที่จะสวรรคตที่คุ้มเวียงบัวตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของวัดป่าเป้าริมคูเมืองเชียงใหม่ ด้านเหนือ รวมพระชนมายุ 46 พรรษา

3.1.2 การขยายอำนาจทางการเมืองของล้านนาในสมัยพญาแสนเมืองมา -พญาสามฝั่งแกน

เมื่อพญาภิอนาสวรรคต “พญาแสนเมืองมา” พระราชโอรสของพญาภิอนา ก็ครองราชย์ต่อจากพระบิดา โดยทรงครองราชย์อยู่ใน พ.ศ. 1928 ขณะที่มีอายุเพียง 14 พรรษา ในรัชกาลของพระองค์ได้เกิดสงครามการแย่งชิงราชบัลลังก์ โดยทำวมหาพรม พระเจ้าอาของพระองค์ ซึ่งครองอยู่ที่เมืองเชียงรายได้แต่พญาแสนเมืองมาภายใต้การกำกับดูแลของพระนางยสุนทรมหาเทวีก็สามารถป้องกันราชบัลลังก์ได้เป็นผลสำเร็จ

ต่อมาในพ.ศ. 1954 หลังจากที่พญาแสนเมืองมาสวรรคต พระราชโอรสของพระองค์กับนางรายาธาธิดาเชื้อสายล้านนาในเขตสิบสองปันนาได้ นามว่า “พญาสามฝั่งแกน” ได้ครองราชย์ต่อจากพระราชบิดา ซึ่งในขณะนั้นพระองค์มีพระชนมายุเพียง 13 พรรษา โดยการครองราชย์ของพญาสามฝั่งแกนนั้น ได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้าอา(ภายหลังแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าสีหิ้นครองเมืองพะเยา) และพระนางติโลกจุฑาเทวีพระราชมารดาของพระองค์ และเนื่องจากพระองค์ยังทรงพระเยาว์อยู่นั้น พระราชมารดาของพระองค์จึงทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทน

เมื่อพญาสามฝั่งแกน เสด็จขึ้นครองราชย์ พระเชษฐาของพระองค์นามว่า “เจ้าท้าวเย็กุมกาม” เกิดความไม่พอใจที่พระอนุชาของพระองค์ได้ครองราชย์ต่อจากพระบิดา ทั้งที่ตนเองเป็น พระเชษฐาและเป็นผู้ครองเมืองเชียงรายได้ตามธรรมเนียมปฏิบัติแล้วผู้ครองเมืองเชียงรายได้ นับว่า พระโอรสผู้มีศักดิ์เป็นรัชทายาท ดังนั้นพระองค์จึงได้ขอกำลังกองทัพจากสุโขทัยมาช่วยในการรบเอาเมืองเชียงใหม่แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จทำให้เจ้าท้าวเย็กุมกามพ่ายแพ้และต้องหนีไปพึ่งสุโขทัย หลังจากนั้นพญาสามฝั่งแกนก็ต้องทำสงครามกับพญาฮ่อที่ยกมาล้อมเมืองเชียงแสน เนื่องจากไม่พอใจที่ล้านนาไม่ส่งส่วยให้กับฮ่อตามที่เคยเป็นมา พญาสามฝั่งแกนจึงต้องเกณฑ์กองทัพ จากทั้งเชียงใหม่ เชียงแสน ผ่าง เชียงรายได้ เชียงของ และเมืองพะเยา เข้าทำสงครามครั้งใหญ่กับฮ่อ

3.1.3 การขยายอำนาจทางการเมืองของล้านนาและการสังคายนาพระไตรปิฎกในพระเจ้าติโลกราช

ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1948 – 2030) เดิมชื่อท้าวลก สันนิษฐานว่าเป็นพระราชโอรสลำดับที่ 6 ของพญาสามฝั่งแกน เดิมเคยปกครองที่เมืองพร้าว แต่เนื่องจากพระองค์เป็นพระราชโอรสลำดับที่ 6 ซึ่งตามธรรมเนียมล้านนาแล้วมีความเป็นไปได้น้อยมากที่พระองค์จะได้ปกครองอาณาจักร จึงทำให้พระองค์ต้องกระทำการแย่งชิงราชบัลลังก์จากพระราชบิดา ภายใต้การสนับสนุนของพระเจ้าอา (หมื่นโลกนครครองเมืองเขลางค์) และพระราชมารดาของพระองค์

หลังจากพระองค์ขึ้นครองราชย์พระองค์ใช้เวลากว่า 10 ปีในการสร้างความมั่นคงให้กับอาณาจักร โดยพระองค์ได้ขยายอาณาเขตของอาณาจักรลงมาทางตอนใต้ จนต้องทำสงครามกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งอาณาจักรอยุธยา อีกทั้งยังขยายอาณาเขตไปทางด้านตะวันออกผนวก เมืองแพร์ และเมืองน่าน เข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร ซึ่งในสมัยของพระองค์นับเป็นช่วงเวลาที่อาณาจักรล้านนามีอาณาเขตกว้างใหญ่ที่สุดอีกครั้ง หลังจากสมัยพญามังราย

นอกจากนี้พระเจ้าติโลกราชยังทรงยกย่องพระภิกษุที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังโปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นในพ.ศ. 2020 ที่วัดเจติยเจ็ดยอดใช้เวลา 1 ปีจึงเป็นผลสำเร็จนับเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรกในแผ่นดินประเทศไทย

3.1.4 การขยายอำนาจทางการเมืองของล้านนาในสมัยพระยอดเชียงราย – พญาแก้ว

พญาอดเชียงราย (พ.ศ. 2030 – 2038) ราชโอรสของท้าวบุญเรืองมีศักดิ์เป็นหลานของพระเจ้าติโลกราช พญาอดเชียงรายปกครองอาณาจักรล้านนาต่อจากพระเจ้าติโลกราชเป็นเวลา 8 ปี แต่พบหลักฐานที่กล่าวถึงประวัติของพระองค์และเหตุการณ์ในรัชกาลของพระองค์น้อยมาก ปรากฏเพียงแค่พระราชกรณียกิจในการถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าติโลกราช ที่วัดมหาโพธารามและเมื่อถวายพระเพลิงเสร็จแล้วได้ก่อเจดีย์ขึ้นที่วัดมหาโพธาราม และได้นำพระอัฐิของพระเจ้าติโลกราชบรรจุไว้ในเจดีย์นั้น

ในสมัยพญาอดเชียงราย ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างพระมหากษัตริย์และขุนนาง เนื่องจากพระองค์ทรงตอบสนองความต้องการของเงินมากจนเกินไปทั้งที่กษัตริย์ล้านนาสมัยหลังพญาเกือนาเป็นต้นมาได้ยกเลิกการส่งส่วยส่วยแล้ว ทำให้กลุ่มขุนนางล้านนาเกิดความไม่พอใจที่พระองค์สนิทสนมกับส่วย ในที่สุดพระองค์ก็ถูกกลุ่มขุนนางปลดออกจากการเป็นกษัตริย์ และถูกเนรเทศไปอยู่ที่เมืองน้อย (ปัจจุบันอยู่ในเขตของจังหวัดแม่ฮ่องสอน)

พญาแก้ว (พ.ศ. 2038 – 2068) ทรงเป็นโอรสของพญาอดเชียงราย ในสมัยของพระเมืองแก้วให้ความสำคัญกับเมืองลำปางเป็นอย่างมาก เนื่องจากพระองค์ใช้เมืองลำปางเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการขยายอำนาจลงใต้ โดยพระองค์ได้ทำสงครามกับอาณาจักรอยุธยาอยู่หลายครั้ง เริ่มตั้งแต่พ.ศ. 2050 ซึ่งสงครามระหว่างล้านนากับอยุธยาในสมัยพระเมืองแก้วนั้น ทำให้อาณาจักรล้านนาสูญเสียกำลังคนเป็นอย่างมาก และหลังจากสงครามระหว่างอยุธยากับล้านนา ในพ.ศ. 2058 กษัตริย์ล้านนาต่อ ๆ มา ก็ไม่ได้ส่งกองทัพไปรบกับอยุธยาอีกเลย ในทางกลับกันอาณาจักรล้านนาต้องเป็นฝ่ายตั้งรับและเสียหายมากขึ้นจากการรุกรานของอยุธยา

3.2 บทบาทของสตรีในฐานะผู้ปกครอง : ข้อมูลจากตำนานฝ่ายเมือง

3.2.1 ตีโลกจุฑาเทวี

จากการศึกษาบทบาทของกลุ่มเครือญาติ ญาติฝ่ายแม่ ได้เริ่มเข้ามามีบทบาททางด้านการเมืองการปกครอง โดยการสนับสนุนให้ญาติผู้หญิงของตน ที่อภิเษกไปเชื่อมความสัมพันธ์กับราชวงศ์มังราย ขึ้นมามีอำนาจในการปกครองในลักษณะผู้ปกครองร่วมกับพระราชโอรส พระนางตีโลกจุฑาเทวีเป็นพระมหาเทวีพระองค์แรกที่ถูกกลุ่มเครือญาติของตนสนับสนุนให้ปกครองร่วมกับพระราชโอรสของพระองค์ สรัสวดี อ๋องสกุล ให้ความเห็นว่าพระนางเป็นเจ้าหญิงที่มีเชื้อสายไทลื้อบรรพชนเป็นเจ้านายจากสิบสองพันนา⁹¹ แต่เดิมเป็นนางสนมของพญาแสนเมืองมา และเป็นนางกำนัลที่คอยถวายงานรับใช้พระนางยสุนทรเทวีผู้มีอำนาจสูงในเวลานั้น หลังจากที่พญาเกือนา สวรรคต และพญาแสนเมืองมาที่ขณะนั้นมีพระชันษา 13 ปีสืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา พระนางยสุนทรเทวีได้เป็นผู้กำหนดว่าจะให้ใครเป็นอัครมเหสีของพญาแสนเมืองมา และบุตรของพระเทวีมเหสีพระองค์นั้นจะเป็นผู้ขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพญาแสนเมืองมาต่อไป ซึ่งพระนางยสุนทรเทวีทรงเลือกตีโลกจุฑาเทวีเป็นพระสุณิสา⁹² โดยจากคำทำนายทายทักว่าตีโลกจุฑาเทวีจะได้ขึ้นเป็นมเหสีด้วย ดังปรากฏใน พื้นเมืองเชียงใหม่ ความว่า⁹³

"...ที่นี้จักจาด้วยแม่เจ้าราชบุตรสามฝั่งแกนก่อนแล ดั่งนางผู้นี้เป็นเชื้อท้าว มีรูปโฉมอันงามผู้ เป็นสาวนางสนมอยู่ใช้สอยมหาเทวีแม่เจ้าแสนเมืองมา ยังมีในวัน 1 นางผู้้นั้นเอาผ้าเช็ดหน้ามหาเทวีออกตาก หันนกกจอกตัว 1 มากวางหน้านาง 7 บาทอย่าง ลู่นั้นมหาเทวีใช้นางเอางังหันไปส่งสวามีพุทธญาณ วัดเชียงยืน นางบอกเหตุอันตนได้หันนกกจอกนั้นอย่างมาหานั้นแก่มหาสวามีมหาสวามีจึงว่า ดูรา นางอุบาสิกามึงอย่าบอกแก่ใผ มึงจักได้เป็นเทวีตั้งมหาเทวีบัดนี้บ่อย่าชะแลว่าอัน ถัดนั้นมหาเทวีใช้นางไปหาเจ้าแสนเมืองมา ลูกแห่งตน เจ้าแสนเมืองมาก็เอนางไปอยู่นอนทวย นางจึงทรงคัพภได้ 3 เดือน มหาเทวีหันหลาก จึงถามว่านางทรงคัพภลูกใผว่าอัน นางบอกว่าข้าทรงคัพภกับเจ้าเหนือหัวลูกแม่เทวีแลว่าอัน มหาเทวีจึงแต่งอุ้มส่งหื้อนางไปเป็นเมียเจ้าแสนเมืองมาลูกแห่งตน..."

⁹¹สรัสวดี อ๋องสกุล. (2561). *เล่มเดิม*. หน้า 228.

⁹²เฉลิมวุฒิ ตะคามี่. (2559). *ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองของล้านนาและสุโขทัย : ข้อคิดใหม่และข้อสังเกตบางประการ*. หน้า 94.

⁹³อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ (บรรณาธิการ). (2543). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. หน้า 70-71.

พระนางได้ประสูติพระราชโอรสนามว่า “สามฝั่งแกน” ขณะที่เสด็จกลับจากการเยี่ยมครอบครัวที่เมืองสิบสองพันทนา พอเดินทางถึงบริเวณพันทนาฝั่งแกน พระนางก็ประสูติพระราชโอรสที่นั่น เจ้าสามจึงมีสร้อยพระนามว่า “ฝั่งแกน”⁹⁴ หลังจากพญาแสนเมืองมาเสด็จสวรรคต “เจ้าสามฝั่งแกน” ก็ครองราชย์ต่อจากพระราชบิดานามว่า “พญาสามฝั่งแกน” ในกาครั้งนี้พระนางติโลกจุฑาเทวี มีบทบาทสำคัญในการปกครองอาณาจักรร่วมกับพระราชโอรส⁹⁵ และปรากฏในพื้นที่เมืองเชียงใหม่ว่า “...เสนาตั้งหลายอภิเสกเจ้าราชบุตรสามฝั่งแกน อายุได้ 13 ปี เป็นพญาในปี่วงไส้ สกราชได้ 763 ตัว เดือน 8 เพ็ง เม็งวัน 6 ไทยกตสะง่า เจ้าเป็นพญาแล้ว นางผู้แม่ก็ได้เป็นมหาเทวีชื่อว่า ติโลกจุฑาเทวี...”⁹⁶

ถือได้ว่าพระราชอำนาจของพญาสามฝั่งแกนจึงได้รับการสนับสนุนจากทั้งพระนางติโลกจุฑาเทวี พระราชชนนี และยสุนทรเทวี พระอัยยิกาที่ยังทรงพระชนม์ในขณะนั้น⁹⁷ พระนางและพระราชโอรสได้สืบทอดเจตนารมณ์ของพญาแสนเมืองมาที่จะสร้างเจดีย์หลวงเพื่ออุทิศถวายแด่พญาเกือนาที่ในขณะนั้นยังไม่เสร็จ พระมหาเทวีติโลกจุฑาเทวีซึ่งในขณะนั้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงทรงรับเป็นแม่งานผู้บัญชาการการก่อสร้างพระเจดีย์หลวงกลางเวียงด้วยพระองค์เอง ใช้ระยะเวลา 5 ปี นอกจากนี้พระนางยังสร้างวิหารหลวง หล่อพระอัฐิสวรรคต และพระอัครสาวกซ้ายขวา ณ วัดเจดีย์หลวงเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาอีกด้วย

ในขณะที่พญาสามฝั่งแกนและพระนางติโลกจุฑาเทวีครองราชบัลลังก์อยู่นั้น “ท้าวยี่กุมกาม” พระเชษฐาของพญาสามฝั่งแกนที่ครองเมืองเชียงรายได้ทราบข่าวว่าข้าราชการเสนาอำมาตย์ได้เชิญพระอนุชาขึ้นปกครองอาณาจักรล้านนา หลังพระราชบิดาสวรรคต พระองค์ก็ไม่พอพระทัยมากที่ตนไม่ได้ครองราชย์ จึงได้ยกกองทัพจากเชียงรายได้ล้อมเมืองเชียงใหม่ เพื่อแย่งชิงราชสมบัติ แต่ทางฝั่งของพญาสามฝั่งแกน และพระนางติโลกจุฑาเทวีได้คาดการณ์ไว้แล้วจึงได้มีการเตรียมกองทัพไว้ล่วงหน้า เมื่อเจ้าท้าวยี่กุมกามยกทัพมา ฝ่ายเมืองเชียงใหม่ก็สามารถป้องกันเมืองจนกองทัพเชียงรายได้ไม่สามารถเข้าเอาเมืองเชียงใหม่ได้ จนต้องพ่ายแพ้หนีไปพึ่งพา “พระมหาธรรมราชาที่ 3” (ไสลือไทย) ณ กรุงสุโขทัย

พระมหาธรรมราชาที่ 3 เองก็ได้สั่งให้จัดกองทัพขึ้นมารบกับอาณาจักรล้านนาตามคำแนะนำของเจ้าท้าวยี่กุมกาม โดยกองทัพเมืองสุโขทัยได้ยกไปตามลำน้ำยมเพื่อเข้าไปตีเมือง

⁹⁴ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2561). เล่มเดิม. หน้า 228.

⁹⁵ ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์มหาชน). จารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย. (ออนไลน์).

⁹⁶ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ (ปริวรรต). (2543). เล่มเดิม. หน้า 70-71.

⁹⁷ เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี. (2559). เล่มเดิม หน้า 51.

พะเยาซึ่งอยู่ทางเหนือ แล้วเดินทัพต่อมาถึงเมืองเชียงใหม่ จึงได้ตั้งกองทัพอยู่ ณ ตำบลหนองหลวง ส่งราชทูตเข้าไปในเมืองเชียงใหม่ เพื่อขู่ว่าถ้าไม่ให้เจ้าท้าวเย็กุมกามปกครองเมืองเชียงใหม่แล้ว พระมหาธรรมราชาที่ 3 จะยกกองทัพเข้าตีเมืองเชียงใหม่

พญาสามฝั่งแกน พระนางติโลกจุฑาทวี และขุนนางเมืองเชียงใหม่มีหนังสือตอบไปว่า เจ้าท้าวเย็กุมกามไม่เหมาะสมที่จะได้เป็นกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ ถึงแม้เป็นพระเชษฐาแต่ก็ไม่ได้มีสติปัญญาและบุญบารมีในการเป็นกษัตริย์ รบไปก็เปลืองกำลังเสียเปล่า จึงขอให้แต่ละกองทัพส่งทหารที่มีฝีมือดีฝ่ายละคนให้ต่อสู้กันตัวต่อตัว ฝ่ายใดแพ้และชนะกองทัพฝ่ายนั้นก็แพ้ด้วยชนะด้วย พระมหาธรรมราชาที่ 3 ก็ทรงตอบตกลง ทั้งสองฝ่ายจึงตั้งสนามที่ตำบลเชียงขวาง ปรากฏผลว่าเป็นฝ่ายสุโขทัยแพ้แก่ชาวเชียงใหม่

เมื่อศึกพระมหาธรรมราชาที่ 3 เลิกกลับไปแล้ว ไม่นานใน พ.ศ. 1991 พระยาฮ่อลุ่มฟ้า เมืองแสนหลวง (สุน- หน้า) ได้ยกกองทัพมาทวงบรรณาการเป็นส่วย ที่ล้านนาเคยส่งให้กับฮ่อ พญาสามฝั่งแกนตอบว่าล้านนาได้ยกเลิกการส่งส่วยให้ฮ่อตั้งแต่สมัยพญากือนาแล้ว พระยาฮ่อจึงให้ฝ่ายฟ้าเมืองแสน ยกกองทัพมาล้อมเมืองเชียงแสนไว้ พญาสามฝั่งแกนจึงมอบให้เจ้าแสนคำเรือง ยกพลชาวเชียงใหม่ขึ้นไปป้องกันเมืองเชียงแสนไว้ และมีคำสั่งให้เกณฑ์กำลังจาก เมืองฝาง เมืองเชียงราย เมืองเชียงของ เมืองพะเยา มาช่วยรบครั้งนี้ด้วย ผลทำให้กองทัพฮ่อตกเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ไป

3.2.2 พระแม่พิลกพระมหาเทวี

หลังจากพญาสามฝั่งแกนสวรรคต พระเจ้าติโลกราช” พระนามเดิมว่า “เจ้าลก” เป็นพระโอรสลำดับที่ 6 ในพญาสามฝั่งแกน ซึ่งพระราชบิดาทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้พระองค์เสด็จไปครองเมืองพร้าววังหิน (อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน) ต่อมาใน พ.ศ. 1985⁹⁸ พระแม่พิลกและขุนนางกลุ่มเมืองลำปางได้ร่วมกันยึดอำนาจจากพระเจ้าสามฝั่งแกน และสถาปนาพระเจ้าติโลกราชครองราชบัลลังก์แทนพระราชบิดา ซึ่งการยึดอำนาจของพระราชมารดาของพระเจ้าติโลกราชในครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงการใช้อิทธิพลและความสัมพันธ์ทางเครือญาติฝ่ายพระราชมารดาในการค้าจุน พระราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน โดยเฉลิมวุฒิตีละคำมี วิเคราะห์ไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระราชมารดาของพระเจ้าติโลกราชกับหมื่นโลกนครเจ้าเมืองลำปาง เป็นไปได้ว่าพระนางอาจจะเป็นผู้สาวหรือน้องสาวของหมื่นโลกนคร⁹⁹ สอดคล้องกับเพ็ญสุภา สุขคตะ ที่ได้วิเคราะห์มูลเหตุของการแต่งตั้งพิมพิมวงศ์ (ตำนานพระแก้วมรกต)

⁹⁸พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2553). การเมืองในประวัติศาสตร์ ยุคสุโขทัย-อยุธยา พระมหาธรรมราชา กษัตริย์ราช. หน้า 48.

⁹⁹เฉลิมวุฒิตีละคำมี. (2559). เล่มเดิม. หน้า 94.

และสาเหตุที่พระแก้วมรกตจากเชียงราย ไม่ยอมมุงหน้าไปเชียงใหม่แต่กลับมุงหน้าไปยังเมืองลำปางและประดิษฐานอยู่ที่เมืองลำปางถึง 32 ปี เนื่องจากในช่วงเวลานั้นเมืองลำปางเป็นเขตช่องสุ่มกองกำลังให้แก่พระเจ้าติโลกราชเพื่อวางแผนยึดอำนาจจากพระเจ้าสามฝั่งแกนผู้เป็นพระราชบิดา¹⁰⁰ ดังนั้นเมื่อพระเจ้าติโลกราชครองราชย์แล้วพระราชภารกิจแรก ๆ ของพระองค์ คือ การมาอัญเชิญพระแก้วมรกตจากเมืองลำปางกลับไปประดิษฐานยังเมืองเชียงใหม่

ตลอดรัชกาลของพระเจ้าติโลกราชผู้ยิ่งใหญ่พระมหาเทวีของพระองค์มีบทบาททางการเมืองสูงมาก และดูเหมือนว่าพระเจ้าติโลกราชมีความไว้วางใจในพระราชมารดาของพระองค์เหนือบุคคลใด โดยการปกครองของพระเจ้าติโลกราชต้องอยู่ในดุลพินิจของพระราชมารดาเสมอ¹⁰¹ ในชื่อกาลมาลีปกรณ์ ปรากฏข้อความขณะที่พระเจ้าติโลกราชทรงผนวชได้รับสั่งให้ พระราชมารดาของพระองค์เป็นผู้สำเร็จราชการแทน “เมื่อปีนั้นเป็นปีเถาะอยู่ พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิราชาธิราช ทรงปรารถนาจะเป็นทายาทแห่งพระศาสนาเพื่อสนองคุณพระบรมชนกชนนี จึงมอบราชสมบัติให้แก่พระเทวี ผู้เป็นพระราชมารดาของพระองค์ แล้วทรงผนวช”¹⁰²

นอกจากบทบาททางการเมืองแล้วพระราชมารดาของพระเจ้าติโลกราชยังได้รับพระบรมราชโองการจากพระเจ้าติโลกราชให้ยกทัพไปตีนครรัฐแพร่แสดงให้เห็นพระปรีชาด้านการทำสงครามของพระนาง พื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวไว้ว่า

“...เจ้าเหนือหัวเคียด จึงเอาพลเส็กไพรรบเอาพญาแก้วแก้วเมืองน่าน ในปีนี้ ก่าได้เดือนยี่ ออก ๑๓ ค่ำ ไฟถึงเมืองแพร่ ผู้กินเมืองแพร่ผู้ ๑ ชื่อท้าวแมนคุณ มันจัดพลเส็กเข้าแครงอยู่เวียงเมืองแล่ บ่ออก เจ้าเหนือหัวไพรอดเมืองน่าน แล้วจึงแต่พลเส็กห้อมหาเทวีแม่ตั้นนี้มาออกรบเอาเมืองแพร่ตัวได้ มหาเทวีเจ้า จึงแต่งพลเส็กห้อมเวียงเมืองแพร่อดชูเปื้อง ท้าวแมนคุณคือบ่ออกไหว มหาเทวีเจ้า มหาเทวีเจ้าจึงว่า ควรปล้อยปู่เจ้าเข้าเวียงห้อมมันกลัวหากจักออก ชะแล ว่าอัน มหาเทวีเจ้าว่าผู้ใคร่ว่าปู่เจ้า หือว่าเทือะ ว่าอัน...”¹⁰³

¹⁰⁰เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2555). ปริศนาพระแก้วมรกต (3) จากเชียงราย สู่ลำปาง ถึงเชียงใหม่ ใน *มติชนสุดสัปดาห์*. 32(1):. หน้า 76.

¹⁰¹เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 105.

¹⁰²พระรัตนปัญญา (เขียน) แสง มนวิฑูร (แปล). (2515). *ชินกาลมาลีปกรณ์*. หน้า 125.

¹⁰³คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). *เล่มเดิม* หน้า 64.

แม่พระพิลก หรือ พระเทวี เป็นพระนามที่กล่าวถึงพระชายาพระองค์หนึ่งที่ไม่ปรากฏพระนามในพญาสามฝั่งแกน¹⁰⁴ และมหาเทวีในพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา ซึ่งเป็นพระมหาเทวีที่มีอำนาจสูงมากในราชสำนักล้านนา พระนางได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มขุนนางเมืองลำปาง จนสามารถยึดอำนาจจากพระราชสวามีได้ และสนับสนุนให้พระราชโอรสของพระนางปกครองอาณาจักรและพระนางเองก็ร่วมกันปกครองกับพระราชโอรสตลอดพระชนม์ชีพ พระนางมีพระนามว่าอะไรไม่ปรากฏอย่างชัดเจน มีการกล่าวถึงในจารึกฐานพระพุทธรูปแม่ศรีมหาตาทา เรียกว่า “แม่พระพิลก”¹⁰⁵ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ได้ให้ความเห็นว่าชื่อดังกล่าวมีความหมายว่าพระราชชนนีมหาเทวีในพระเจ้าติโลกราช¹⁰⁶ ส่วนชินกาลมาลีปกรณ์เรียกว่า “พระเทวี”¹⁰⁷ พระนางน่าจะมีความสัมพันธ์เป็นน้องสาว หรือพี่สาวของหมื่นโลกนครเจ้าเมืองลำปาง (ต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นหมื่นโลกสามล้านในรัชกาลพระเจ้าติโลกราช)¹⁰⁸ และพระนางอาจมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเมืองแพร่ และอาจมีความสัมพันธ์เครือญาติกับเมืองสุโขทัยด้วย ดังปรากฏการทำบุญสร้างพระพุทธรูปแม่ศรีมหาตาร่วมกับพระราชชนนีของกษัตริย์สุโขทัยพระองค์หนึ่ง เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำ ให้ความเห็นว่า “...พระนางมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับพระบรมครูติโลกติลก ตีรัตนศีล-คันทน์ว่าสืว่าอาจเป็นพระชนกของแม่พระพิลก ซึ่งสอดคล้องกับพระนามของพระเจ้าติโลกราช พระราชโอรสตามทำเนียบการนำชื่อบรรพบุรุษมาตั้งชื่อหลาน...”¹⁰⁹ ส่วนพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ เห็นว่า “...แม่พระพิลกเป็นพี่น้องหรือเครือญาติกับนางขานาพระราชชนนีในพระมหาธรรมราชาที่ 4...”¹¹⁰

หลังจากที่พระนางอภิเษกสมรสกับพญาสามฝั่งแกนและได้ประสูติ “ท้าวลก” พระราชโอรสลำดับ 6 ซึ่งมีความเป็นไปได้เล็กน้อยในการครองราชสมบัติ แต่จากการสนับสนุนของกลุ่มเจ้านายลำปาง-เขลางค์ญาติฝ่ายพระนาง จึงทำให้ ท้าวลกยึดราชสมบัติจากพระราชบิดาได้สำเร็จและปราบดาภิเษกตนเองขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. 1985 โดยมีพระราชมารดาเป็นพระมหาเทวีผู้มีบทบาททางการเมืองสูงอย่างมาก ปรากฏหลักฐานว่าเมื่อพระเจ้าติโลกราช

¹⁰⁴เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์. (27 กรกฎาคม 2555). “ใครคือ “มหาเทวีแม่ลูกสอง” ผู้มิใช่ “มหาเทวีสองแม่ลูก”. ใน *มติชนสุดสัปดาห์*. 32(1): 76.

¹⁰⁵ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์มหาชน). *จารึกฐานพระพุทธรูปแม่ศรีมหาตาทา* ด้านที่ 1. (ออนไลน์).

¹⁰⁶ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2553). *เล่มเดิม* หน้า 48.

¹⁰⁷พระรัตนปัญญา (เขียน) แสง มนวิฑูร (แปล). (2515). *เล่มเดิม*. หน้า 125.

¹⁰⁸เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 94.

¹⁰⁹ *แหล่งเดิม*. หน้า 103.

¹¹⁰ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2553). *พื้นผอยหาคะเข็บ*. หน้า 219.

ครองราชย์แล้วนั้น การปกครองบ้านเมืองยังคงอยู่ภายใต้ดุลยพินิจของพระมหาเทวี ปราภฏาใน
 ชินกาลมาลีปกรณ์ ว่าพระมหาเทวีสำเร็จราชการปกครองอาณาจักรเพียงลำพังพระองค์ ความว่า
 “...เมื่อปีนั้นเป็นปีเถาะอยู่ พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิราชาธิราช ทรงปรารถนาจะเป็นทายาทแห่ง
 พระศาสนาเพื่อสนองคุณพระบรมชนกชนนี จึงมอบราชสมบัติให้แก่พระเทวี ผู้เป็นพระราชมารดา
 ของพระองค์ แล้วทรงผนวช...”¹¹¹

นอกจากนี้พระเจ้าติโลกราชยังได้ทูลขอให้พระราชมารดายกทัพไปตีนครรัฐแพร์ ในเวลา
 เดียวกันพระองค์ยกทัพไปตีเมืองน่าน ดังปรากฏใน พื้นเมืองเชียงใหม่ “...ซึ่งการยกทัพไปครั้งนั้น
 ไม่ได้รบกันจริงจัง แต่เป็นการเจรจากับท้าวแม่คุณ เจ้าเมืองแพร์ กับพระแม่พิลก โดยพระนางได้
 ให้ออกมาถวายบังคม หลังจากที่ท้าวแม่คุณออกมาถวายบังคมแล้ว พระองค์ก็โปรดเกล้าฯ ให้
 ท้าวแม่คุณครองเมืองแพร์ต่อไปก่อนยกทัพกลับถือเป็นชัยชนะที่รวดเร็วและง่ายดายยิ่ง หลังจาก
 นั้นเป็นต้นมานครรัฐแพร์จึงถูกรวมเข้ากับอาณาจักรล้านนาใน พ.ศ. 1987...”¹¹² พระเจ้าติโลกราช
 ทรงปกครองอาณาจักรล้านนาเป็นเวลา 45 ปี (พ.ศ. 1985–2030) ทำให้อาณาจักรล้านนาจึงมี
 ความเข้มแข็ง พระองค์สามารถผนวกเมืองน่าน เมืองแพร์ ได้เป็นผลสำเร็จ จากนั้นจึงขยาย
 อาณาเขตลงทางใต้ จนทำสงครามกับอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสาม
 พระยา) และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถติดต่อกัน ในช่วงเวลา 24 ปี

3.2.3 พระนางอโนชามหาเทวี

หลังจากที่พระเจ้าติโลกราชสวรรคตได้มอบราชบัลลังก์ต่อให้กับพระยอดเชียงรายโดยมี
 ขุนนางกลุ่มเมืองลำปางเป็นผู้สนับสนุน พระยอดเชียงรายมีชื่อยานามว่านางโปงน้อย หรืออโนชา
 เทวี เพ็ญสุภา สุขคตะ วิเคราะห์ว่าการอภิเษกระหว่างพระยอดเชียงรายและนางอโนชาเทวีเป็น
 เหตุผลทางด้านการเมืองโดยตรง¹¹³ เนื่องจากนางอโนชาเทวีเป็นเชื้อสายของพระราชมารดา
 พระเจ้าติโลกราชฝั่งเมืองลำปาง ดังนั้นการอภิเษกสมรสระหว่างนางอโนชาเทวีและพระยอด
 เชียงรายจึงเป็นการใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างราชวงศ์มังรายและกลุ่มขุนนางเมือง
 ลำปางเพื่อรักษาอำนาจของขุนนางกลุ่มนี้เหมือนเมื่อครั้งพระราชมารดาของพระเจ้าติโลกราช
 ยังคงมีพระชนม์ชีพ

นางอโนชาเทวีและพระยอดเชียงรายมีพระราชโอรสนามว่าเจ้าแก้ว (ต่อมาคือพระเมือง
 แก้ว) นางอโนชาเทวีเป็นสตรีชั้นสูงอีกหนึ่งท่านที่มีบทบาททางการเมืองสูงมาก เนื่องจากนาง

¹¹¹พระรัตนปัญญา (เขียน) แสง มนวิฑูร (แปล). (2515). เล่มเดิม. หน้า 125.

¹¹²อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ (ปริวรรต). (2543). เล่มเดิม. หน้า 84-85.

¹¹³เพ็ญสุภา สุขคตะ. (30 พฤศจิกายน 2560). “ล้านนาศึกษา” ใน “ไทยศึกษาครั้งที่ 13” (8) เมืองน้อย เมืองเนรเทศ
 กษัตริย์ล้านนา The Romance of Three Kingdoms. (ออนไลน์)

อินชาเทวีและกลุ่มขุนนางเมืองลำปางเป็นผู้สนับสนุนให้พระยอดเชียงรายครองราชย์ต่อจากพระเจ้าติโลกราช ดังนั้นนางอินชาเทวีนอกจากจะมีสถานะเป็นพระมเหสีแห่งราชวงศ์มังรายแล้ว พระนางยังมีสถานะเป็นผู้นำกลุ่มเครือญาติเมืองลำปางที่คอยค้ำจุนราชบัลลังก์ของพระยอดเชียงรายอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่าอำนาจที่แท้จริงในการปกครองเมืองเชียงใหม่ในเวลานั้นอยู่ที่พระนางมากกว่าพระยอดเชียงรายด้วยซ้ำ อำนาจทางการเมืองของอินชาเทวีและกลุ่มขุนนางเมืองลำปางมีมากถึงขั้นปลดพระยอดเชียงรายออกจากราชบัลลังก์ และเนรเทศพระยอดเชียงรายไปประทับที่เมืองชะมาศ (ปัจจุบันอยู่ที่ตำบลเวียงเหนือ อำเภอป่าฝาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน) อีกทั้งยังสนับสนุนให้พระเมืองแก้วครองราชย์ต่อจากพระราชาบิดา¹¹⁴ ดังความที่ปรากฏในพื้นที่เมืองเชียงใหม่ว่า

"...เจ้าพญาอดมีลูกกับด้วยนางบงน้อย เจ้าราชบุตรเกิดในปีเต่ายี สกราช ๘๔๔ ตัว ชื่อว่าเจ้ารัตนราชบุตร พญาอดตนพ่อบ่รักหลายเท่ารักลูกหื้อผู้ ๑ ชื่อ เพลา สลึง เอามาเลี้ยงเป็นลูก แล้วหื้อไปกินเมืองพร้าวหันแล เจ้าพญาอดเท่าเอาใจไปคบกับหื้อ เสนาอาามาจไห่วว่ารื้อก็บ่ฟัง บ่ขับตามรีตทำวคลองพญาบ่ชอบทัตสาธัมม์ เสนาอาามาจบ่เพิงใจ จึงพร้อมกันเอาพญาอดไปไว้เสียเมืองชะมาศ แล้วพร้อมกันอุสสาภิเสกเจ้ารัตนราชบุตร อายุได้ ๑๔ ปี เป็นพญา..."¹¹⁵

การครองราชย์ของพระเมืองแก้วภายใต้การกำกับดูแลของนางอินชาเทวีหรือพระนางสิริยศวิมาหาเทวี สรัสวดี อ๋องสกุล ให้ความเห็นว่าเป็นการครองราชย์ในลักษณะร่วมกันปกครอง โดยพบหลักฐานเรียกพระมหาเทวีและพระมหากษัตริย์ว่า "พระเป็นเจ้าสองพระองค์" และ "พระเป็นเจ้าแม่ลูกทั้งสอง"¹¹⁶ พระนางเป็นผู้ดูแลกิจการทั้งหมดในราชสำนักเชียงใหม่และทรงอยู่เหนือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์¹¹⁷ พระมหาเทวีสิริยศวิมาหาเทวีครองอำนาจทางการเมืองโดยการสนับสนุนของขุนนางเมืองลำปางจนถึงรัชกาลของพระเมืองแก้ว เมื่อพระเมืองแก้วสวรรคตพระนางและกลุ่มขุนนางเมืองลำปางได้สนับสนุนพระเกษเมืองเกล้าขึ้นครองราชย์ มหาเทวีสิริยศวิมาหาเทวีต้นย่าพระนางยังคงมีอำนาจทางการเมืองอย่างสูงมากเช่นเดิม เนื่องจากพระนางสั่งสมอำนาจมาเป็นเวลานานเรียกได้ว่าพระนางคือความมั่นคงในราชบัลลังก์ของพระเกษเมืองเกล้าได้เลย

¹¹⁴เพ็ญสุภา สุขคตะ. (30 พฤศจิกายน 2560). เล่มเดิม. (ออนไลน์)

¹¹⁵คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 84.

¹¹⁶สรัสวดี อ๋องสกุล. (2561). เล่มเดิม. หน้า 168.

¹¹⁷เพ็ญสุภา สุขคตะ. (30 พฤศจิกายน 2560). เล่มเดิม. (ออนไลน์)

จะเห็นได้ว่าช่วงสมัยกลางแห่งอาณาจักรล้านนาแม้ว่าจะเป็นช่วงที่ล้านนาเข้าสู่ยุครวมศูนย์อำนาจทางการเมือง โดยรับเอาพระพุทธศาสนาเข้าสร้างความชอบธรรมทางการเมืองปกครองของราชวงศ์มังรายและสืบเชื้อสายการปกครองผ่านทางทายาทฝ่ายชาย แต่ในทางปฏิบัติแล้วกลุ่มของขุนนางที่อาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับราชวงศ์มังรายผ่านสตรีชั้นสูงกลับมีบทบาทสูงอย่างยิ่งในการปกครอง โดยกลุ่มแรกได้แก่กลุ่มขุนนางเมืองไทใหญ่ แสหนวี ลีบสองปันนา โดยมีพระนางจิตรามหาเทวี ยสุนทมหาเทวี และติโลกจุฑามหาเทวีเป็นผู้นำกลุ่มแล้วสืบทอดอำนาจส่งต่อกัน กลุ่มที่สองคือกลุ่มขุนนางเมืองลำปาง-เขลางค์ที่ขึ้นมามีบทบาททางการเมืองตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชจนถึงพระเกษเมืองเกล้าครั้งที่ 1 มีผู้นำกลุ่มอำนาจคือพระราชมารดาของพระเจ้าติโลกราช (พระแม่พิลก) และพระนางสิริยศวิมาหาเทวี

3.2.4 นางเมืองมารดาหมื่นหาญแต่ห้อง

ในล้านนาไม่ได้จำกัดบทบาทของผู้หญิงไว้เพียงการเป็นแม่ศรีเรือน เป็นผู้ตามหลังผู้ชายหรือเป็นช่างทำหลัง เหมือนที่อาจเกิดขึ้นเหมือนกับผู้หญิงโสดต่าง ๆ ในยุคเดียวกัน ผู้หญิงล้านนายังมีบทบาทอีกมากมายทั้งในและนอกบ้านเช่นเดียวกับผู้ชาย ในสมัยรัฐรวมศูนย์อำนาจของล้านนา นอกจากจะปรากฏบทบาทของผู้หญิงที่มีสถานะเป็นเชื้อพระวงศ์แล้ว ยังปรากฏบทบาทของผู้หญิงที่มีสถานะเป็นภรรยาของขุนนางที่มีส่วนสำคัญในการป้องกันบ้านเมืองอีกด้วย ตัวอย่างเช่น นางเมือง มารดาหมื่นหาญแต่ห้อง ปรากฏเหตุการณ์ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ บันทึกรายละเอียดของเหตุการณ์ไว้ว่า

“...แต่ทำวมหาพรหมไปเพิงพญาใต้ได้ 2 เดือนปลาย 12 วัน พ่อทำวมหาพรหมชวนพญาใต้เอาพลเล็กขึ้นมาทางนคร หมื่นลกชี้ข้างซ้ายออกต้อนรับที่วัดเชียงชุม ข้างใต้หันกลั้วหนต่น้ำป้อหันแล แล้วชาวใต้เอาพลเล็กออกมาหาเมืองพิง แสนผานองเอาริพลเล็กออกต้อนรับชาวใต้ ชาวใต้ลวดหักหนีเมื่อทางเมืองใต้หันแล...”¹¹⁸

การที่ภรรยาของเจ้าเมืองนครลำปางที่ข้างออกไปรบในขณะที่ห้องแก่นั้น เมื่อนางคลอดบุตรแล้วจึงได้ชื่อว่า “หาญแต่ห้อง” ตามวิภกรรมของผู้เป็นแม่ อย่างไรก็ตามเรื่องราวดังกล่าวยังมีความน่าสงสัยอยู่ข้อหนึ่ง คือ ในขณะที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ บันทึกไว้ตรงกันว่ามีกรรบกัณฑ์วัดเชียงภูมิหรือวัดปงสนุกันนั้นเกิดขึ้นในสมัยพญาแสนเมืองมา ไม่เกิน พ.ศ.1931 แต่ในตำนานจุมภิตนคร กลับระบุว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในสมัย

¹¹⁸อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ (ปริวรรต). (2543). เล่มเดิม. หน้า 53.

พระเจ้าติโลกราชซึ่งครองราชย์ใน พ.ศ.1952 แต่เหตุการณ์ที่กองทัพอยุธยายกขึ้นมาตีเมืองลำปาง ในช่วงที่พระเจ้าติโลกราชไม่อยู่นั้น คือศึกที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระอินทราชาพระราชโอรสยกทัพมาตั้งค่ายริมแม่น้ำวัง โดยศึกดังกล่าวมีบันทึกว่ามีการทำยุทธหัตถีเกิดขึ้นจริง แต่เป็นการชนช้างของพญาสองแคว (พระยุทธิษฐีเวยร) ฝ่ายล้านนา กับช้างของพระอินทราชาฝ่ายอยุธยา ผลปรากฏว่าช้างฝ่ายอยุธยาถูกผลัดตกหนองน้ำ โดยไม่ได้กล่าวถึงวีรกรรมของแม่เจ้าเมืองหาญแต่อย่างใด

ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ค่อนข้างมากที่ ตำนานจุมภิตนคร น่าจะจดบันทึกเรื่องราวเนื่องจากในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวไว้ว่าหมื่นหาญแต่ห้องซึ่งเป็นเจ้าเมืองลำปางนั้น เดิมชื่อหมื่นแก้ว เป็นบุตรของหมื่นลก ต่อมาเมื่อหมื่นลกขึ้นไปช่วยราชการช่วงต้นพระเจ้าติโลกราชที่เมืองเชียงใหม่ หมื่นแก้วจึงได้รับการสถาปนาเป็น หมื่นคีย์ (เคย) หาญแต่ห้อง แสดงว่าหมื่นหาญแต่ห้องถือกำเนิดมาก่อนพระเจ้าติโลกราชขึ้นครองราชย์ ที่สำคัญ ในรายชื่อขุนนางที่ร่วมเป็นแม่ทัพในศึกพระอินทราชานั้น ปรากฏชื่อ หมื่นคำพำหาญแต่ห้อง ด้วย แสดงว่าวีรกรรมของสตรีที่เป็นภรรยาหมื่นลกนคร มารดาของหมื่นหาญแต่ห้องนั้น ไม่มีทางจะเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราชได้ จึงตรงกับศึกชนช้างในสมัยพญาแสนเมืองมานั่นเอง

3.3 บทบาทของสตรีชนชั้นถูกปกครอง : กรณีศึกษาของนางศรีโสภาและม้าโรงสีน

จากการศึกษาบทบาทของผู้หญิงล้านนาในสมัยรัฐรวมศูนย์อำนาจ ทำให้ทราบว่าผู้หญิงล้านนาไม่ได้ถูกจำกัดพื้นที่อยู่ในครัว หรือมีบทบาทเป็นช่างทำหลังอย่างเช่นสังคมในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา การที่ผู้หญิงล้านนาในชนชั้นปกครองครองแต่งงานเข้าไปเป็นสมาชิกของราชวงศ์ แต่ก็ยังได้รับความคุ้มครองจากครอบครัวของตนเองอยู่ หรือการที่จารีตล้านนาในชนชั้นถูกปกครอง กำหนดให้ฝ่ายชายต้องแต่งงานเข้าไปอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิง ทำให้ผู้หญิงสามารถแสดงบทบาทในลักษณะที่คล้ายคลึงกับผู้ชายได้ ซึ่งการที่พบบทบาทของผู้หญิงล้านนาในลักษณะการนำทัพออกรบ การว่าราชการร่วมกับราชบุตร หรือการสร้างศาสนสถานทางพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าพวกเธอเหล่านี้ต้องได้รับการศึกษาไม่ต่างจากผู้ชายล้านนาอย่างแน่นอน

การจัดการศึกษาของรัฐล้านนาในสมัยราชวงศ์มังราย ภัคดีกุล รัตนา กล่าวว่า การจัดการศึกษาในล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย ได้แบ่งเป็นสองฝ่ายคือ ฝ่ายอาณาจักรที่มีการเรียนรู้อาชีพทั้งการทหารและพลเรือน สถานศึกษาคือในคุ้ม (วัง) หรือที่บ้าน และฝ่ายศาสนจักรซึ่งเป็นแหล่งของการเรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อให้มีความรู้ความสามารถในการออกไปรับราชการหรือการทำมาหากิน โดยจะต้องบวชเรียนก่อนและศึกษาในวัด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาษาบาลีทั้งการอ่านการเขียน ความรู้พระธรรมคำสอนในพุทธศาสนาและวิชาการดำรงชีวิต

โดยครูผู้สอนคือพระภิกษุสงฆ์ ๑ ประกอบด้วย “ติ๋หลวง” (หรือ“อุหลวง”) คือ พระภิกษุเจ้าอาวาส ทำหน้าที่เป็นครูใหญ่ “ติ๋บาละกา” (หรือ“อุบาละกา” ที่ภาคกลางเรียกว่า “พระมัชฌิมะ”) คือ พระภิกษุที่มีพรรษาสูงกว่า๕ พรรษา ทำหน้าที่ เป็นครูผู้สอนทั้งพระและเณร “ติ๋หนาน” (หรืออุหนาน) หมายถึงคนที่เคยบวชเรียนมาก่อน จะทำหน้าที่เป็นผู้สอน ขโยม (เด็กวัด)¹¹⁹

สถานที่สำหรับเรียนหนังสือของล้านนาในสมัยจารีตมีเพียงสองที่เท่านั้นคือ วัด และวัง แล้วผู้หญิงล้านนาที่มีสถานภาพเป็นธิดาของขุนนาง หรือสามัญชนทั่วไปเรียนหนังสือหรือวิชาการปกครองจากที่ไหน เนื่องจากทั้งวัดและวังเป็นสถานที่ผู้หญิงเหล่านี้ไม่สามารถเข้าถึงได้เลย แต่กลับปรากฏบทบาทของผู้หญิงในสถานภาพเหล่านี้ที่แสดงได้ชัดเจนว่าพวกเธอเหล่านี้ได้รับการศึกษา ตัวอย่างเช่น นางศรีโสภะ ที่ปรากฏในหลักฐานคลองเจือพญาภิอนา กฎหมายตามหลักวินิจัยทางพระพุทธศาสนาในสมัยพญาภิอนา ที่พระองค์ทรงตัดสินด้วยพระองค์เองร่วมกับนิมนต์พระสงฆ์มาร่วมตัดสินความ โดยคดีของนางศรีโสภะเป็นคดีความที่น่าสนใจเกี่ยวกับการศึกษาของผู้หญิงล้านนา ซึ่งเป็นคดีความระหว่างม้าโรงสีนคนบ้านช่างถั่ว กับนางศรีโสภะคนบ้านรั้ว ทั้งสองมาอยู่กินกันโดยนางศรีโสภะ ย้ายมาอยู่เรือนม้าโรงสีน วันหนึ่งนางศรีโสภะไปยืมเงินที่สาวมาจำนวนหนึ่งมาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว โดยไม่บอกม้าโรงสีน ทำให้ม้าโรงสีนไม่พอใจที่นางไม่บอกตนเอง และกล่าวว่านางศรีโสภะวัน ๆ ไม่ทำอะไรเอาแต่อ่านโคลงอ่านกลอน นางศรีโสภะจึงตอบกับไปว่า “...กูอ่านหนังสือช่างกุสั๊ง บ่ยืมปากไผมาว่ามาอ่านเดว่าอัน..”¹²⁰ จึงเกิดการทะเลาะวิวาทกัน นางศรีโสภะจึงไปฟ้องหมื่นลุง (ลุงของนางศรีโสภะ) ว่าสามีทำร้ายนางหมื่นลุงจึงไปแจ้งแก่เจ้าทั้งสอง ว่านางศรีโสภะฟ้องสามี ซึ่งตามกฎหมายล้านนาแล้วคดี เมียฟ้องผัว ลูกฟ้องแม่ และข้าฟ้องนาย จัดเป็นคดีความต้องห้ามในการฟ้องร้อง แต่ในกรณีของนางศรีโสภะจัดเป็นคดีกรณีพิเศษ ทำให้เกิดกระบวนการได้สวน ซึ่งพญาภิอนาเป็นผู้ตัดสินความด้วยพระองค์เอง พระองค์ได้ตัดสินว่านางศรีโสภะมีความผิดในฐานะโจริกริยาอันหมายถึงภรรยาที่ชั่วเสมอใจ เนื่องจากเมื่อสืบความแล้วพบว่า นางศรีโสภะไม่ได้ไปยืมเงินจากพี่สาวจริง แต่โกหกสามีว่ามีกรยืมเงิน หากสามีนำเงินไปคืนก็จะเกิดความฉิบหายแก่ตนเอง จากการตัดสินความดังกล่าวทำให้ม้าโรงสีนสามารถขายนางศรีโสภะได้โดยไม่มีความผิด จนในที่สุดม้าโรงสีนก็ตัดสินใจหย่าร้างกับนางศรีโสภะ ส่วนหมื่นลุงนั้นก็โดนถอดยศเนื่องจากลำเอียงเข้าข้างหลานสาวของตนเอง

คดีของม้าโรงสีนและนางศรีโสภะ แม้ว่านางศรีโสภะจะถูกตัดสินให้เป็นโจริกริยาและแพ้คดีที่ตนฟ้องร้อง แต่มูลเหตุแห่งการการหย่าร้างครั้งนี้ก็น่าสนใจมากทีเดียว ตัวของนางศรีโสภะถูก

¹¹⁹รักติกุล รัตน. (2562, มกราคม - กันยายน). ผู้หญิงล้านนากับการศึกษา. ช่วงพญามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่สืบสานองค์ความรู้สู่ชุมชน. (14) : 115-116.

¹²⁰วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2549). เล่มเดิม. หน้า100-104.

ม้าโรงสีนต่อว่า “...อยู่เรือนเพิ่น ยูเยี้ยะยูกินอยู่โงงด้วยหมากสกำ อูสาบารต สืบทโคลงอยู่ บดีแก่ เจ้าซา ว่าอัน...”¹²¹ แม้ว่าลักษณะนิสัยของ นางศรีโสภาก็ไม่ตรงตามรูปแบบของภรรยา ในจารีต ล้านนาที่ต้องดูแลบ้านหุงหาอาหารให้สามี แต่การที่นางศรีโสภาก็เป็นหญิงชาวบ้านธรรมดา ชอบ ในการอ่านวรรณกรรม หรือโคลงกลอน โดยเฉพาะโคลงอุสสาบารต ซึ่งเป็นโคลงที่มีลักษณะพิเศษ ทั้งการแต่งและการอ่าน แสดงให้เห็นว่านางศรีโสภาก็ได้รับการศึกษามากระดับหนึ่ง อย่าง แน่นนอน

3.4 ปัจจัยทางด้านกฎหมายที่ทำให้สตรีล้านนามีบทบาททางการเมืองและสังคม

มังรายศาสตร์ เป็นกฎหมายโบราณของล้านนาที่มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพญามังราย เนื้อหา ในเล่มถูกคัดลอกจากข้อความเดิมต่อ ๆ กันมา บางตอนมีข้อความเพิ่มเติมเข้าไปในสมัยหลัง มังรายศาสตร์มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วินิจฉัยมังราย หมายถึง การตัดสินหรือคำพิพากษาของ พญามังราย ถูกรวบรวมและเรียบเรียงมาจากกฎในธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์กฎหมายเก่าแก่ของ อินเดีย เนื้อหาต่าง ๆ มีที่มาจากจารีตประเพณีของสังคม เช่น ความเชื่อ ค่านิยม อันเป็นบรรทัด ฐานของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

อภิชาติ น้อยอุ้นแสน กล่าวว่า กฎหมายมังรายศาสตร์มีรากฐานมาจากกฎหมายดั้งเดิมของ ล้านนาก่อนการสถาปนาราชวงศ์มังราย โดยสามารถแบ่งเป็นประเภทได้ดังนี้

1. กฎหมายจากจารีตประเพณี ซึ่งเป็นการใช้ระบบความเชื่อดั้งเดิมที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบ ต่อกันมาจนกลายเป็นกฎเกณฑ์ความประพฤติที่มีสภาพบังคับ โดยยังไม่มีการจด บันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษร
2. กฎหมายจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เป็นคัมภีร์ที่มีอิทธิพลต่อกฎหมายในอดีตของ ดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เขมร มอญ พม่า ไทย เป็นอย่างมาก โดย คัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นคัมภีร์ทางศาสนาของอินเดีย ที่แสดงถึงภูมิปัญญาอันสูงส่ง ของคนโบราณที่ได้วางกฎเกณฑ์ไว้เป็นหลักธรรม
3. กฎหมายจากราชศาสตร์ เป็นกฎหมายที่มาจากพระบรมราชวินิจฉัยในคดีต่าง ๆ ของ พระมหากษัตริย์ในอดีต จนกลายเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับต่อ ๆ กันมา
4. กฎหมายจากหลักพระธรรมวินัย เป็นการรับเอาอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ ในการตัดสินความ ซึ่งเริ่มปรากฏอิทธิพลตั้งแต่สมัยพญาเกือนา กษัตริย์ลำดับที่ 7 แห่ง

¹²¹วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2549). เล่มเดิม. หน้า100-104..

ราชวงศ์มังราย และชัดเจนมากที่สุดได้ในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ลำดับที่ 10 แห่งราชวงศ์มังราย¹²²

จารีตประเพณีดั้งเดิมของล้านนายังคงมีความสำคัญ ต่อการจัดวางความสัมพันธ์ของบุคคลสังคมโดยเฉพาะสังคม อีกทั้งการที่กฎหมายมังรายศาสตร์ได้ผสมผสานจารีตดั้งเดิมเหล่านี้เข้าไว้ทำให้กลายเป็นกฎหมายที่มีสภาพบังคับทั้งอาณาจักร ส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกแบ่งแยกภาระหน้าที่ระหว่างชายและหญิง โดยผู้ชายเป็นเพศที่มีความแข็งแรงจึงกลายเป็นผู้นำครอบครัวและเลี้ยงดูครอบครัว ส่วนผู้หญิงมีหน้าที่ในการดูแลครอบครัว ดังนั้นการเลือกคู่ของชายหญิงล้านนาจะค่อนข้างมีอิสระเมื่อเปรียบเทียบกับสังคมอื่น โดยเฉพาะสังคมในลุ่มน้ำเจ้าพระยากล่าวคือ จารีตล้านนาเปิดโอกาสให้สร้างครอบครัวตามความพึงพอใจของชายและหญิงในสังคม

แม้ว่าจารีตดั้งเดิมของสังคมล้านนาจะเปิดโอกาสให้เด็กหนุ่มและหญิงสาวสามารถเลือกคู่ครองตามแต่ที่ตนพอใจได้ แต่จะต้องอยู่ภายใต้สายตาของครอบครัวฝ่ายหญิงตั้งแต่การเริ่มต้นความสัมพันธ์ โดยเมื่อชายหนุ่มอายุ 15 ปีขึ้นไปถึงวัยในการสร้างครอบครัว จะไปมาหาสู่หญิงสาวโดยการไปเยี่ยมเยียนถึงบ้านฝ่ายหญิง สังคมล้านนาเรียกว่า ประเพณีแ่อ้วสาว โดยการแ่อ้วสาวจะเริ่มต้นขึ้นเมื่อพระอาทิตย์ตกดินไปแล้ว เป็นเวลาที่ทุกคนนั้นเสร็จจากภารกิจการงานต่าง ๆ ชายหนุ่มล้านนาในสมัยนั้น ไม่นิยมที่จะมา “อู้สาว” ในเขตละแวกหมู่บ้านเดียวกัน เพราะเคยเห็นกันมาตั้งแต่ยังเล็ก ๆ มีความนับถือกันเหมือนญาติพี่น้องแต่ก็อาจจะมีบางรายซึ่งเป็นส่วนน้อย อีกประการหนึ่งนั้นการที่จะมา “อู้สาว” หมู่บ้านเดียวกันนั้นมักจะถูกล้อเลียนว่า “แ่อ้วสาวบ้านเดียวเหมือนเดียวไปซี้”

การแ่อ้วสาว มักจะนิยมแ่อ้วกันหลังจากฤดูการเก็บเกี่ยวผ่านไป แล้ว ซึ่งเป็นช่วงกลางฤดูหนาว เพราะช่วงนี้งานภารกิจต่าง ๆ ก็ทำเสร็จสิ้นไปแล้ว จึงมีเวลาว่างพอที่จะให้หนุ่ม ๆ ออกแสวงหาคู่ครอง การแ่อ้วสาวนี้จะมีตั้งแต่หมดฤดูเก็บเกี่ยวเรื่อยไปจนถึงหลังปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์) หลังสงกรานต์แล้วก็ยังเข้าสู่ฤดูฝน ในช่วงฤดูฝนนี้มักจะไม่มีการไปแ่อ้วสาว นอกเสียจากคนที่เป็นคนรักกันเท่านั้น ที่ยังไปมาหาสู่กันจนกว่าจะตกลงปลงใจอยู่กินร่วมเป็นครอบครัวเดียวกัน ส่วนฝ่ายสาว เมื่อพระอาทิตย์ตกดินแล้วก็จะแต่งตัวอย่างประณีต นั่งอยู่บน “เต็น” (กลางบ้าน) มักจะหางานจุก ๆ จิก ๆ มาทำพอแก้เขิน บางรายก็จะเอา “เผียน” มานั่งปั่นฝ้าย หรือบางรายก็อาจจักตอกทำเครื่องจักสาน ซึ่งงานประเภทนี้ก็ขึ้นแต่ละบ้านว่า ในละแวกนั้นมีงานประเภทใดทำเป็นหัตถกรรมในครัวเรือน สาว ๆ ก็จะเอาของสิ่งนั้น ๆ มาทำรอพวกหนุ่ม ๆ ที่มาแ่อ้ว

¹²²อภิชัย น้อยอุ้นแสน. (2543) การศึกษาสถานภาพทางกฎหมายของสตรีในสังคมล้านนา พ.ศ. 1839 -2442 ศึกษาจากกรณีความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา. หน้า 5-20.

การ “แฉ้วสาว” นี้ มีธรรมเนียมอยู่อย่างหนึ่งคือ ในตอนหัวค่านั้น บ่าวผู้เป็น “ตัวบ้อ” ของสาว นั้น จะไม่มาหา “ตัวแม่” ของตนเลย ปล่อยโอกาสให้พวกบ่าวต่างบ้านที่มาแฉ้วขึ้นไป เกี่ยวคู่รักของตนส่วนตนเองนั้นก็ไป “แฉ้วสาว” ที่บ้านอื่นก่อนและบ่าว ๆ ในสมัยนั้น ไม่มีการแสดงอาการหึงหวงต่อกันเลย และบางครั้งก็อาจจะพาเอาเพื่อนต่างบ้านไป “แฉ้วสาว” อันเป็นคนรักของตนก็มีและไม่เคยปรากฏว่ามีการทำร้ายกันถึงเลือดตกยางถึงในในเชิงหึงหวงผู้หญิงอีกด้วย

ประเพณีการแฉ้วสาวมีข้อห้าม คือห้ามพกอาวุธ หรือคลุมผ้าปิดหน้า เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของฝ่ายชายซึ่งในกฎหมายพระเจ้าน่านได้ระบุไว้ว่า “...อันหนึ่งทั้งหลายและร้าง บ่าว ชาย โทษอันเป็นลูกเจ้าลูกท้าว หลานขุนไพร่ โท ทั้งหลาย แฉ้วค้ำมาคืนก็ดี แฉ้วร้างจาสาวตามประเพณี เมือง อย่าได้ถือศาสตราอาวุธและกระทำตัวบื้อหนั้น และหื้อผู้จักตัว พอยเอาผ้าปกหัวเสีย กระทำ ฉั้นนับแม่นประเวณีบ้างเมือง เหตุบู้จักผู้ร้ายผู้ดี อย่าหื้อกระทำเป็นอันขาด ค้นว่าบุคคลผู้ใดบ่ฟัง ยังกระทำ จับตัวได้จักเอาเข้าใส่ราชวัตร ไว้เขียน 30 โหม 330 น้ำผ่า...”¹²³

จารีตการแฉ้วสาวแสดงให้เห็นถึงอิสระในการเลือกคู่ของหนุ่มสาวล้านนา แต่อิสระในการเลือกคู่นี้ยังได้ต้องรับการเห็นชอบจากครอบครัวฝ่ายหญิงด้วย เนื่องจากหลังแต่งงานแล้วตามประเพณีแล้วชายหนุ่มต้องย้ายมาอาศัยในครอบครัวและอยู่ร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง ดังนั้น การที่จารีตประเพณีแฉ้วสาวกำหนดให้ฝ่ายชายเป็นฝ่ายไปมาหาสู่ฝ่ายหญิงนอกจากจะเปิดโอกาสให้ฝ่ายหญิงได้รู้จักกับชายหนุ่มแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ครอบครัวฝ่ายหญิงได้คัดเลือกบุคคลที่จะแต่งงานเข้ามาเป็นเขยในตระกูลอีกด้วย

ประเพณีแฉ้วสาวมีรายละเอียดขั้นตอนและข้อห้ามที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ซิด” อยู่หลายข้อ หากฝ่ายชายประพฤติผิดจารีต หรือล่วงล้ำเข้าสู่บริเวณต้องห้าม เช่น ถ้าบ่าวใดจับมือถือแขนสาว หรือข้ามลวงธรณีประตูเข้าไป สาวจะส่งเสียงร้องให้พ่อแม่ตื่นขึ้น พ่อแม่สาวจะไม่พอใจและต้องเจรจากับบ่าวผู้นั้น เนื่องจากถือว่ามี การผิดผีขึ้นแล้ว รุ่งขึ้นพ่อแม่สาวจะแจ้งให้พ่อแม่ของบ่าวรู้และฝ่ายบ่าวจะต้องไปเสียเงินค่าผี หรือเลี้ยงผีบรรพบุรุษตามประเพณี เมื่อเลี้ยงผีแล้ว ถ้าสาวไม่ชอบฝ่ายพ่อแม่สาวจะไม่จัดพิธีแต่งงาน และไม่ยอมพุดคุยกับบ่าวคนนั้นอีกเลย โดยการเสียผีมี 2 ประการคือ “... เมื่อชายหนุ่มทำการผิดผี มีการลวงล้ำก้าเกินฝ่ายหญิงไปแล้ว และเจ้าสาวร่วมหัวจมท้ายด้วยจะต้องจัดพิธีไล่ผีหรือไล่เอา ถ้าชายหนุ่มทำผิดผีแล้วสาวไม่เล่นด้วย ไม่ยอมเป็นคู่ชีวิต ไม่แต่งงานด้วย ก็ต้องเสียผีเช่นกัน ฝ่ายชายต้องทำพิธีขอสมาลาโทษผีปู่ย่าด้วยเช่นกัน แต่เสียผีครั้งเดียวเรียกไล่ไม่เอา...”¹²⁴

¹²³สิงขะ วรรณสัย. (2518). *กฎหมายพระเจ้าน่าน*. หน้า 8.

¹²⁴บุญเลิศ ครุฑเมือง. (2537). *ผีปู่ย่า : ผีคุ้มครองจรัยธรรมสตรีล้านนา. ในชีวิตไทยชุดฮิตฮอยเฮา*. หน้า 186.

เมื่อชายหนุ่มและหญิงสาวตกลงปลงใจใช้ชีวิตคู่ร่วมกันแล้วญาติทั้งสองฝ่ายก็จะดำเนินการเจรจาหมั้นหมาย ซึ่งกฎหมายได้ระบุระยะเวลาสำหรับการสมรสไว้ด้วย หากฝ่ายชายไม่สามารถสมรสได้ในเวลาที่กำหนด ฝ่ายหญิงสามารถส่งคืนของหมั้นพร้อมกับบอกเลิกสัญญาหมั้นหมาย แล้วไปสมรสกับชายอื่นได้ โดยกฎหมายบัญญัติไว้ว่า “ ผู้ดีหรือเสนาอามาตย์ ทำยพระยาผู้ใหญ่หมั้นไว้ 1 เดือน จึงสู้ขอ หากพ้นกำหนดหนึ่งเดือน ให้พ่อแม่คืนหอหมากและหาคู่ใหม่ หากเป็นขุนหมั้นไว้ 2 เดือนจึงสู้ขอ หากพ้นกำหนด 2 เดือนให้คืนหอหมากเสีย หากเป็นชาวเมืองไพร่น้อย หมั้นไว้ 3 เดือน หากพ้นกำหนด 3 เดือนให้คืนหอหมากเสียและหาคู่ใหม่ได้ ชายคู่หมั้นไม่มีสิทธิกล่าว...”¹²⁵

จากบทบัญญัติข้างต้น อภิขัย น้อยขุนแสน ได้ให้ความเห็นว่า การกำหนดเวลาที่จะทำการสมรสตามสถานภาพของฝ่ายชายมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความคุ้มครองแก่ฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย เนื่องจากตามความเชื่อในยุคนั้น หากหญิงได้เลยวัยอันควรแล้วยังหาคู่ครองไม่ได้ถือเป็นเรื่องน่าอับอาย ดังนั้นหากชายใดหมั้นหญิงแล้วทิ้งไว้เนิ่นนานไม่ยอมมาสมรสภายในเวลาอันควรที่กำหนดถือว่าฝ่ายหญิงเสียเปรียบมากกว่าฝ่ายชาย¹²⁶

แม้ว่าสตรีชั้นสูงในล้านนาจะไม่ได้รับอิสระ ในการเลือกคู่ครองตามที่กฎหมายมังรายศาสตร์บัญญัติไว้ แต่การอภิเษกสมรสเข้าสู่ราชวงศ์มังรายถือเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกลุ่มครอบครัวของตนกับราชวงศ์ นับว่าผู้หญิงที่แต่งเข้าสู่ราชวงศ์ถือเป็นสมาชิกของราชวงศ์สิทธิตามแบบพระราชวงศ์ทุกประการ ในคำสอนพญามังราย ได้กำหนดถึงการสืบสันตติวงศ์ว่า “...บิไซ่เชื้อเจ้า ก็อย่าหวังเป็นพระยา บิไซ่เชื้อเสนา ก็อย่าหวัง เป็นอามาตย์ บิไซ่เชื้อคนแก้วอาจ ก็อย่าหวังเป็นขุนหาญ บิไซ่เชื่อนักการ ก็อย่าหวังเป็นเจ้าแก้ว...”¹²⁷ ดังนั้นแม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้รับสิทธิในการเลือกคู่ครองตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายมังรายศาสตร์ แต่หลักการสืบสันตติวงศ์ตามคำสอนพญามังราย ซึ่งทำให้การสืบสันตติวงศ์จำเป็นต้องมีเชื้อสายหรือความเป็นเครือญาติของราชวงศ์มังรายเท่านั้น ดังนั้นการที่สตรีชั้นสูงในราชสำนักล้านนาแต่งงานเข้ามาในราชวงศ์มังรายนับเป็นการสร้างสิทธิธรรมในการใช้อำนาจในการปกครอง หรือมีบทบาททางการเมืองการปกครองได้

¹²⁵ชูปนะ ปิ่นเงิน. (2551). การปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหากฎหมายมังรายศาสตร์ฉบับวัดแม่กือ. หน้า 42.

¹²⁶อภิขัย น้อยขุนแสน. (2543). เล่มเดิม. หน้า 66.

¹²⁷ คำสอนพระยามังราย : ภาคปริวรรต ลำดับที่ 11. (2519). หน้า 21.

บทที่ 4

บทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงล้านนาในสมัยเสื่อมของอาณาจักรล้านนา สมัยพระเกษเมืองเกล้า - สมัยพระมหาเทวีวิสุทธิเทวี (พ.ศ.2068-พ.ศ.2121)

พระเกษเมืองเกล้า-พระมหาเทวีวิสุทธิเทวี (พ.ศ.2068-2121) สมัยเสื่อมของล้านนา อาณาจักรล้านนาเข้าสู่ช่วงสมัยเสื่อมอันเป็นผลมาจากหลายเหตุปัจจัยด้วยกัน เช่น โครงสร้าง การเมืองการปกครองของล้านนาที่ให้บทบาทแก่เจ้าเมืองในลักษณะที่ไม่ได้รวมศูนย์หรือขึ้นตรงต่อ ศูนย์กลางอำนาจที่เชียงใหม่ กษัตริย์เชียงใหม่ไม่สามารถรวบรวมหรือเรียกใช้กำลังคนจากเมืองอื่น ได้ อีกทั้งยังเกิดความวุ่นวายภายในของล้านนาเอง ทำให้ช่วงเวลานั้นราชบัลลังก์ของล้านนาขาด เสถียรภาพเป็นอย่างมาก กลุ่มขุนนางมีความสำคัญต่อการค้ำจุนราชบัลลังก์ รวมถึงการสั่นคลอน ราชบัลลังก์ด้วย มีการแบ่งกลุ่มของขุนนางออกเป็นหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มต่างสนับสนุนเจ้านายของ ตนให้ขึ้นครองราชย์ ในช่วงเวลานี้ปรากฏบทบาทของสตรีผู้มีอาวุโสสูงสุดในราชวงศ์มังรายที่ สามารถขึ้นสู่ตำแหน่งสูงสุดของการเมืองการปกครอง

4.1 การเข้าสู่สมัยเสื่อมของอาณาจักรล้านนา

อาณาจักรล้านนาเข้าสู่ช่วงสมัยเสื่อมอันเป็นผลมาจากการรุกรานของพม่า และอยุธยา รวมถึงความวุ่นวายภายในอาณาจักรเอง ช่วงเวลานี้ราชบัลลังก์ของอาณาจักรล้านนาขาด เสถียรภาพเป็นอย่างมาก หลังจากพระมหาเทวีสิริยศดีสิ้นพระชนม์ บัลลังก์ของพระเกษเมืองเกล้า ก็ขาดเสาหลักที่คอยค้ำจุนราชบัลลังก์โดยทันที อีกทั้งนโยบายการรวมศูนย์อำนาจของพระองค์ยัง สร้างความไม่พอใจให้กับขุนนางเมืองลำปางเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดกบฏหมื่นสามล้านผู้นำ ขุนนางเมืองลำปาง ในพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า "...เสนาทังหลาย เปนต้นว่า หมื่นสามล้านกิน นคร ๑ ลูกหมื่นสามล้านชื่อว่าหมื่นหลวงชั้นนอก ๑ หมื่นยี่อ้าย ๑ จักกะทำคุดแก่เจ้าพญาเกษมฐู ราชะ พระเปนเจ้ารู้ จึงหื้อเอาหมื่นส้อยสามล้านไปฆ่าเสียวันนั้นแล..."¹²⁸ เมื่อหมื่นสามล้านก่อกบฏ สำเร็จแล้วด้วยจารีตของล้านนา "บิไ้เจื้อเจ้าก้ออย่าหวังเป็นพญา บิไ้เจื้อเสนาก้ออย่าหวังเป็น อำมาตย์.." จึงทำให้ไม่สามารถตั้งตนเป็นกษัตริย์ได้จึงได้เลือกเอาท้าวชายคำ โอรสของ พระเกษเมืองเกล้าขึ้นครองราชย์แทนและเนรเทศพระเกษเมืองเกล้าไปประทับที่เมืองน้อย

ท้าวชายคำครองราชย์ได้ไม่นานก็ถูกลอบปลงพระชนม์ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า "...เสวยเมืองบ่ชอบสราชมมิ่ง เสนาอำมาตย์พร้อมกัน ข้าพ้อท้าวชายเสียในปลีกำแหม้า สก ๙๐๕

¹²⁸คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี.

ตัว..."¹²⁹ แต่ในตำนานพระธาตุหริภุญไชยกล่าวว่า "...พระยาชายคำถือเมืองได้ ๖ ปี มีลูกหญิงก็หลาย มีลูกชายก็มาก ถึงปีกำดหมา เดือน ๑๑ แรมค่ำ ๑ วันอาทิตย์ ไทยระวายุ (พ.ศ. 2086) ชาวดาบเรือนหื้อเสียชีวิตในคุ่มน้อยทั้งมวนแล..."¹³⁰ หลังจากทำวชาญคำสวรรคต กลุ่มขุนนางได้เชิญพระเกสเมืองเกล้ามาครองราชย์อีกครั้งหนึ่งแต่ก็ครองราชย์ได้ไม่นานก็ถูกขุนนางกลุ่มไทใหญ่ นำโดยแสนครวาลอบปลงพระชนม์

หลังจากที่พระเกสเมืองเกล้าสิ้นพระชนม์แผ่นดินล้านนาก็ว่างเว้นกษัตริย์ทำให้แผ่นดินล้านนาเกิดความระส่ำระสายทางการเมือง ขุนนางตั้งกลุ่มตั้งก๊ก เพื่อช่วงชิงความเป็นใหญ่ แต่ด้วยจารีตล้านนาที่ขุนนางไม่สามารถตั้งตนเป็นกษัตริย์ได้นั้น จึงทำให้แต่ละกลุ่มต่างตั้งเจ้านายแห่งราชวงศ์มังรายมาเป็นผู้นำกลุ่มก่อนของตนเอง ในจำนวนเหล่านี้กลุ่มขุนนางเมืองเชียงแสน เมืองลำปาง และเมืองพาน โดยมีพระมหาเทวีจิริประภา เป็นผู้นำกลุ่ม สามารถปราบปรามความวุ่นวายภายในแผ่นดินล้านนาได้สำเร็จ และสนับสนุนให้พระราชบุตรราชวงศ์มังรายแห่งล้านช้างเข้ามาปกครองแผ่นดินล้านนาแต่ในขณะที่ยังมีพระราชบุตรมาปกครองล้านนานั้น เมืองเชียงใหม่ต้องเผชิญกับข้าศึกจากอยุธยาที่นำทัพโดยสมเด็จพระไชยราชา เหล่าขุนนางล้านนาจึงได้ร่วมมือกันทูลเชิญพระมหาเทวีจิริประภาครองราชย์เป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินเป็นการชั่วคราว นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ล้านนาที่มีสตรีขึ้นสูงขึ้นปกครองเมืองในฐานะกษัตริย์

การที่ล้านนามีกษัตริย์เป็นสตรีสร้างความตื่นตระหนกให้กับประวัติศาสตร์ไทยเป็นอย่างยิ่ง เนื่องด้วยเป็นเรื่องที่ไม่เคยปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์สุโขทัย และอยุธยา แต่หากวิเคราะห์ในมุมมองประวัติศาสตร์ล้านนาแล้ว การที่สตรีขึ้นสูงล้านนาขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองการปกครองนั้น เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่หลายครั้ง ดังที่กล่าวถึงบทบาททางการเมืองของพระมหาเทวี พระองค์ต่าง ๆ ช้างต้น ต่างกันที่พระมหาเทวีจิริประภามีสถานะเป็นกษัตริย์เท่านั้นเอง ดังนั้นการครองราชย์ของพระมหาเทวีจิริประภาจึงไม่ใช่เรื่องผิดปกติแต่อย่างใด แต่เป็นการแก้ไขสถานการณ์เป็นการชั่วคราวเพื่อสยบความวุ่นวายภายใน เพื่อเตรียมตัวรับศึกพระไชยราชาเพียงเท่านั้น หากลองเปรียบเทียบบทบาทและการถือครองอำนาจทางการเมืองของพระมหาเทวีจิริประภาและพระมหาเทวีองค์อื่นในยุครุ่งเรืองของล้านนา จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันอยู่หลายประการ ยกตัวอย่างเช่น อำนาจทางการเมืองของพระมหาเทวีพระองค์ต่าง ๆ ในยุครุ่งเรืองล้วนได้รับมาจากการที่กลุ่มขุนนางเครือญาติฝ่ายพระมหาเทวีที่ช่วยให้พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นครองราชย์บัลลังก์ ดังนั้นพระมหาเทวีพระองค์นั้นจึงมีสถานะในการเป็นผู้นำกลุ่มเครือญาติฝ่ายพระองค์ และ

¹²⁹ คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 87.

¹³⁰ สิงขะ วรรณสัย. (2516). ตำนานพระธาตุหริภุญชัย. หน้า 34.

ตัวพระนางก็เปรียบเสมือนเสาหลักที่คอยค้ำจุนราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ๆ ต่างกับพระมหาเทวีจิรประภาที่กลุ่มขุนนางเลือกขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อรักษาบัลลังก์เป็นการชั่วคราวให้กับราชบุตรวงศ์มังรายจากล้านช้าง ซึ่งกลุ่มขุนนางเห็นว่าเหมาะสมในการมาปกครองแผ่นดินล้านนา ด้วยพระมหาเทวีจิรประภาทรงเป็นสตรีผู้มีอาวุโสสูงสุดในราชวงศ์มังรายในขณะนั้น อีกทั้งพระนางยังมีประสบการณ์และความสามารถในการเป็นผู้นำกลุ่มปราบกบฏแสนคราวอีกด้วย ซึ่งในพื้นที่เมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงมูลเหตุของการเชิญพระมหาเทวีจิรประภาขึ้นครองราชย์ไว้ว่า

“...แสนคราวจึงหื้อไพร่พราตนาพระยาเขมรฐุทธาชะมากินเมืองเชียงใหม่ คืบสู้รับปฏิญาณ พญาจำเริญเป็นสองใจ ลวดน่านมา แสนคราวซ้ำใช้พันดาไฟพราตนาเถ้าเมืองนายหื้อมากินเมืองเชียงใหม่ เถ้าเมืองนายยังบ่ทันมา เจ้าหมื่นสามาด้านนาอ้ายเจ้าเมืองนคร หมื่นแก้วเจ้าขุนทั้งหลายพร้อมกันยังเชียงแสน จึงหื้อหมื่นตาแสงพ่อนายไพร่พราตนาพระยาด้านช้าง คืบปฏิญาณว่าจักมากินเมืองเชียงใหม่ ยังบ่ทันมา หมื่นหัวเคียนแสนหวิ เอารีพลมาว่าจักมาเอาแสนคราวเสีย แสนคราวจึงปล่าวคนทั้งหลายอยู่พันนาทั้งหมด เป็นต้นว่าพันนาขานทะกาน เมืองศึย ละพูน ทุ่งตุม ตาแสงแซ่ข้างเชียงเลือ พูคา ผังแกน พันนาทั้งหมด มาลงประทับบ้านอยู่ปะตูเวียงทั้ง ๖ ตั้งรบกัน ๓ วัน ๓ คืน ถึงวันที่ ๔ หมื่นหัวเคียนแสนหวิถกหนีไปอยู่เวียงละพูน แล้วจึงเอาชาวได้ฝูงมาแขกอยู่ยังเชียงเรือพูน ๑๑ คน ใช้หื้อเมื่อบอกแก่พระยาได้ หื้อรีบมาเอาเมืองเชียงใหม่ คนใช้เมองรอด พระยาได้รู้เหตุอันนั้นแจ้งแล้วคิเอารีพลขึ้นมาบ่ถึงเทือ ขณะนั้นขุนนางทั้งหลายลูกเมืองเชียงแสนมารอดเชียงใหม่ เอาแสนคราว ๑ หมื่นเตรินลูกพ่อท้าวเชียงคง ๑ ลูกหมื่นอ้ายพวกข้างหน่อคำ ๑ หมื่นสิมลูกแสนคราว ๑ ฝูงอันเข้าพร้อมกันเข้าเจ้าจกพญาเกษเขมรฐุทธาชะนั้นไฟเผาเสียนับเสี้ยง แล้วจึงพร้อมกันเอาพระมหาเทวี จิรประภาเป็นพระยา ในปีดับไล่ สก ๙๐๗ ตัวเดือน ๑๐ แรม ๑ ค่ำ เมงวัน ๕ ไทเปิกยี หันแล...”¹³¹

การที่พระมหาเทวีจิรประภาได้สละราชสมบัติให้ราชบุตรวงศ์มังรายปกครองต่อ แสดงให้เห็นว่าพระนางไม่ได้ปรารถนาอำนาจทางการเมืองในฐานะพระมหากษัตริย์แต่อย่างใด และ

¹³¹ คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 88.

หลังจากที่สละราชสมบัติแล้วก็ไม่ปรากฏบทบาททางการเมืองของพระมหาเทวีจิระประภาในฐานะผู้ปกครองเบื้องหลังราชบัลลังก์เหมือนกับพระมหาเทวีพระองค์อื่น ๆ ในยุครุ่งเรืองของล้านนาเลย จากการศึกษาของสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล สันนิษฐานว่าพระนางและพระนางยอดคำทิพย์ได้ตามเสด็จพระไชยเชษฐาธิราชกลับไปประทับที่ล้านช้างหลวงพระบางเพื่อหนีศึกของพระเจ้าบุเรงนอง¹³²

แม้ว่านักวิชาการส่วนใหญ่จะเห็นว่าพระมหาเทวีจิระประภาเสด็จตามพระไชยเชษฐาธิราชและพระนางยอดคำทิพย์กลับไปยังล้านช้าง แต่นักวิชาการท้องถิ่นชัยวุฒิ ไชยชนะ ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาจากการรวบรวมหลักฐานโบราณแก่ในล้านนาตามวัดร้างต่าง ๆ พบว่ามีตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับวัดร้างแห่งหนึ่งของเวียงฮอด เป็นเอกสารฉบับเดียวที่มีการระบุปีที่สวรรคตของพระมหาเทวีจิระประภา โดยระบุว่าตรงกับ“...ปีระวายสะง่า จ.ศ.908 เทียบเป็นพุทธศักราชได้ 2089...”¹³³ ซึ่งตามพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับ 700 ปีที่ปริวรรตโดยคณะกรรมการตรวจสอบและชำระพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า “...ถึงศกราช ๙๐๙ ตัวปดี่เมิงเม็ดเดือน ๑๒ ออก ๔ คำ พระเป็นเจ้าอุปโยวราชะคินเมืองล้านช้างหันแล ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา บ้านเมืองเปนอันหวั่นไหวเกิดเป็นก่ลี่ยุคมานักแล...”¹³⁴ ข้อความในพื้นเมืองเชียงใหม่ไม่ได้ระบุว่าพระมหาเทวีจิระประภาตามเสด็จพระไชยเชษฐาธิราชกลับล้านช้างแต่อย่างใด ดังนั้นหากนำพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับคณะกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่มาเทียบกับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับเวียงฮอดที่ชัยวุฒิ ไชยชนะได้นำเสนอ สรุปได้ว่าปีที่สวรรคตของพระมหาเทวีจิระประภาน่าจะเป็นพ.ศ.2089 และพระมหาเทวีจิระประภาไม่ได้ตามเสด็จพระไชยเชษฐาธิราชกลับล้านช้างสอดคล้องกับเอกสารล้านช้างที่ไม่พบถึงการพักอยู่อาศัยของพระนางเลย

หลังจากที่พระไชยเชษฐาธิราชเสด็จกลับล้านช้างแผ่นดินล้านนาก็เข้าสู่ยุค กลุ่มขุนนางต่างช่วงชิงความเป็นใหญ่ ช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองล้านนาขาดเสถียรภาพเป็นอย่างมาก ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่าช่วงเวลาแห่งการแบ่งชิงอำนาจของขุนนางกลุ่มต่าง ๆ และว่างเว้นกษัตริย์เป็นเวลากว่า 2 ปี แต่ชัยวุฒิ ไชยชนะ ได้เสนอว่าหลังจากที่พระไชยเชษฐาธิราชเสด็จกลับล้านช้างอาจจะมีสตรีชั้นสูงในราชสำนักอีกหนึ่งพระองค์ที่ใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างตนกับราชวงศ์มังรายถูกเชิญจากกลุ่มขุนนางให้ปกครองเมืองเชียงใหม่ในลักษณะคล้าย ๆ กับมหาเทวีจิระประภา โดยชัยวุฒิ ไชยชนะได้ตีความจากหลักฐานตำนานพระธาตุหริภุญไชย ต้นฉบับโบราณที่สิงหะ วรรณสัย ปริวรรตไว้ตั้งแต่ พ.ศ.2516 พบข้อความที่เดิมตำนานพระธาตุหริภุญไชย

¹³²สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2557). เล่มเดิม. หน้า 86.

¹³³เพ็ญสุภา สุขคตะ. (21 สิงหาคม 2565). “ปัญหาโกละแม่! ประเด็น ‘จิระประภามหาเทวี’ : มหาเทวีผู้ทิ้งเมืองเชียงใหม่ เหตุการณ์นี้มีจริงหรือ. (ออนไลน์)

¹³⁴คณะกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 91.

ฉบับปริวรรตสิงฆะ วรรณสัย เขียนว่า “...พระนางมหาเทวีพระราชมารดาพระจอมเมือง ทั้งเมือง เชียงใหม่ในปีเป็กสัน (วอก) กัดเส้า (ระกา) กัดเส็ด (จอ) ในระหว่างนี้ทองคำผู้พระธาตุจำนวน ๒๓,๑๖๖ คำ คืบเป็น พระราชทานของพระมหาเทวี ๕,๓๐๑ คำ เป็นของนักบุญชาวเมืองเป็น ๑๗,๘๕๒ คำ...”¹³⁵ ทำให้นักประวัติศาสตร์หลายท่านตีความว่าพระมหาเทวีพระราชมารดาพระจอมเมืองหมายถึงพระมหาเทวีจิระประภาที่เสด็จตามพระไชยเชษฐาธิราชกลับล้านช้างแต่แต่ชัชวฤดี ไชยชนะมีความเห็นต่างว่าควรจะเป็น “...พระนางมหาเทวีพระราชมารดาพระจอมเมือง ที่เมือง เชียงใหม่ในปีเป็กสัน(วอก)...”¹³⁶ เพราะคำว่าที่หรือคือ (ออกเสียงแบบล้านนา) หมายถึง การถือครอง ครอบครอง ประกอบกับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับเวียงฮอดที่ระบุศักราชการสวรรคตของพระมหาเทวีจิระประภาว่าพระนางสวรรคตก่อนหน้าพระไชยเชษฐาเสด็จกลับล้านนา ช้างเกือบ ๆ ปี ดังนั้น พระมหาเทวีพระราชมารดาของพระจอมเมืองจึงเป็นไปไม่ได้ที่จะเป็นพระมหาเทวีจิระประภา และพระมหาเทวีพระราชมารดาของพระจอมมีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นสตรีชั้นสูงในราชสำนักอีกพระองค์หนึ่งที่เข้ามาปกครองเมืองเชียงใหม่ก่อนหน้าพระเมกุแล้ว ชัชวฤดี ไชยชนะยังให้ข้อสันนิษฐานอีกว่าพระมหาเทวีพระองค์นี้มีอำนาจในการปกครองมากพอสมควรถึงสามารถนำทองคำที่องค์พระคลังหลวงจำนวน 5,301 คำ และยังสามารถรวบรวมทองคำจากประชาชนได้อีก 17,852 คำ เพื่อนำมาหุ้มพระธาตุทริภุญไชยในช่วงที่บ้านเมืองเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง

ด้วยจารีตเดิมทำให้ไม่มีขุนนางใดกล้าตั้งตนเป็นกษัตริย์ เนื่องจากตนไม่มีเชื้อสายของราชวงศ์มังรายจึงไม่อาจได้รับการยอมรับจากราชกร ทำให้กลุ่มขุนนางร่วมกันเชิญพระเมกุเจ้าฟ้าเมืองนายเชื้อสายราชวงศ์มังรายขึ้นครองราชย์ปกครองล้านนาต่อจากพระไชยเชษฐาธิราช ช่วงเวลานั้นเป็นช่วงเวลาที่ล้านนาอ่อนแอเป็นอย่างมาก หัวเมืองต่าง ๆ แยกตัวเป็นอิสระจากเมืองเชียงใหม่ อีกทั้งพระเมกุยังไม่ค่อยจะถูกกันกับขุนนางล้านนาเดิม เนื่องจากการกระทำของพระองค์ผิดจารีตล้านนาเพราะนิยมใช้จารีตเงี้ยว ส่งผลให้บ้านเมืองเสื่อม¹³⁷ เป็นเหตุให้เสียเมืองเชียงใหม่ให้กับพระเจ้าบุเรงนองในพ.ศ.2101¹³⁸ พระเจ้าบุเรงนองให้พระเมกุครองราชย์ต่อภายใต้การบัญชาของพระองค์เนื่องด้วยพระเมกุเป็นเจ้านายเชื้อสายราชวงศ์มังรายเดิม แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าบุเรงนองเองได้ยอมรับจารีตดั้งเดิมของล้านนาที่ว่ากษัตริย์ล้านนาต้องมาจากราชวงศ์มังรายเท่านั้นจึงจะได้รับการยอมรับจากราชกร แต่การครองราชย์ภายใต้การบัญชาจาก

¹³⁵สิงฆะ วรรณสัย. (2516). เล่มเดิม. หน้า 36.

¹³⁶เพ็ญสุภา สุขคตะ. (21 สิงหาคม 2565). เล่มเดิม. (ออนไลน์)

¹³⁷สร้อยดี อ่องสกุล. (2561). เล่มเดิม. หน้า 178-179.

¹³⁸แหล่งเดิม. หน้า 180-181.

พระเจ้าบุเรงนองของพระเมกุ เป็นเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ เท่านั้น เนื่องจากพระองค์ไม่ยอมส่งกองทัพเมืองเชียงใหม่ไปร่วมกับพระเจ้าบุเรงนองรบกับอยุธยาในสงครามช้างเผือก ทำให้พระเจ้าบุเรงนองยกกองทัพมาปราบเมืองเชียงใหม่ จับกุมพระเมกุเป็นองค์ประกันที่เมืองหงสาวดี และให้พระมหาเทวีวิสุทธิเทวีปกครองเมืองเชียงใหม่ในฐานะกษัตริย์วงศ์มังรายภายใต้การปกครองของพม่า ตามที่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า “..ลูนนนั้นได้ ๖ ปดื ถึงปีกาบใจ์ สก ได้ ๙๒๖ ตัว เจ้าท้าวแม่กู่พื้นเจ้าเปิง ภาวะมังทร่าฟ้าหงสา ฟ้ามังทร่ายกริพลมาคุมเอาเมืองเชียงใหม่ได้ ลวดเอาเจ้าท้าวแม่กู่เมื่อไว้เสียเมืองหงสา ไว้ให้พระนางวิสุทธิเทวีกินเมืองแทนหันแล..”¹³⁹

ข้อสันนิษฐานว่าพระนางวิสุทธิเทวีเป็นใครและมีที่มาอย่างไร ยังคงเป็นเรื่องที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้ในหมู่นักวิชาการ เดิมเชื่อว่าพระนางน่าจะเป็นพระมเหสีองค์หนึ่งในพระเจ้าบุเรงนองที่เป็นสตรีชั้นสูงจากล้านนาซึ่งถูกส่งมาอภิเษกเชื่อมความสัมพันธ์กับเมืองหงสาวดี แต่สุเนตร ชุตินทรานนท์ ได้สอบประวัติและรายนามของพระมเหสีของพระเจ้าบุเรงนองไม่พบว่ามียุติมเหสีองค์ใดที่มีนามคล้ายกับพระนางวิสุทธิเทวี แต่พบนามของสตรีเชียงใหม่ตำแหน่งบาทบริจาริกานางหนึ่ง ความว่า “นางผู้เป็นชาวเชียงใหม่ นามว่าเคงเก้าซึ่งให้กำเนิดพระธิดากับพระเจ้าบุเรงนองนางหนึ่งนามว่าราชมิตร”¹⁴⁰ ดังนั้นสุเนตร ชุตินทรานนท์ จึงได้สันนิษฐานว่า พระมหาเทวีวิสุทธิเทวี อาจจะเป็นพระราชชนนีของพระเมกุ เนื่องจากการที่พระเจ้าบุเรงนองนำพระเมกุไปเป็นองค์ประกันที่หงสาวดี เพื่อป้องกันไม่ให้ล้านนาแข็งเมืองต่อหงสาวดีอีก ดังนั้นจึงสถาปนาพระมหาเทวีวิสุทธิเทวีปกครองล้านนาเนื่องด้วยพระนางทรงชราภาพและอาจจะมีความสัมพันธ์เป็นพระมารดาของพระเมกุสุทิววงศ์¹⁴¹ สอดคล้องกับเพ็ญสุภา สุขคตะ ที่เห็นว่าพระนางเป็นพระราชมารดาของพระเมกุและอาจเป็นเทวีมเหสีอีกพระองค์หนึ่งของพระเมืองแก้ว¹⁴² ดังนั้นการที่พระเจ้าบุเรงนองเลือกพระมหาเทวีวิสุทธิเทวีครองราชย์ต่อจากพระเมกุ นอกจากจะเป็นการข่มไม่ให้เชียงใหม่แข็งเมืองแล้วยังเป็นการรักษาจารีตเดิมของล้านนาอีกด้วย อีกทั้งการที่สตรีที่พระมหาเทวีถือครองอำนาจทางการเมืองการปกครองในฐานะเชื้อเครือราชวงศ์มังรายก็ไม่ใช่เรื่องที่ขุนนางและราษฎรเมืองเชียงใหม่จะยอมรับไม่ได้เนื่องจากเคยปรากฏเหตุการณ์เช่นนี้มาแล้วในสมัยพระมหาเทวีจिरะประภา

¹³⁹ คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 96.

¹⁴⁰ สุเนตร ชุตินทรานนท์. (2554). พม่ารบไทย : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า หน้า 295.

¹⁴¹ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2561). เล่มเดิม. หน้า 294.

¹⁴² เพ็ญสุภา สุขคตะ. (30 พฤศจิกายน 2560). “ล้านนาศึกษา” ใน “ไทยศึกษาครั้งที่ 13” (8) เมืองน้อย เมืองเนรเทศ กษัตริย์ล้านนา The Romance of Three Kingdoms. (ออนไลน์)

พระมหาเทวีวิสุทธิเทวีครองล้านนาเป็นเวลา 14 ปีตลอดระยะเวลาครองราชย์นั้น พระนางสวามีภักดีต่อหงสาวดีโดยพระเจ้าบุเรงนองใช้ล้านนาเป็นฐานในการตีล้านช้างหลวงพระบาง และอยุธยา พระมหาเทวีวิสุทธิเทวีทรงดำเนินนโยบายประดับประดาให้เมืองเชียงใหม่อยู่รอดมาได้ อีกทั้งพระนางยังทรงเป็นกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ที่ได้รับการยอมรับจากขุนนางพม่าที่มาอยู่ในเชียงใหม่อีกด้วย

4.2 บทบาทของสตรีชั้นสูงในฐานะผู้ปกครองอาณาจักร : ร่องรอยจากตำนานฝ่ายเมือง

4.2.1 พระมหาเทวีจิริระประภาในฐานะผู้ปกครองล้านนา

พระมหาเทวีจิริระประภามีบทบาททางการเมืองการปกครองสูงมากเนื่องจากสมัยที่พระนางปกครองนั้นเป็นช่วงที่บ้านเมืองเผชิญกับข้าศึกรอบด้าน ทั้งจากสงครามภายในล้านนาเอง และสงครามระหว่างล้านนากับอยุธยา ใน พ.ศ.2088 สมเด็จพระไชยราชาพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรอยุธยาได้ยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่เนื่องจากพระองค์ทราบว่าเป็นเมืองเชียงใหม่กำลังเกิดความวุ่นวายทาง จึงเป็นโอกาสอันดีที่อยุธยาจะเข้าครอบครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งพระไชยราชาใช้เวลาเพียง 16 วันก็สามารถยกกองทัพมาประชิดเมืองเชียงใหม่ได้ ในขณะนั้นเป็นเวลาเดียวกับที่พระมหาเทวีจิริระประภาเพิ่งจะปราบปรามความวุ่นวายทางกรเมืองและครองราชย์ได้ไม่นาน พื้นที่เมืองเชียงใหม่ได้ว่า "...ยามนั้น พระยาได้พร้อมไตรจักรเอาริพลมาถึงเมืองเชียงใหม่ ตั้งทัพอยู่ที่หนองผาแตบ วันออกสวนลาน พระпенเจ้ามหาจิริระประภาเทวีแต่งเจ้าขุนเอาบัณฑิตการถวายไพถวาย หันแล..."¹⁴³ ทั้งนี้ที่พระไชยราชายกทัพมาถึงพระมหาเทวีจิริระประภาก็ได้ใช้กลยุทธ์เปิดเมืองถวายเครื่องราชบรรณาการและเชิญพระไชยราชาเข้าเมืองเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับพระเกษเมืองเกล้าที่เสด็จสวรรคต

การที่พระมหาเทวีจิริระประภาตัดสินใจถวายราชบรรณาการให้พระไชยราชาทันทีที่ยกทัพมาถึงนั้น สรัสวดี อ๋องสกุล วิเคราะห์ว่า วิธีดังกล่าวของพระมหาเทวีจิริระประภานั้นแสดงให้เห็นถึงความสามารถของพระนางในการจัดการให้บ้านเมืองรอดพ้นจากภัยพิบัติ ด้วยการยอมเป็นไมตรีและการที่พระนางเชิญพระไชยราชาร่วมทำบุญให้พระเกษเมืองเกล้าถือเป็นการให้เกียรติแด่พระสวามี พระมหาเทวีคงใช้ศิลปะในการเจรจาหว่านล้อมชักชวนให้พระไชยราชายกทัพกลับไปโดยใช้เวลาอยู่ในเชียงใหม่ไม่นาน¹⁴⁴

พระไชยราชาประทับอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ไม่นานก็ยกทัพกลับไป โดยขณะที่พระไชยราชาประทับอยู่ที่เมืองเชียงใหม่พระมหาเทวีได้จัดให้พระองค์ประทับอยู่ที่เวียงเจ็ดลินพื้นเมืองเชียงใหม่

¹⁴³คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 88.

¹⁴⁴สรัสวดี อ๋องสกุล. (2557). เล่มเดิม. หน้า 84.

กล่าวว่า “...เดือน ๑๐ แรม ๗ ค่ำ พระยาไต้สงฆะพิมายเวียงเจ็ดลิน เดือนแรม ๑๒ ค่ำ วันอาทิตย์ ยามกลองรุ่ง พระยาไต้เสด็จนอนเมืองสบควง เมื่อด้วยลำดับตราบถึงอโยธยาหันแล...” การที่พระมหาเทวีจัดให้พระไชยราชาประทับที่เวียงเจ็ดลิน ซึ่งอยู่ห่างจากกำแพงเมืองเชียงใหม่ถึง 3 กิโลเมตร แสดงให้เห็นว่าพระนางไม่ได้ยอมรับอำนาจของอยุธยาอย่างแท้จริง เนื่องจากตามธรรมเนียมเมืองเชียงใหม่แล้วการถวายเกียรติยศสูงสุดแด่กษัตริย์ควรจะต้องอัญเชิญพระไชยราชาเสด็จเข้าเมืองโดยผ่านประตูช้างเผือกด้านหัวเวียง ดังนั้นการที่พระนางแสวงหาเป็นยอมรับอำนาจของพระไชยราชาโดยการถวายบรรณาการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการวางแผนการอย่างแยบยลและใช้ความเป็นสตรีของพระนางทำให้พระไชยราชาประเมินความสามารถของพระนางต่ำเกินไป จนทำให้พระไชยราชาเข้าใจว่าการที่พระนางปกครองล้านนาจะว่านอนสอนง่ายและไม่กล้าแข็งเมืองกับอยุธยาอย่างแน่นอน

หลังจากที่พระไชยราชายกทัพกลับ ในปีเดียวกัน พ.ศ.2088 กองทัพจากเมืองนาย และเมืองยองได้ยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่พระมหาเทวีอาจใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติข้างแม่ระหว่างล้านนากับอาณาจักรล้านช้างของพระนางยอดคำทิพย์ซึ่งถูกแต่งงานไปที่อาณาจักรล้านช้างเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรให้ยกกองทัพมาช่วยเมืองเชียงใหม่จนสามารถชนะศึกในครั้งนี้ได้ ในพ.ศ.2090 หลังจากที่พระไชยราชาทราบข่าวว่าพระมหาเทวีจะประภาลอกหลวงพระองค์โดยแสวงถวายบรรณาการแก่พระองค์ จึงได้สั่งให้กองทัพอยุธยาไปโจมตีอาณาจักรล้านนาเป็นครั้งที่ 2 โดยในครั้งนี้ตำนานพื้นเมืองได้กล่าวถึงเหตุการณ์การรบระหว่างพระมหาเทวีจิระประภาภกับพระไชยราชาว่า

“...เดือน ๓ ออก ๙ ค่ำ วัน ๔ ไทกัฒได้ พระยากลาง พระยาสุน ลูกล้านช้าง มาตรอดเชียงใหม่ มารักษาเมือง ในขณะนั้น พระยาไต้ปรมไตรจักรหื้อหมื่นสุโขทัย เอาเรือใส่เครื่องขึ้นมารอดละพูน เดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ เมงวัน ๕ ไทดับเม้า ทือคำเมืองต่อราชมูพี่แล เจ้าขุนทั้งหลายเป็นต้นว่าหมื่นลวงมิตร หมื่นขร่ายมลองเอยียน หมื่นละพูน หมื่นมหาธาตุ หมื่นด่าง หมื่นประตูหอ หมื่นชาวแคลนลาน ว่าจักทือคำเมือง หมื่นพร้าว หมื่นดางล้าน พวกหน้าเรือน ๓ คนนี้บู้สู้อเอาคำเมืองว่าจักรบ เดือน ๔ ออกค้ำ ๑ ราชมูพี่กับเจ้าขุนทั้งหลายเอาคำเมือง ออกต่อหมื่นสุโขทัยละไว้ว่า มาตีปะกะทำร้าย หื้อเป็นแผ่นคำลำเดียว หื้อไพ่ออกมาหากัน อยู่ค้ายต้ายเวียง คีบหื้อลง อยู่ถึงยามกลองเดกก็ หมื่นสุโขทัย ชีข้างเข้าประตูลี้ ถึงเรือนหมื่นหนึ่งลือ ลวดมากุมเอาหรือกดาบเข้าของทั้งมวล ลวดกุมเอซุมเจ้าขุนชาวเมืองชู้คน ลวดผ่านทางประตูทำนาง ไพ่ถึงประตูมหา

วันใหม่เสียง หมิ่นดางล้าน หมิ่นพลั่ว พวกหน้าเรื่อน ๓ คนนี้ หนีออกมาได้
พระยาไต้ พรากเมืองละพูน ขึ้นมาตั้งทัพอยู่ต้นไรต์นหลวง หนีออกมาคุมคาม

...¹⁴⁵

ในศึกครั้งที่ 2 กองทัพของพระไชยราชาสามารถยึดเมืองลำพูนไว้ได้และยกกองทัพมาล้อม
เมืองเชียงใหม่ทางด้านเวียงกุมกาม แต่ก็ไม่สามารถยึดครองเชียงใหม่ได้ เนื่องจากพระมหาเทวี
จิรประภาวางแผนการรบได้อย่างชาญฉลาดจนสามารถทำให้พระไชยราชาได้รับบาดเจ็บและต้อง
ยกทัพกลับอยุธยาและสวรรคตในเวลาต่อมา

“...เดือน ๔ ออกค่ำ ๑ วัน ๖ พระยาไต้หื้อหมิ่นสรืมหาเทศ ๑ พัน เทพมนเทียร
๑ เอาบัณณการมาถวายพระเป็นเจ้าแม่ลูกทั้ง ๒ เอาเมื่อ ออก ๒ ค่ำ วัน ๗
บ่ไคว่คำเมืองยามกลองงาย พระยาไต้หื้อหมิ่นสุโขทัยทือพลมารบด้านตวันต
พายหนี เจ้าหมิ่นสามล้านอ้ายแต่งเจ้าขุนทั้งหลาย ออกรบทางหัวลิน ชาวไต้
ตายหนักลวดหักหนีพาย ไไพ ด้านวันออกพระยาไต้หื้อหมื่อกำแพงเพ็ก
ทือพลมารบยั้งท่งหนองหย้า หนองมวน เจ้าแสนพิงชัยแก้วแต่งเจ้าขุนแก้วหาญ
ออกรบ ชาวไต้ตายมากนัก หกตกแม่พิงข้ามไไพฝายวันออก วันเดียนวันยาม
แตร์คำ ชาวไต้มาปล่นเอาปะตูแสนพุง บ่ได้ วัน ๘ ค่ำ ๙ ค่ำ ข้ามารบบ่ได้ พาย
หลัง วย ๑๑ ค่ำ ลวดตกหนีทั้งมวล เจ้าขุนทั้งหลาย ทั้งแก้วหานออกไล่ถึงเชียง
เคือง ได้มล้ำพุ่น ๓๐ ตัว ได้ฆ่าคนหื้อตายมากนักได้คนเปนคิมมากนัก พระยาไต้
หนีเมื่อทางเมืองลี้ ม่วงบ้อมถึงห้วยหาด ชาวเมืองน่านชื้อยี่มั่งคละ หมิ่นครวน
กับชาวละคอ รหมิ่นน้อยเชียงเลิด ไไล่ทัน ด้รบชาวไต้ ไไล่ตกห้วยหาดตายมาก
นัก ด้ช้าง ๔ ตัว หมิ่นกำแพงเพ็ก หมิ่นจิตร ชาวไต้หันแล ชาวไต้ไไพทางน้ำพุ่น
๓ หมิ่น หมิ่นด่างประตู่หอ หมิ่นแซ่หน่อคำ ทั้งแก้วหาน ไไล่ฝ่าได้ฆ่าขุนภูริ
ปัญญาเถ้าตาย ขุนจอมราชมนเทียรปาละตาย คนตืนตายหมิ่นปลาย ละเรื่อน
ชานาวาเสียนพุ่น ๓ พันหล่ม คิมวันนั้นหันแล...”¹⁴⁶

¹⁴⁵คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 89.

¹⁴⁶แหล่งเดิม. หน้า 90.

4.2.2 พระมหาเทวีวิสุทธิเทวีในฐานะผู้ปกครองล้านนา

พระมหาเทวีวิสุทธิเทวีทรงดำเนินนโยบายการปกครองอย่างโอนอ่อนผ่อนปรน สนองนโยบายของพระเจ้าบุเรงนองในการขยายอำนาจยังอาณาจักรล้านช้างโดยใช้ล้านนาเป็นฐานที่มั่น เนื่องจากพระนางทราบดีว่าในขณะนั้นไม่มีผู้ใดจะต้านทางกองทัพของพระเจ้าบุเรงนองได้ พระนางในฐานะสตรีที่เป็นเจ้านายอาวุโสแห่งราชวงศ์มังรายในขณะนั้นจำเป็นต้องประคับประคองให้อาณาจักรล้านนาอยู่รอดให้ได้ ซึ่งมีหนทางเดียวคือการร่วมมือกับพม่า แม้ว่าล้านนาจะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าแล้วในขณะนั้น แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระมหาเทวีวิสุทธิเทวีในฐานะกษัตริย์ก็ได้รับการยอมรับและความยำเกรงจากขุนนางพม่าที่มาปกครองเมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏพระนามที่แสดงถึงความเป็นใหญ่ของพระนางในเอกสารต่าง ๆ เช่น สมเด็จพระมหาเทวีเจ้า ผู้ทรงเป็นใหญ่¹⁴⁷ มหาจักรราชท้าวณาริ¹⁴⁸ สมเด็จพระมหาราชาเทวีบรมพิตรพระเป็นเจ้าอยู่หัว¹⁴⁹ และ มหาเทวี (ตำนานเมืองลำพูน)¹⁵⁰ นอกจากนี้ยังพบว่าขุนนางพม่าในเชียงใหม่ นอกจากจะถวายพระเกียรติให้กับพระนางในฐานะกษัตริย์ผู้ปกครองเลย ขุนนางพม่าในเมืองเชียงใหม่ยังยำเกรงต่อคำสั่งของพระนางอีกด้วย ดังที่ปรากฏว่า “...พ.ศ. ๒๑๗๔ พระเจ้าตะลุมพิน หรือพระเจ้าสุทโธธรรมราชา ได้กวาดต้อนเชลยจากเชียงใหม่ พบว่า มีข้าวดิศราชวิสุทธิธารามติดไปด้วย เมื่อพระองค์ทราบได้สั่งให้ปล่อยตัวกลับคืนมาทุกคน...”¹⁵¹ หรือแม้กระทั่งตอนที่พระนางสวรรคตขุนนางพม่าเองก็ได้สร้างปราสาทเป็นที่ตั้งพระศพตั้งบนหลังนกหัสติลิงค์ และใช้ช้างลากปราสาทศพ โดยเจาะกำแพงเมืองออกไปมาปนกิจที่วัดโลกโมฬี ถือกันว่าการปลงพระศพในครั้งนี้เป็นแบบอย่างการปลงศพเจ้านายเมืองเหนือสืบมา ดังปรากฏความใน พงศาวดารโยนกว่า

“...นางวิสุทธิราชเทวีผู้ครองนครพิงค์เชียงใหม่ถึงพิราลัย พระยาแสนหลวงแต่งการศพทำเป็นพิมานบุษบก ตั้งบนหลังนกหัสติลิงค์ขนาดใหญ่รองด้วยเลื้อนแม่สะดิง เชิญหีบพระศพขึ้นไว้ในบุษบกนั้น แล้วจุดชักไปด้วยแรงศขสาร เจาะพังกำแพงเมืองไปถึงทุ่งวัดโลก ก็กระทำฌาปนกิจถวายพระเพลิง

¹⁴⁷ฮันส์ เพนธ์ และกอร์ดอน ลูซ. (พ.ศ. 2519). *จารึกฐานพระพุทธรูปวัดชัยพระเกียรติ*. (ออนไลน์).

¹⁴⁸ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2519). *มังทรารบเชียงใหม่*. (ออนไลน์).

¹⁴⁹จักรี ปณญาสิริ. (2561). *ศึกษาอิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับจารึกทาลาเงิน พระนางวิสุทธิเทวี*. หน้า 23.

¹⁵⁰สุนทร ชุตินธรานนท์. (2547). *พระวิสุทธิเทวี กษัตริย์แห่งล้านนา*. *ขัตติยานีศรีล้านนา*. หน้า 64.

¹⁵¹เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี. (2555). *สมเด็จพระเจ้าราชวิสุทธิ*. ใน *บทความวิจัยทำทาน*. หน้า 4-6.

ณ ที่นั้น เฝ้าพร้อมทั้งรูปสัตว์และวิมานที่ทรงศพนันด้วย จึงเป็นธรรมเนียม
ลาวในการปลงศพเจ้าผู้ครองนครทำเช่นนี้สืบกันมา...”¹⁵²

แม้ว่าเอกสารทางประวัติศาสตร์จะจดบันทึกเรื่องราวของพระนางวิสุทธีเทวีน้อยมากแต่
การที่พระนางสามารถครองเมืองเชียงใหม่ได้ถึง 14 ปี และภายใต้การปกครองของพระนางยัง
ได้รับความยำเกรงจากขุนนางพม่าที่มาปกครองเมืองเชียงใหม่ แสดงให้เห็นว่าพระนางมีพระปรีชา
สามารถทางด้านการประนีประนอมจนสามารถสร้างข้อต่อรองกับขุนนางพม่าได้ และด้วยสถานะ
ราชวงศ์มังรายที่แม้ว่าพระนางไม่ใช่ลูกหลานของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย แต่การอภิเษกสมรสกับ
พระมหากษัตริย์ราชวงศ์มังราย ซึ่งตามจารีตล้านนาแล้วก็ถือว่าพระนางเป็นสมาชิกในราชวงศ์ด้วย
เช่นกัน อีกทั้งความอาวุโสของพระนางก็สามารถปกครองขุนนางล้านนารวมถึงเชื้อพระวงศ์ล้านนา
ที่เหลือได้อย่างไม่มีข้อโต้แย้ง ทำให้ราชบัลลังก์ของพระนางมั่นคงถึง 14 ปีก่อนที่พระนางจะเสด็จ
สวรรคต

4.3 อิทธิพลของกลุ่มเครือญาติฝ่ายหญิงที่ส่งผลให้สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชมาปกครอง ล้านนา

สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช ตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เรียกพระยาอุปโย สรัสวดี
อ่องสกุล สันนิษฐานว่าเป็นโอรสของพระโพิสาลราชกษัตริย์ล้านช้างและพระนางยอดคำทิพย์เจ้า
หญิงล้านนาราชธิดาพระเกษเมืองเกล้าและพระมหาเทวีจิระประภา¹⁵³ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุ
ว่าพระไชยเชษฐาครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. 2089 “..ถึงวันเดือน ๑๑ ออก ๔ ค่ำ วันไทเม็งไค้ ฤกษ์ ๒๖
ตัวยามเที่ยงวัน เสนาอำมาจจ์พร้อมกันกะทำมังคลอุสุธราชราชาภิเศกอุปโย เปนพญาเมืองพิง
เชียงใหม่ ยังสวณเหร์ นั่งแท่นแก้วโรงหลวง กับราชธิดาทัง ๒ คือตนทิพเปนอัคมเทสี กับตนคำเป็น
น้อง หั้นแล...”

สิทธิธรรมในการครองราชย์ของพระไชยเชษฐาธิราช มาจากการที่พระองค์มีสถานะ
พระราชวงศ์ล้านนาจากการที่เป็นพระราชโอรสของพระนางยอดคำทิพย์ ซึ่งเป็นราชธิดาของ
พระเกษเมืองเกล้าและพระมหาเทวีจิระประภา ดังนั้นการที่ขุนนางล้านนาเชิญทูลเชิญ
พระไชยเชษฐาธิราชมาปกครองล้านนาจึงนับเป็นการอาศัยความเป็นเครือญาติข้างแม่ในการสร้าง
สิทธิธรรมในการปกครองอาณาจักรล้านนาในฐานะกษัตริย์ราชวงศ์มังราย

แม้ว่าตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่จะพยายามอธิบายความชอบธรรมในการปกครอง
อาณาจักรล้านนาของพระไชยเชษฐาธิราชว่าเป็นการใช้ความสัมพันธ์ทางสายเลือดข้างแม่ในการ

¹⁵² ประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). (2516). พงศาวดารโยนก. หน้า 402-403.

¹⁵³ สรัสวดี อ่องสกุล. (2557). เล่มเติม. หน้า 87.

เดินทางมาปกครองล้านนาภายใต้ความช่วยเหลือของพระมหาเทวีจिरประภา นักวิชาการท้องถิ่นอย่าง เพ็ญสุภา สุขคตะ และชัชวาลย์ ไชยชนะ ได้ให้สันนิษฐานว่า พระมหาเทวีจिरประภาแท้จริงแล้วไม่ใช่พระมเหสีในพระเกษเมืองเกล้า แต่เป็นมเหสีของพระมเหสีของพระเมืองแก้วมากกว่า เนื่องจากชัชวาลย์ ไชยชนะ ได้คำนวณอายุของพระนางโดยยึดเอาปี 2089¹⁵⁴ ตอนพระมหาเทวีจिरประภาสิ้นพระชนม์เป็นตัวตั้ง เมื่ออายุ 64 ลบ 12 ออกไป ให้ได้ศักราชตอนที่พระนางมีอายุ 42 ปี ตามที่เอกสารระบุว่านางได้รับการสถาปนาให้เป็น “เทวี” ก็จะตรงกับ พ.ศ.2067 ซึ่งเป็นปีที่ “พระเมืองแก้ว” (พระราชบิดาของพระเมืองเกษเกล้า) มีอายุ 43 ปี (พระเมืองแก้วแก่กว่าพระนางจिरประภา 1 ปี) ปีนั้นพระเมืองแก้วกำลังกระทำพิธีราชาภิเษกอีกเป็นครั้งที่ 3 ซึ่งเรียกว่าพิธีอินทราชาภิเษกก็คงจะเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่พระมหาเทวีจिरประภาได้รับการสถาปนาเป็นพระราชเทวี (ไม่ได้เป็นอัครเทวี) ของพระเกษเมืองเกล้าตามที่เข้าใจ

ข้อสันนิษฐานของชัชวาลย์ ไชยชนะเป็นข้อสันนิษฐานใหม่ที่ น่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากเดิมนักวิชาการต่าง ๆ เชื่อว่าการที่พระนางถูกเชิญมาปกครองล้านนาใน พ.ศ. 2088 ได้นั้นทำให้เกิดการคาดเดาสถานะของพระนางว่าจะต้องมีสถานะเป็นสตรีชั้นสูงในราชวงศ์และมีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นพระอัครชายาของพระเกษเมืองเกล้าเนื่องจากไม่พบหลักฐานที่กล่าวถึงที่มาของพระนางเลย แต่หากยึดเอาปีสิ้นพระชนม์ของพระนางจากที่ชัชวาลย์ ไชยชนะเสนอ จะพบว่าพระนางมีพระชนมายุแก่กว่าพระเกษเมืองเกล้าถึง 13 ปี ดังนั้นการสันนิษฐานว่าพระนางเป็นเทวีอีกองค์หนึ่งของพระเมืองแก้วจึงน่าจะเป็นไปได้มากกว่าและพระนางอาจจะไม่มีความสัมพันธ์ใดกับพระเกษเมืองเกล้าเลย

นอกจากนี้ยังมีข้อสันนิษฐานของธีรานนท์ โพธิ์ราช ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ล้านช้างได้เสนอหลักฐานเอกสารลาวฉบับหนึ่งชื่อพื้นขุนบรมราชาธิราช ฉบับวัดธาตุหลวง นครหลวงพระบาง เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ.2403 ได้เสนอว่าบุคคลที่กลุ่มแสนคราวเชิญมาปกครองล้านนา ไม่ใช่พระไชยเชษฐาธิราช แต่เป็นพระโพธิสารราช ซึ่งทั้งหลักฐานทั้งฝ่ายล้านนาและล้านช้างได้เขียนตรงกันโดยพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า “...เจ้าขุนทั้งหลายพร้อมกันยังเชียงแสน จึงหื้อหมื่นตาแสงพ่อนายไพเราะนาพญาล้านช้าง ก็รับปฏิญาณว่าจักมากินเชียงใหม่...”¹⁵⁵ ตำนานพระธาตุหริภุญไชยกล่าวว่า “...พญาล้านช้างพระนามว่าโพธิสาร มาเสวยเมืองเชียงใหม่อยู่ 1 เดือน แล้วทรงมอบเมืองเชียงใหม่ให้พญาอุปโยผู้เป็นราชโอรสขึ้นเสวยเมืองเชียงใหม่แทน ส่วนพระองค์เสด็จกลับคืนไปครองเมืองล้านช้างตามเดิม...”¹⁵⁶ เอกสารล้านช้างกล่าวว่า “...แต่นั้นพระสังฆเจ้าทั้งหลาย

¹⁵⁴เพ็ญสุภา สุขคตะ. (21 สิงหาคม 2565). แหล่งเดิม. (ออนไลน์)

¹⁵⁵คณะอนุกรรมการตรวจสอบชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). เล่มเดิม. หน้า 88.

¹⁵⁶สิงขร วรรณสัย. (2516). เล่มเดิม. หน้า 37.

ทั้งสวนดอก ทั้งป่าแดง แลชื่อเมืองทั้งมวล เป็นต้นว่า พระยาแสนหลวง พระยาสามล้าน พระยา
 เชียงแสน พระยาเชียงราย พระยาฝาง พระยาพะยาว พระยาน่าน พระยานคร พระยาแพร่ ข้าเจ้า
 ทั้งหลาย พร้อมกันจึงมาราณานิมนต์ขอเอาพระโพธิสาลราชเจ้า เมื่อเป็นเจ้าแผ่นดินในเมืองพิน
 เชียงใหม่ถึงสองที่ สามที่ ก็จึงเมื่อตามนิมนต์ เขาหันแล...”¹⁵⁷

ข้อสันนิษฐานว่าพระมหาเทวีไม่ใช่อัครชายาของพระเกษเมืองเกล้าแต่เป็นเทวีของ
 พระเมืองแก้วและหลักฐานทั้งจากฝ่ายล้านนาล้านช้างที่สอดคล้องกันว่าผู้ที่ถูกเชิญมาปกครอง
 ล้านนาในช่วง พ.ศ.2089 ไม่ใช่พระไชยเชษฐาธิราชแต่เป็นพระราชบิดาของพระองค์ ทำให้ลัทธิ
 ธรรมในการปกครองล้านนาของพระไชยเชษฐาธิราชด้วยการเป็นหลานฝ่ายแม่ของพระเกษ
 เมืองเกล้ากับพระมหาเทวีจะประภาไม่น่าจะเป็นไปได้ ดังนั้นการสร้างความชอบธรรมในการ
 ปกครองแผ่นดินล้านนา ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าเกิดจากการการอภิเษกระหว่างพระนางตันทิพย์
 และพระนางตมคำเจ้าหญิงล้านนาราชวงศ์มังราย ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ
 แบบมาตุพงศ์ระหว่างพระไชยเชษฐาธิราชกับราชวงศ์มังรายในลักษณะการแต่งงานเข้ามาปกครอง
 เมืองของฝ่ายภรรยา

4.4 บทบาทของสตรีชั้นสูงในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา : ข้อมูลจากจารึก

นอกจากบทบาททางการปกครองของสตรีชั้นสูงในราชสำนักล้านนาแล้ว ยังพบบทบาท
 ในด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอีกด้วย เช่นในจารึกวัดแก้วหลอด พ.ศ. 2048 มีเนื้อความ
 ตอนหนึ่งว่า ที่กล่าวถึงพระมหาเทวีพระองค์หนึ่งที่ถวายครอบครองแต่พระพุทธรูปและให้เป็นข้าวัด
 อีกทั้งมีคำสั่งให้ผู้ใดเข้ามาบวญวัดด้วย

“...ศรีสวัสดิ์มีจุลศักราชได้๘๕๙ ตัวในปีมะเส็งไทยวันเม็งได้(๘)เดือน๓(๙)
 แรม๖ค่ำวัน๕ ไทยวันเปลิกสง่า ยามวันเที่ยงพระมหาเทวีเป็นเจ้ายินดีใน
 พระพุทธรูปเจ้าที่นี้ไว้คนครัวหนึ่งชื่อพันรักสาหือ อุปลุกรักษาพระพุทธรูปเป็น
 เจ้าที่นี้แลเจ้าพวกต้องแต่มีญาณคงคำรับอาชญาพระมหाराชเทวีเป็นเจ้าหือ
 ช่างดาบเรื่อนผู้หนึ่งชื่อชาวหนอยนำมาฝังจารึกไว้เพื่อหือเป็นบุญจำเริญแก่
 พระเป็นเจ้าแผ่นดินแลเจ้าขุนผู้ใดตนได้มาเป็นเจ้าแก่สถานนี้อย่าได้กั้วเกล้า
 คนกับวัดนี้เลยยินดีด้วยส่วนบุญพระเป็นเจ้าตนเป็นเจ้าแผ่นดินนี้ชู้คน...”¹⁵⁸

¹⁵⁷เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2565,31 กรกฎาคม). หลักฐานฝ่ายล้านช้าง ‘นางยอดคำ’ มีไชราชินิกุลล้านนา. ใน มติชนสุด
 สัปดาห์. (ออนไลน์)

¹⁵⁸ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์มหาชน). จารึกวัดแก้วหลอด. (ออนไลน์).

จารีกัณฑ์แก้หวาดแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพระมหาเทวีในการกัลปนาคนให้แก้หวัดอันเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตามจารีตปฏิบัติของคนชั้นสูงในล้านนา นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทของสตรีชั้นสูงที่มีอิทธิพลในการกัลปนาคนหรือที่ดินให้กับวัด เพื่อสร้างบุญกุศลให้กับตนเอง อีกทั้งการออกคำสั่งห้ามพระมหากษัตริย์เข้ายุ่งเกี่ยวกับวัดหรือคนที่ตนเองกัลปนาให้กับวัดไปแล้วนั้น แสดงให้เห็นถึงสิทธิในการครอบครองคนของสตรีชั้นสูงตามระบบความคิดแบบรัฐศักดินาสีงาย่อมแสดงให้เห็นว่าสตรีชั้นสูงของล้านนาได้รับศักดินาในการครอบครองคนเช่นกัน

นอกจากพบจารีกัณฑ์แก้หวาดที่แสดงให้เห็นถึงการกัลปนาคนให้กับวัดแล้ว ในสมัยพระมหาเทวีวิสุทธิเทวียังพบหลักฐานประเภทตราหลาบหรืออาชญา เป็นพระบรมราชโองการของกษัตริย์ล้านนาในอดีต ที่ในบางกรณีกษัตริย์จะจารึกอาชญาหรือพระราชโองการลงบนแผ่นเงินหรือทองเพื่อเป็นคำสั่งเฉพาะกิจ ภาษาล้านนาเรียกว่าหลาบ หรือตราหลาบ ภาษาไทยกลางเรียกว่าตราสาร หลาบคือ แผ่นโลหะที่ทำเป็นแผ่นคล้ายใบลาน หากทำด้วยทองคำจะเรียกว่าหลาบคำ หากทำด้วยเงินจะเรียกว่าหลาบเงิน แบ่งตามวัตถุประสงค์ได้ 2 ประเภท คือ ใช้จารึกพระราชอาชญาเฉพาะกรณีหรืออาจกล่าวว่าเป็นกฎหมาย และ ใช้จารึกคาถา¹⁵⁹

ตราหลาบพระนางวิสุทธิเทวี เป็นพระบรมราชโองการที่พระนางประทานให้กับชาวลัวะ 5 หมู่บ้านได้แก่ บ้านกองขรุน บ้านจากราน บ้านอมชูด บ้านป่ารวก และบ้านปะปากง ปัจจุบันเหลือเพียงหมู่บ้านเดียวคือบ้านแปะปากง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ ซึ่งเก็บรักษาตราหลาบพระนางวิสุทธิเทวีไว้เป็นอย่างดี โดยอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว สันนิษฐานว่าชิ้นหนึ่งเป็นชิ้นดั้งเดิมเนื่องจากมีตราพระราชลัญจกรของพระนางวิสุทธิเทวีและอีกหนึ่งชิ้นเป็นชิ้นที่คัดลอกมาเนื่องจากมีเนื้อหาเหมือนกันแต่กลับไม่ปรากฏตราลัญจกรของพระนางวิสุทธิเทวี¹⁶⁰

ตราหลาบพระนางวิสุทธิเทวีที่ประทานเป็นราชอาชญาแก่ชุมชนลัวะดังกล่าวนี้สรุปใจความได้คือพระนางมีประสงค์ให้ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านเป็นข้าราชการเพื่อดูแลรักษาวัดราชสุทธาราม โดยพระนางให้งดเว้นการเก็บภาษี ห้ามเกณฑ์ไปทำศึก รวมถึงกวาดต้อนเชลยด้วย ซึ่งสาเหตุที่พระนางพระราชทานตราหลาบเงินให้กับชาวลัวะสามหมู่บ้านนี้ เพ็ญสุภา สุขคตะ ได้ยืนยันข้อสันนิษฐานของชัยวุฒิ ไชยชนะ ที่ว่าบริเวณแคว้นหัวเขียนทางตอนใต้ของเชียงใหม่ เป็นเขตเครือญาติหรือฐานอำนาจของ “มหาเทวีจอมใจ” (ต่อมาคือนางพญาวิสุทธิเทวี และอาจจะเป็นเมืองฝ่ายพระราชมารดาของพระนางด้วยซึ่งเมื่อตรวจสอบกับต้นวงศ์ของเจ้าเมืองหัวเขียน

¹⁵⁹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2562). หลาบ (ตราสาร): จารีกัณฑ์อาชญาของกษัตริย์ล้านนา. ใน *The Journal of the Royal society of Thailand*. หน้า 71.

¹⁶⁰ แหล่งเดิม. หน้า 72.

จะปรากฏชื่อของ “นายสอย นางเม็ง” ว่าเป็นผู้บุกเบิกสร้างเมืองแถบนั้น ชื่อของ “นางเม็ง” อันหมายถึง “มอญ” สามารถสะท้อนว่าบรรพบุรุษของเจ้าเมืองแถบหัวเคียนมีแนวโน้มจะมีเชื้อสายมอญ¹⁶¹

แม้ว่าพระนางวิสุทธิเทวีจะสิ้นพระชนม์ไปแล้วแต่ตราหาลาภเงินของพระนางยังมีผลปฏิบัติยึดถือกันสืบมาจนจนสมัยล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ดังปรากฏเหตุการณ์ในคัมภีร์ใบลานต้นฉบับเก่าจากหมู่บ้านละแวกวัดราชสุทธารามถึงเรื่องราวของนาหลังวัดคนหนึ่งที่ทำบว่าอาชญาของพระนางวิสุทธิเทวีถูกละเมิดจึงได้ชวนพรรคพวกติดตามฟ้าสุโท (ขุนนางพม่า) ที่ได้กวาดต้อนเข้าวัดราชสุทธารามไป โดยนาหลังวัดได้นำตราหาลาภเงินของพระนางวิสุทธิเทวีมาแจ้งแก่ฟ้าสุโท ว่าพระนางมีราชโองการกับเข้าวัดราชสุทธารามไว้ ฟ้าสุโทจึงยอมปล่อยเข้าวัดทั้งหมดกลับ

ปัจจุบันมีแต่ชาวลัวะละแวกวัดราชสุทธารามยังคงช่วยกันดูแลตราหาลาภเงินของพระนางวิสุทธิเทวีอยู่ โดยทุก ๆ 3 ปีจะมีการขุดหาลาภเงินนำขึ้นมาทำพิธีบวงสรวงแล้วเอาไปซ่อนตามเดิม ซึ่งสถานที่เก็บนั้นเป็นความลับของผู้ทำพิธี ซึ่งแต่ละปีอาจเปลี่ยนแปลงที่ซ่อนไปตามสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระนางพญาวิสุทธิเทวี ในเขตอำเภอจอมทอง เช่น “เวียงหิน” เป็นบ่อมปรากฏที่พระนางให้สร้างขึ้น คราวเสด็จประทับเมืองหัวเคียน ทุกวันนี้เหลือแต่ซากกองหินซ้อนกันทั้งสี่ด้านเป็นต้น

การที่พระมหาเทวีวิสุทธิเทวีมอบตราหลวงหาลาภเงินให้กับชาวลัวะ 5 หมู่บ้านนี้ ให้เป็นข้าของวัดราชสุทธาราม อีกทั้งยังมีพระราชโองการห้ามมิให้ผู้ใดเกณฑ์แรงงานคนลัวะ 5 หมู่บ้านนี้ แสดงให้เห็นถึงการให้พระราชอำนาจของพระนาง ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา อีกทั้งการที่พระนางห้ามเกณฑ์กำลังพลของลัวะ 5 หมู่บ้านนี้ ยังเป็นการช่วยเหลือดูแลญาติฝั่งของพระนาง เพื่อไม่ให้ถูกเกณฑ์การใช้แรงงานแม้ว่าพระนางจะสวรรคตไปแล้วก็ตาม

บทบาทของสตรีชั้นสูงในช่วงสมัยเสื่อมของอาณาจักรล้านนาสามารถพบได้ทั้งบทบาททางด้านการเมืองการปกครองและบทบาททางด้านสังคมในแง่ของการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นผลมาจากเหตุการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองของล้านนาในช่วงเวลานี้ ที่มีการแย่งชิงระหว่างเจ้านายราชวงศ์มังรายกันอยู่ต่อเนื่อง หลังจากที่ท้าวชายคำโดนลอบปลงพระชนม์ เหตุการณ์ความวุ่นวายเหล่านี้ส่งผลให้สตรีชั้นสูงล้านนาในฐานะสมาชิกราชวงศ์มังรายถูกกลุ่มขุนนางผลักดันขึ้นมา มีอำนาจในตำแหน่งของพระมหากษัตริย์เพื่อแก้สถานการณ์เป็นการชั่วคราว เช่นในกรณีของพระมหาเทวีจิระประภา ส่วนในกรณีของพระมหาเทวีวิสุทธิเทวี การที่พระนางขึ้นมามีอำนาจในฐานะพระมหากษัตริย์นั้นเป็นผลมาจากการที่พระนางเป็นสตรีชั้นสูงในราชสำนักล้านนาในเวลา

¹⁶¹ ทัฬหสุภา สุขคตะ. (2565,2 ตุลาคม). นางพญาวิสุทธิเทวี ศักขิงบัลลังก์ตั้งทอง (3). ใน มติชนสุดสัปดาห์. (ออนไลน์)

นั้นที่มีอายุสูงสุด อีกทั้งพระนางยังมีพระชนมายุค่อนข้างมาก หลังจากที่พระเมกุสุทิววงศ์ถูกพระเจ้าบุเรงนองปลดออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แล้วนำไปเป็นองค์ประกันที่เมืองหงสาวดี การเลือกพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อไปจำเป็นต้องยึดถือจารีตดั้งเดิมของล้านนาคือต้องเป็นกษัตริย์ของราชวงศ์มังรายเท่านั้น ดังนั้นผู้ที่เหมาะสมมากที่สุดเวลานั้นตามความคิดของพระเจ้าบุเรงนองก็คือพระมหาเทวีวิสุททิเทวี สันนิษฐานว่าพระนางน่าจะเป็นพระราชมารดาของพระเมกุสุทิววงศ์ อีกทั้งพระนางน่าจะเป็นพระสนมของพระเมืองแก้วซึ่งอภิเษกเข้าสู่ราชวงศ์มังราย จึงนับว่าพระนางเองก็เป็นเครือญาติในราชวงศ์มังรายด้วยเช่นกัน ดังนั้นพระนางจึงมีความเหมาะสมในการปกครองแผ่นดินในช่วงเวลานี้มากที่สุด

บทที่ 5

บทสรุป

งานวิจัยเรื่องบทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงในล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2121) เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์มังรายผ่านบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงล้านนา ด้านการเมืองการปกครองและสังคม โดยจากการศึกษาพบว่าเครือข่ายของครอบครัวฝ่ายหญิงมีอิทธิพลต่อการแสดงบทบาททางด้านสังคมของผู้หญิงล้านนาในสถานภาพต่าง ๆ และอิทธิพลดังกล่าวก็ส่งผลให้ผู้หญิงล้านนาที่มีสถานภาพเป็นบุคคลในชนชั้นปกครองมีบทบาทด้านการเมืองและสังคม โดยได้แบ่งระยะเวลาการศึกษา ดังนี้

ช่วงที่ 1 พญามังราย-พญาผาญ (พ.ศ. 1839- พ.ศ. 1898) พบว่าผู้หญิงที่มีสถานภาพทางสังคมในฐานะพระราชธิดาของผู้ปกครองแคว้น และสถานภาพภรรยาของผู้ปกครองแคว้น มีบทบาทเป็นผู้ปกครองเมือง หรือมีบทบาททางการเมืองอยู่หลายท่านกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ที่ภายหลังถูกรวมให้กลายเป็นอาณาจักรล้านนา เช่น พระนางจามรี ผู้ปกครองเวียงจันทน์ พระนางจามเทวีผู้ปกครองอาณาจักรหริภุญไชย นางพญาแม่ท้าวคำเป็น กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองบัว นางอัครมเหสีผู้ปกครองเมืองบัว เป็นต้น ช่วงเวลาดังกล่าวมีการจัดความสัมพันธ์ในครอบครัวทั้งในชนชั้นปกครองและชนชั้นถูกปกครองไม่มีความแตกต่างกันมากนัก กล่าวคือมีการจัดลำดับความสัมพันธ์ทางครอบครัวทั้งครอบครัวฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ดังนั้นแม้ว่าในชนชั้นปกครองจะมีจารีตการแต่งงานให้ผู้หญิงแต่งงานเข้าไปในครอบครัวผู้ชายตามแนวคิดสังคมแบบปิตาธิปไตย แต่ในบางครั้งการที่ผู้ชายแต่งงานเข้าไปอยู่ในครอบครัวของฝ่ายหญิงก็เป็นเรื่องที่พบเจอได้ทั่วไป เนื่องจากจารีตเดิมของสังคมก็เป็นการจัดความสัมพันธ์ทางเครือญาติทั้งฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่อยู่แล้ว และจารีตนี้ยังคงถือปฏิบัติกันในชนชั้นถูกปกครองอยู่ ซึ่งจารีตดังกล่าวนี้ ส่งผลให้สตรีชั้นสูงสามารถแสดงบทบาททางการเมืองในสถานะผู้ปกครองเมืองได้

การที่พญามังรายผนวกอาณาจักรหริภุญไชยและรับเอาพระพุทธศาสนาจากหริภุญไชยมาเป็นวัฒนธรรมหลักของสังคมทำให้รูปแบบและแนวคิดทางด้านสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการปกครองที่กำหนดให้ผู้ปกครองอาณาจักรล้านนาต้องเป็นลูกชายเพียงเท่านั้น ถึงแม้ว่าสิทธิในการครอบครองราชบัลลังก์จะตกเป็นของลูกชายเพียงเท่านั้น แต่ลูกสาวก็ยังมีบทบาททางด้านความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเช่นกัน โดยกษัตริย์ล้านนาตั้งแต่พญามังรายจนถึงพญาผาญ มีนโยบายการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเมืองต่าง ๆ ในเขตอิทธิพลของล้านนา โดยการส่งเจ้าหญิงล้านนาไปอภิเษกเชื่อมความสัมพันธ์กับเมืองต่าง ๆ และถือว่าเมืองที่มีการส่งเจ้าหญิงล้านนาไปอภิเษกเหล่านี้เป็นเมืองของราชวงศ์มังรายเช่นกัน ดังนั้นราชบุตรที่เกิด

จากเจ้าชายเมืองอื่นกับเจ้าหญิงล้านนาก็จะถูกนับเป็นเครือญาติในราชวงศ์มังราย และมีสิทธิธรรมในการปกครองอาณาจักรล้านนาเช่นเดียวกับราชบุตรที่เกิดจากกษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรล้านนาในราชวงศ์มังราย

ช่วงที่ 2 พญากือนา-พญาแก้ว (พ.ศ.1929-พ.ศ.2068) สมัยรัฐรวมศูนย์อำนาจ การรับแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาทจากสุโขทัยเข้ามาใช้ในการจัดระเบียบสังคม และการตอบสนองต่อการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นตัวแปรสำคัญในเปลี่ยนแปลงการทางด้านสังคม วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางเครือญาติในชนชั้นปกครองล้านนา กล่าวคือเปลี่ยนไปให้ความสำคัญทางเครือญาติฝ่ายชายมากกว่าฝ่ายหญิง มีการกำหนดสิทธิธรรมของผู้สืบทอดราชบัลลังก์ที่มีสิทธิในการปกครองอาณาจักรต้องเป็นเจ้าชายที่มีฐานะเป็นสมาชิกราชวงศ์เท่านั้น ทำให้ช่วงเวลานี้ไม่มีผู้หญิงที่มีสถานภาพเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรเลย แต่ถึงอย่างไรตามช่วงเวลานี้เป็นเวลาที่ปรากฏอิทธิพลทางเครือญาติฝ่ายหญิงในการสนับสนุนให้ผู้หญิงที่แต่งงานเป็นสมาชิกในราชวงศ์ของกลุ่มตน ดำรงสถานภาพเป็นพระเทวีมหีเสี (ภรรยาของกษัตริย์) หรือพระมหาเทวี (พระราชมารดาของกษัตริย์) เพื่อประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มขุนนางกับราชวงศ์ ทำให้แต่ละพระนางนอกจากจะมีสถานภาพเป็นสมาชิกของราชวงศ์แล้วนั้น ยังมีสถานภาพเป็นผู้นำกลุ่มขุนนางที่คอยค้ำจุนราชบัลลังก์ของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายอยู่ ทำให้ในช่วงเวลานี้ สตรีชั้นสูงที่มีสถานภาพดังกล่าว มีบทบาททางการเมืองการปกครองอยู่หลายพระนาง และในบางพระนางมีบทบาททางการเมืองสูงมาก ถึงขั้นมีอำนาจมากกว่ากษัตริย์บางพระองค์ เช่น พระนางสิริยศวดี พระนางมีอำนาจมากกว่ากษัตริย์ถึงขั้นปลดปล่อยจากตำแหน่งกษัตริย์แล้วเนรเทศไปยังเมืองชะมาศ เป็นต้น

ช่วงที่ 3 พระเกสเมืองเกล้า-พระมหาเทวีวิสุทธิเทวี (พ.ศ.2068-พ.ศ.2121) การแย่งชิงอำนาจของขุนนางกลุ่มต่าง ๆ ประกอบกับการขยายอิทธิพลของอาณาจักรพม่าและอาณาจักรอยุธยาที่ทำให้อำนาจของกษัตริย์ล้านนาไม่มั่นคง ซึ่งความวุ่นวายทางการเมืองการปกครองภายในล้านนาและการรุกรานจากภายนอก เป็นตัวแปรสำคัญในเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง และการจัดลำดับความสัมพันธ์ทางเครือญาติในชนชั้นปกครอง ในช่วงเวลาดังกล่าว กล่าวคือ ช่วงเวลานี้เป็นเวลาที่บ้านเมืองขาดเสถียรภาพเป็นอย่างมาก อำนาจการเลือกผู้ปกครองอาณาจักรจะตกเป็นของกลุ่มขุนนางที่ชนะในเกมการแย่งชิงอำนาจภายในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งหลักการการเลือกผู้ปกครองนี้ไม่มีหลักการที่แน่ชัด และไม่จำเป็นต้องเป็นพระราชบุตรสายตรงของกษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรล้านนา และพระอัศรมหีเสีแต่อย่างใด กลุ่มขุนนางที่ชนะสามารถเลือกเจ้านายพระองค์ใดก็ได้ที่มีสถานภาพเป็นสมาชิกในราชวงศ์มังราย และเจ้านาย

พระองค์นั้นยอมรับอำนาจหรือเป็นเครือญาติของขุนนางนั้น ๆ โดยเจ้านายที่เป็นสมาชิกราชวงศ์มังรายที่ถูกล้มขุนนางเลือกให้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ สามารถจะเป็นได้ทั้งพระราชบุตรพระราชธิดา ราชบุตรเขย พระอัครมเหสี พระเทวี และพระมหาเทวี ตำแหน่งใดก็ได้ แต่ต้องมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกลุ่มขุนนางนั้น ทำให้สตรีชั้นสูงที่มีสถานภาพเป็น พระเทวีมเหสี (ภรรยาเอกของกษัตริย์) พระเทวี (ภรณยาน้อยของกษัตริย์) พระมหาเทวี (พระราชมารดาของกษัตริย์) ถูกขุนนางกลุ่มต่าง ๆ หรือผู้ที่ถือครองอำนาจสูงสุดในเวลานั้น สนับสนุนให้ขึ้นมามีบทบาททางการเมืองการปกครองในสถานพระมหากษัตริย์ด้วยกัน 2 พระองค์ และจากการศึกษาพบว่ากษัตริย์ราชวงศ์มังรายตั้งแต่พระมหาเทวีจระประภาถึงพระนางวิสุทธิเทวี มีพระเมกุเพียงพระองค์เดียวที่มีเป็นพระราชวงศ์ที่ขึ้นปกครองโดยใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติฝ่ายชายในฐานะพระราชบุตรราชวงศ์มังราย ส่วนพระองค์อื่นล้วนอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติฝ่ายหญิงในการขึ้นปกครอง หรือเป็นกลุ่มขุนนางหลักที่สนับสนุนราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ๆ

จากการศึกษาสถานภาพของสตรีชั้นสูงล้านนาในราชวงศ์มังรายของผู้วิจัยพบว่า สตรีชั้นสูงในสังคมล้านนามีสถานภาพทางครอบครัวอยู่ 3 สถานะ คือ พระราชธิดา (ลูก) พระราชเทวี (เมีย) และพระมหาเทวี (แม่) ซึ่งสถานภาพทางครอบครัวเหล่านี้ล้วนได้รับรอง และดูแลจากกลุ่มเครือญาติทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ส่งผลให้สตรีชั้นสูงในสังคมล้านนาสามารถแสดงบทบาททางการเมืองการปกครองในพื้นที่ทางอำนาจที่อาจถูกจำกัดไว้เฉพาะผู้ปกครองที่มีสถานภาพเป็นชายเท่านั้น นอกจากนั้นแล้วในช่วงก่อนการสถาปนาเมืองเชียงใหม่ และในสมัยเสื่อมของล้านนายังปรากฏสตรีชั้นสูงที่มีสถานภาพทางสังคมในสถานะกษัตริย์ หรือนางพญาเมือง ซึ่งเป็นผลมาจากการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างขุนนางและกษัตริย์ราชวงศ์มังรายทำให้สตรีชั้นสูงที่มีสถานภาพดังกล่าว มีบทบาทในการเป็นผู้ปกครองอาณาจักรอยู่หลายท่าน

งานวิจัยเรื่องบทบาทและสถานภาพของสตรีชั้นสูงล้านนาในสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2121) ทำให้เห็นถึงอิทธิพลทางเครือญาติฝ่ายหญิงที่ส่งผลต่อผู้หญิงล้านนาในชนชั้นปกครองให้มีบทบาททางด้านทางการเมืองการปกครองอันเป็นผลมาจากการที่เครือญาติของผู้หญิงท่านต่าง ๆ นั้นสนับสนุนให้อภิเษกสมรสกับกษัตริย์ล้านนา ทำให้ผู้หญิงกลุ่มนี้มีสถานภาพเป็นสมาชิกของราชวงศ์มังราย และสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกลุ่มขุนนางกับราชวงศ์ เห็นได้ว่าการแสดงบทบาททางการเมืองของผู้หญิงในชนชั้นปกครองล้านนาทั้ง 3 ช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงตามการเปลี่ยนแปลงของจารีตเรื่องการจัดความสัมพันธ์ทางครอบครัวและสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น นอกจากนี้งานวิจัยเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นการจัดลำดับความสัมพันธ์ทางเครือญาติฝ่ายหญิงในวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มคนที่นับถือผี ที่ยึดถือเป็นจารีต

ประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา มีส่วนในเรื่องการกำหนดบทบาททางด้านสังคมและสถานภาพของผู้หญิงในชนชั้นถูกปกครอง ทำให้ผู้หญิงล้วนนามีอิสระในด้านสังคม และวัฒนธรรมมาก

บรรณานุกรม

- กนกพร นุ่มทอง. (2563). หลักฐานล้านนาในเอกสารโบราณจีน:บันทึกเกี่ยวกับอาณาจักรสนมแปดร้อยในพงศาวดารหามานพงศาวดารราชวงศ์หยวน พงศาวดารราชวงศ์หยวนฉบับใหม่และเจาปู้จิงลู่. วารสารจีนศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 23(1), 166.
- กวรรณิการั วัฒนเกษม ปวีรบรรต. (2533). โคลงมังตรา ฉบับจาร พ.ศ. 2381. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- กรองแก้ว ลังการพิณรุฑ. (2556). ทริภุญไชย : สกวลังกาพิณรุฑและเครือญาติ. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์
- ไข่มุก อุทยานวลี. (2550). การศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ประเภทตำนานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ปัตตานี: ปัตตานีการช่าง.
- จันทิพย์ จิรัตนันธุ์. (2558). บทบาทของความเชื่อและเพศภาวะที่มีต่อการจัดการพื้นที่ในเรือนกลุ่มไทพวนในเชียงใหม่. วารสารวิชาการ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวินิจฉัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 17(1), 61-73.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2519). ความเป็นมาของคำไทย สยาม ลาว และความสัมพันธ์ทางสังคมของชนชาติฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: ไทยควอลิตี้บุ๊กส์.
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะะ. (2555). ปริศนาวงศาคณาญาติ "ลัวะ". กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เฉลิมวุฒิ ต๊ะคำมี. (2559). ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองของล้านนาและสุโขทัย ข้อคิดใหม่และข้อสังเกตบางประการ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลธิรา สัตยาวัดมน. (2530). ลัวะเมื่อน่าน. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งจำกัด.
- ชัปนะ ปิ่นเงิน. (2551). การปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหากฎหมายมั่งรายศาสตร์ฉบับวัดแม่กือ. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2533). พม่า : ขบวนการนักศึกษากับประวัติศาสตร์อันระทึกใจ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น.
- _____. (2544). พม่า : ประวัติศาสตร์และการเมือง. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอนันท์ กาญจนพันธุ์. (2522). ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่ม 1, 2. . กรุงเทพฯ มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชายไทย รักษาชาติ. (2547). การศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์เชิงอำนาจหญิงชายในกฎหมายมั่งรายศาสตร์ในมุมมองแนวสตรีนิยม. ปริญญาานิพนธ์ ศศ.ม. (การวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

ชุม ณ บางช้าง. (2506). ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ โบราณวัตถุ ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในภาคเหนือ. พระนคร :

โรงพิมพ์มิตรเจริญ.

ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์มหาชน). (2550a). จารึกกษัตริย์ราชวงศ์มังราย.

สืบค้นจาก<https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/1970>

ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์มหาชน). (2550b). จารึกฐานพระพุทธรูปแม่

ศรีมหาตมา ด้านที่ 1 สืบค้นจาก<https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/101>

เดเนียด แมคกิลวารี ดี.ดี. จิตราภรณ์ ต้นรัตนกุลแปล. (2537). กิ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์สยามประเทศ.

โดม ไกรปรกรณ์. (2564). ประวัติศาสตร์ล้านนา : จากยุคอาณาจักรนพบุรีศรีนครนิคมสยาม ตำราเรียนรายวิชา ปศ.314

ประวัติศาสตร์ล้านนา กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ณรงค์ภรณ์ ยอดทรัพย์. (2555). ปีตาธิปไตย : ภาพสะท้อนแห่งความไม่เสมอภาค ระหว่างชายหญิงในสังคม

เอเชีย. วารสารวิชาการ ราชภัฏบุรีรัมย์, 4(2), 30-46.

ถิ่น รัตติกนก (ปริวรรต). (2530). กฎหมายโคสาราษฎร์. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยล้านนา

เชียงใหม่.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2538). ไทย-พม่า-ลาว-จีน สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจสี่เหลี่ยมวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: โครงการ

จัดพิมพ์คบไฟ.

ธรรมทาส พานิช. (2543). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยศรีวิชัย. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อรุณวิทยา

ธิดา สาระยา. (2537). กว่าจะเป็นคนไทย กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.

_____. (2537). รัฐโบราณในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: กำเนิดและพัฒนาการ. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

_____. (2539). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ เมืองโบราณ.

_____. (2544). ประวัติศาสตร์สุโขทัย : พลังคน อำนาจผี บารมีพระ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

นาถฤทธิ นามแฝง. (2545). พุทธตำนานพระเจ้าเสียบโลก. แม่ฮ่องสอน: วัดพระธาตุจอมมอญ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.

นิพัทธ์พงศ์ พุมมา และณรงค์ภรณ์ ยอดทรัพย์. (2555). นางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์: ผู้หญิงกับอำนาจเชิง

พื้นที่ในหลากหลายมิติ. วารสารมจร.วิชาการ มหาวิทยาลัยหัวเฉียว, 15(30), 71-88.

บาตี พุทธรักษา. (2523). จักรวาลที่ป็นี กัณฑ์ที่ 5. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพ็ญสุภา สุขคตะ. (2560). 500 ปี วรรณกรรมที่ปี่ของพระสิริมังคลาจารย์. มติชนสุดสัปดาห์. สืบค้นจาก
https://www.matichonweekly.com/column/article_70177

_____. (2560). “ล้านนาศึกษา” ใน “ไทยศึกษาครั้งที่ 13” (8) เมืองน้อย เมืองนครเทศกษัตริย์ล้านนา
 The Romance of Three Kingdoms. สืบค้นจาก
https://www.matichonweekly.com/column/article_67679

_____. (2565). ปัญหาโอดละแม่! ประเด็น ‘จิระประภามหาเทวี’ (2) : จากอัครชายาของลูก สู่เทวีองค์
 หนึ่งของพ่อ?. สืบค้นจากhttps://www.matichonweekly.com/column/article_588474

ภักดีกุล รัตนา. (2562). ผู้หญิงล้านนากับการศึกษา. ช่วงแผนมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่สืบสานองค์ความรู้สู่
 ชุมชน, 14, 115-116.

ภูเดช แสนสา ปวีรพรต. (2558). พื้นเมืองพะเยา ตำนานพระเจ้าตนหลวง. แพร่: วัดพระธาตุสุโทนฯ.

ม.ป.ป. (2463). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 10 เรื่องราชวงศ์ปกครองพงศาวดารเมืองน่าน กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิ
 พรหมณารกร.

ม.ป.ป. (2482, 20 กรกฎาคม 2565). ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๗๒ ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ สืบค้นจาก
https://th.wikisource.org/wiki/%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%8A%E0%B8%B8%E0%B8%A1%E0%B8%9E%E0%B8%87%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%94%E0%B8%B2%E0%B8%A3_%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%84%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88_%E0%B9%97%E0%B9%92

ม.ป.ป. (2550). จารึกพ่อขุนรามคำแหง สืบค้นจาก<https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/47>

ยศ สันตสมบัติ. (2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธณี เลิศเลื่อมใส. (2544). ฟ้า-ขวัญ-เมือง จักรวาลทัศน์ดั้งเดิมของไทย : ศึกษาจากคัมภีร์โบราณไทยอาหม.
 กรุงเทพฯ: มุลนิธิวิถีทรรศน์.

รัตนพร เศรษฐกุล. (2557). จากแคว้นโยนกถึงแคว้นพินัง : การขยายอำนาจของพญามังราย จากลุ่มน้ำกก-โขงสู่
 ลุ่มน้ำปิง สอมผลญา ๓๐ ปีมาจร.วิทยาเขตเชียงใหม่. เชียงใหม่: ทรีโอ เอ็ดเอ็ดเวอร์ตีทซึ่ง แอนด์ มีเดีย จำกัด.

รัตนพร เศรษฐกุล ชูสิพร วิมุทตานนท์ และราญ ฤนทา. (2545). สำนวนทางชาติพันธุ์ของชนเผ่าไทยในลุ่มแม่น้ำ
 ปิง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยพายัพเชียงใหม่.

โรงเรียนเกาะคาวิทยาคม. (2545). ตำนานพระธาตุลำปางหลวง. ลำปาง: โรงเรียนเกาะคาวิทยาคม.

ลัดดาวลัย แซ่เซียว. (2545). 200 ปีพม่าในล้านนา. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

วินัย พงศ์ศรีเพียร และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย. (2549). คลองตัดคำพระพุทธรูปไสยาจารย์ : บันทึกการ

ตัดสินความของล้านนาโบราณ = *The Judgements of Phra Buddhaghosacarya : A*

Collection of Legal Decisions on Lawsuits in Traditional Lanna. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัย อาวุโส สกว.โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว. "กฎหมายตราสามดวง : ประมวลกฎหมายไทยในฐานะ มรดกโลก.

ศรี แนววงศ์. (2533). ศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(จารึกภาษาไทย).

กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ. (2559). ฝั้หญิง: รัฐกับการจัดการความเชื่อหรือรอยของศาสนาฝั้ ร่องรอยอำนาจของ ผู้หญิง พลังผู้หญิง แม่ เมีย และเทพสตรี : ความจริง และภาพแทน. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนา แห่งชาติ.

สมหมาย เปรมจิตต์ (ปวีรรต). (2518). มังรายศาสตร์ ฉบับวัดหมื่นเงินกอง. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สร้อยดี อ่องสกุล. (2547). บทบาททางการเมืองของพระมหาเทวีจิระประภา กษัตริย์พระองค์แรกแห่งราชวงศ์ มังรายขัตติยานีศรีล้านนา. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์.

_____. (2557). กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. (2561). ประวัติศาสตร์ล้านนา ฉบับสมบูรณ์ (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สิงชะ วรณสัย. (2516). ตำนานพระธาตุเจ้าหริภุญชัย จังหวัดลำพูน. ลำพูน: ลำพูนการพิมพ์.

สิงชะ วรณสัย และพจน์ วุฒิปัญญา. (2523). กฎหมายพระเจ้าน่าน ; ตำนานพระเจ้าให้. เชียงใหม่: วิทยาลัยครู เชียงใหม่ ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย.

สุนทร ชูตินธรรานนท์. (2554). พม่ารบไทย : ว่าด้วยการสงครามระหว่างไทยกับพม่า กรุงเทพฯ: มติชน.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2554). นาคมาจากไหน? (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โพลีบุ๊กส์.

สุด ศรีสมวงศ์ และพรหม ขมาลา(ปวีรรต). (2519). ตำนานมูลศาสนา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์.

สุมิตร ปิติพัฒน์. (2543). "ไท" และ "จ้วง" ในมณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน : บทวิเคราะห์จากข้อมูล ภาคสนาม. กรุงเทพฯ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุรพล ดำริห์กุล. (2539). แผ่นดินล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

เสฏฐวุฒิ อินทะจักร. (2562). การสร้างจริยธรรมทางสังคมผ่านความเชื่อเรื่องผีและพระพุทธศาสนาในล้านนา. วารสารมหาจุฬาริชากร, 6(1), 274.

แสง มนวิฑูร. (2515). ชินกาลมาลีปกรณ์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

อภิชัย น้อยอุ้นแสน. (2543). การศึกษาสถานภาพทางกฎหมายของสตรีในสังคมล้านนา พ.ศ. 1839 -2442

ศึกษาจากกรณีความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา. วิทยานิพนธ์ น.ม. (นิติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อภิชาติ ศิริชัย. (2560). วิเคราะห์ หีบดำจากเอกสารพื้นถิ่น ว่าด้วย โยนกนคร เวียงสี่ดวง เวียงพานคำ เมืองเงินยาง และ ประวัติวัดพระธาตุจอมกิตติ ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. เชียงราย: ล้อล้านนา.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค วัยอาจ (ปริวรรต). (2543). ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่ (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2560). ประวัติศาสตร์สังคมล้านนาความเคลื่อนไหวของชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น (พิมพ์ครั้งที่ 2). พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์.

ฮันส์ เพนธ์ และกอร์ดอน ลูซ. (2564). จารึกฐานพระพุทธรูปวัดชัยพระเกียรติ.

https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/image_detail/26694

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	นายชนรุจ สุสา
วัน เดือน ปี เกิด	7 ตุลาคม 2536
สถานที่เกิด	จังหวัดลำปาง
วุฒิการศึกษา	การศึกษาระดับบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 2) สาขาวิชา สังคมศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ที่อยู่ปัจจุบัน	901 ซอยจรัญสนิทวงศ์ 3 แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร 10600
ผลงานตีพิมพ์	อิทธิพลของกลุ่มเครือญาติแบบมาตุพงศ์ที่มีต่อบทบาทและสถานภาพของสตรีล้านนาด้านการเมือง การปกครองในสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2121) ตีพิมพ์ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 11
รางวัลที่ได้รับ	-